

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η Διδακτική του Απαρεμφάτου και της Μετοχής στον
Ρητορικό Λόγο του Λυσία *Υπέρ Μαντιθέου* ως Μέσο Πειθούς**

Χριστίνα Χρίστου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ. Γεώργιος Καζαντζίδης**

Μάιος 2017

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η Διδακτική του Απαρεμφάτου και της Μετοχής στον
Ρητορικό Λόγο του Λυσία *Υπέρ Μαντιθέου* ως Μέσο Πειθούς**

Χριστίνα Χρίστου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Δρ. Γεώργιος Καζαντζίδης**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2017

ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει ως βασικό στόχο να ασχοληθεί με τη μεθοδολογία της διδασκαλίας του αρχαίου ελληνικού ρητορικού λόγου του Λυσία, *Υπὲρ Μαντιθέου*, εστιάζοντας στην συντακτική λειτουργία του **απαρεμφάτου** και της **μετοχής**, ως απαραίτητα συστατικά στοιχεία του έντεχνου ρητορικού λόγου. Ο συγκεκριμένος ρητορικός λόγος αποτελεί διδακτικό αντικείμενο στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών προσανατολισμού της Β' Λυκείου. Η επισήμανση του σημαντικού ρόλου του απαρεμφάτου και της μετοχής, κατά τη διδακτική πράξη, συμβάλλει στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του αρχαίου ελληνικού λόγου και στην προετοιμασία τους για τη διδασκαλία του υποτεταγμένου λόγου. Η Κειμενοκεντρική προσέγγιση και η Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή Γραμματική αποτέλεσαν βασικά μεθοδολογικά εργαλεία για την ανάλυση του ρητορικού λόγου.

Summary

The purpose of this assignment is to analyse the methodology of Lysias' ancient greek rhetoric speech, *For Mantineus* (*ὑπὲρ Μαντιθέου*), and the systematic use of the **infinitive** and the **participle**. The specific rhetorical speech is part of the syllabus of the elective subject of Ancient Greek class B' of the Lyceum. The identification of the important role of the infinitive and the participle during teaching, enables us to realise the way ancient greek speech works and also helps to prepare the students to understand subordinate clauses. The greek language genre approach and structural communicative grammar have been adopted as the main methodological strategies for analysing rhetorical speech.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά την οικογένειά μου και τους φίλους μου για την υπομονή και την ενθάρρυνσή τους.

Περιεχόμενα

1	Η Αρχαία Ελληνική Γλώσσα ως Μάθημα Προσανατολισμού	1
1.1	Η Διαχρονικότητα της Ελληνικής Γλώσσας	1
1.2	Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία στο Εκπαιδευτικό Σύστημα της Κύπρου.....	3
1.2.1	Αναλυτικό Πρόγραμμα και Περίγραμμα Μαθήματος.....	5
1.2.2	Μεθοδολογία.....	9
2	Η Διδακτική του Απαρεμφάτου και της Μετοχής	11
2.1	Η Σημασία της Σύνταξης της Αρχαίας Ελληνικής	11
2.2	Δείκτες Επιτυχίας – Δείκτες Επάρκειας.....	14
2.2.1	Απαρέμφατο: Δείκτες Επιτυχίας –Δείκτες Επάρκειας.....	15
2.2.2	Μετοχή: Δείκτες Επιτυχίας –Δείκτες Επάρκειας.....	17
2.3	Το Απαρέμφατο και η Μετοχή στον Ρητορικό Λόγο του Λυσία <i>Ὑπὲρ Μαντιθέου</i>	19
3	Η Πειθώ στον Ρητορικό Λόγο	22
3.1	Η Ρητορική Τέχνη.....	22
3.1.1	Λυσίας	25
3.1.2	<i>Ὑπὲρ Μαντιθέου</i>	26
3.2	Ανάλυση Ρητορικού Λόγου.....	27
3.2.1	Προοίμιο §§ 1-3.....	30
3.2.2	Απόδειξη (§§ 4-8): Αναίρεση της Κατηγορίας.....	36
3.2.3	Διήγηση Μέρους Α΄ (§§ 9-13).....	44
3.2.4	Διήγηση Μέρους Β΄ (§§ 14-17).....	51
3.2.5	Διήγηση Μέρους Γ΄ (§§ 18-19).....	55
3.2.6	Επίλογος (§§ 20-21).....	56
3.3	Συμπεράσματα.....	58
	Βιβλιογραφία	61

Κεφάλαιο 1

Η Αρχαία Ελληνική Γλώσσα ως Μάθημα Προσανατολισμού

1.1 Η διαχρονικότητα της Ελληνικής Γλώσσας

Στις άκρογιαλιές του Όμηρου υπήρχε μιὰ μακαριότητα, ένα μεγαλείο, που έφτασαν ως τις ήμερες μας άθικτα. Η πατούσα μας, που άνασκαλεύει την ίδιαν άμμο, τὸ νιώθει. Περπατᾶμε χιλιάδες χρόνια, ὁ άνεμος ὀλοένα λυγίζει τις καλαμιές κι ὀλοένα ἔμεϊς ὑψώνουμε τὸ πρόσωπο. Κατὰ ποῦ; Ὡς πότε; Ποιοὶ κυβερνᾶνε;

Μᾶς χρειάζεται μια νομοθεσία που νὰ διαμορφώνεται ὅπως τὸ δέρμα ἑπάνω μας τὸν καιρὸ που μεγαλώνουμε. Κάτι νεανικὸ καὶ δυνατὸ συνάμα, σὰν τὸ *έν δι' ὕδατ' ἀενάοντα ἢ τὸ θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέοντες*. Ἐτσι που νὰ μπορεῖ κείνο που γεννᾶ ὁ ἄνθρωπος νὰ ξεπερνᾶ τὸν ἄνθρωπο δίχως νὰ τὸν καταπιέζει.

Οδυσσέας Ελύτης, *Ο μικρὸς ναυτίλος*, (Ελύτης 2002:514)

Η «εφεύρεση» της «γραμματικής», με την ευρύτερη έννοια του ὄρου (Φιλιππάκη – Warburton 2000), και η εμμονή των εκπαιδευτικῶν στην εκμάθηση κανόνων, τύπων, τόνων και πνευμάτων είναι ἀπὸ τους χειρότερους ἐφιάλτες των μαθητῶν/τριῶν. Ὅχι μόνο τους καταπιέζει, ἀλλὰ και τους τρομάζει για το *τι μέλλει γενέσθαι σ' ένα μέλλον που, ἐνδεχομένως, δεν θα γνωρίζουν τη θέση της δασείας ἢ της περισπωμένης*. Ὅσον ἀφορᾶ το μάθημα της Αρχαιογνωσίας, τα ἀποτελέσματα είναι ὄχι μόνο ευχάριστα ἀλλὰ και ευοίωνα. Κάθε φορά, ὅμως, που πρέπει να ἀσχοληθὸν με την ἐξομάλυνση ἐνός ἀρχαίου ἐλληνικῶ ἀποσπάσματος, η προσπάθεια τους μοιάζει με *«των Τρώων»* και τότε *«πικρά»* γ'αυτοῦς *«ο Πρίαμος κ' η Ἐκάβη κλαίνε»* (Καβάφης 1993:32), οι περισσότεροὶ γονεῖς, δηλαδή, που ἀδυνατοῦν να πλοηγῆσουν τα παιδιά τους στην ἀρχαία ἐλληνική γλώσσα.

Εδῶ και χιλιάδες χρόνια οι πατούσες μας περπατᾶνε στην ίδια ἄμμο και η θάλασσα είναι ἐκεῖ, *«ύδατα ἀενάοντα»*, ἐνῶ ἐμεῖς, *«κατὰ δάκρυ χέοντες»*, ὀλοφυρόμαστε, για τα

μικρά και καθημερινά, χωρίς να εστιάζουμε στο τραγούδι του ανέμου που λυγίζει τις καλαμιές, εκεί στις ακρογιαλιές του φωτός, από τότε, παρέα με τον Όμηρο. Η ιστορική μνήμη μας πηγαίνει πίσω, στις σκοτεινές μέρες του γλωσσικού ζητήματος, σε μια εναγώνια αναζήτηση της εθνικής μας ταυτότητας. Να μάθουμε, ποιοι είμαστε, και το σπουδαιότερο να πείσουμε τους άλλους ότι είμαστε εκείνοι, που ερχόμαστε από το ένδοξο παρελθόν. Δεν είμαι σίγουρη αν τέλειωσε αυτή η περιπέτεια που κάθε τόσο αναζωπυρώνεται, σαν πύρινη λαίλαπα στις ψυχές μας, με τις πολιτικοκοινωνικές εξελίξεις. Η αναζήτηση της εθνικής μας ταυτότητας, η ιστορία του ελληνικού γλωσσικού ζητήματος, μας δίχασε και μας κατάντησε να κυκλοφορούμε ρακένδυτοι στους δρόμους της ιστορίας.

Κάπως έτσι πήραμε την αντίθετη πορεία από αυτή που έπρεπε για να συναντήσουμε την αλήθεια. Δεν συνειδητοποιήσαμε, λέει ο Νίκος Εγγονόπουλος, ότι *«η γλώσσα η ελληνική είναι μία. Και είναι έλλειψη σοφίας να προσηλώνεται κανείς πεισματάρικα σε μια και μόνο αποκλειστικά μορφή της και να περιφρονεί αυτόν τον αμύθητο πλούτο, το θησαυρό, που έχει στη διάθεση του»* (Μπαχαράκης 2001:14). Σε μια εποχή που ο εθνικισμός (Mackridge 2013:32-33) άπλωνε βαθιά τις ρίζες του στην ελληνική κοινωνία, η γλώσσα του Παπαδιαμάντη έρχεται ως απάντηση στον γλωσσικό – ιδεολογικό φανατισμό. Η *«ιδιότυπη»* γλώσσα του Κοσμοκαλόγερου της ελληνικής λογοτεχνίας δεν είναι πάρα η φυσιολογική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας, η οποία *«εγένετο εν τω στόματι αυτού ως μέλι γλυκάζον»* (Καρτσάκης 2012), προσδίδοντας νόημα και συναίσθημα σε κάθε λέξη είτε αρχαία είτε δημοτική είτε λόγια είτε λαϊκή. Για να μην καταντήσει *«η παλιά μας δόξα»* να γίνει *«ο χαμός μας»* (Χατζημαυρουδή 2007:23) είναι ανάγκη να αλλάξουμε πορεία πλεύσης προς ένα νέο πολιτικό, κοινωνικό και πολυπολιτισμικό γραμματισμό.

Είναι ανάγκη να διαμορφώσουμε *«κάτι νεανικό και δυνατὸ συνάμα»* που *«νὰ μπορεῖ κείνο ποὺ γεννᾷ ὁ ἄνθρωπος νὰ ξεπερνᾷ τὸν ἄνθρωπο δίχως νὰ τὸν καταπιέζει»* (Ελύτης 2002:514). Χρειαζόμαστε, ως πλαίσιο, μια προοδευτική και αντιαυταρχική εκπαίδευση που να προωθεί την μαθητοκεντρική προσέγγιση (Macken-Horarik 2000). Οι μαθητές/τριες έχουν αναπτύξει στη σύγχρονη, ψηφιακή εποχή, σημαντικές, πολυτροπικές, γλωσσικές δεξιότητες, που το σχολείο οφείλει να εξετάσει και να συμπεριλάβει στα αναλυτικά του προγράμματα. Η αναγνώριση του διεπιστημονικού ρόλου της γλώσσας στην εκπαίδευση θα συμβάλει στην αναγνώριση της αξίας της,

έχοντας υπόψη ότι «η περιορισμένη ανάπτυξη γλώσσας και λόγου, περιορίζει τις αναπτυξιακές δεξιότητες της σκέψης» (Μπαχαράκης 2001:10).

Η συνειδητή εξέταση της γλώσσας, της «γραμματικής», ως μοναδικής ανθρώπινης ικανότητας οδηγεί στη μελέτη της σκέψης και σε μια βαθύτερη γνώση της ανθρώπινης φύσης. Η γλώσσα είμαστε εμείς, και ανάλογα με τη γλωσσική μας διαύγεια, γινόμαστε δημιουργικοί και ανθρώπινοι ή ενθοκεντρικοί και μισαλλόδοξοι. Η ενασχόληση μας, λοιπόν, με ένα ιδιαίτερο γλωσσικό μάθημα, όπως είναι το μάθημα των αρχαίων ελληνικών είναι ένα ταξίδι στις άπειρες δυνατότητες του λόγου και της νόησης.

1.2 Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία στο εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου

Δεδομένης της σημασίας της γλώσσας και της ανάγκης διδασκαλίας της γραμματικής, ως διανοητικής καλλιέργειας, απαραίτητης για τις επικοινωνιακές μας περιστάσεις, γραπτές και προφορικές (Φιλιππάκη – Warburton 2000), επιβάλλεται εδώ να εστιάσουμε και να εξετάσουμε τη θέση της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας και Γλώσσας στην κυπριακή εκπαίδευση. Επικεντρωνόμαστε στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών ως μάθημα προσανατολισμού, αφού τα παιδιά το έχουν επιλέξει γιατί, κυρίως, εξυπηρετεί τα μελλοντικά τους σχέδια όσον αφορά τις μεταλυκειακές σπουδές.

Το μάθημα προσφέρει βαθύτερη γνώση τόσο της ελληνικής γλώσσας και σκέψης, όσο και της ευρωπαϊκής. Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός αναπτύσσει την κριτική σκέψη και διευρύνει την εγγραμματοσύνη των μαθητών, που είναι ένα από τα βασικά ζητούμενα της σύγχρονης εκπαίδευσης. «*Η γλώσσα ακονίστηκε πάνω σε δύσκολες έννοιες που αγωνίστηκε να αποδώσει, και καθοδόν απέκτησε χαρακτηριστικά με μεγάλη ερευνητική και εκπαιδευτική αξία*» (Καζιάζης 2015). Σήμερα γίνεται λόγος για τη διεπιστημονικότητα της γλώσσας και πως για να επιλύσουμε ένα πρόβλημα στα μαθηματικά ή να εκτελέσουμε ένα πείραμα στη φυσική πρέπει να γνωρίζουμε και να κατανοούμε, επαρκώς, τη νέα ελληνική γλώσσα (Δενδρινού 2000). Θεωρούμε ότι η ενασχόληση με την αρχαία γλώσσα έχει θετικά αποτελέσματα και συνεπικουρεί στην βαθύτερη γνώση της νέας ελληνικής. Επιβάλλεται, επομένως, να επανατοποθετήσουμε

το μάθημα σε νέες βάσεις, με νέες προοπτικές και μοντέρνα αντίληψη, για να μπορέσουμε να πείσουμε τους μαθητές ότι αξίζει τούτο το ταξίδι.

Η αναθεώρηση των αναλυτικών προγραμμάτων των αρχαίων ελληνικών ως μάθημα γλωσσικής παιδείας, ανάπτυξης και εμπλουτισμού του κώδικα επικοινωνίας και, ειδικότερα, ως μέσο για την αποκωδικοποίηση των κειμένων της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας, θα πρέπει να έχουν ως αφετηρία τον γλωσσικό κώδικα των μαθητών, τη νέα ελληνική γλώσσα. Τα αρχαία ελληνικά κείμενα θα πρέπει να προσλαμβάνονται από τον/την μαθητή/τρια σύμφωνα με τους/τις δικούς/ες του/της γλωσσικούς και γνωστικούς μηχανισμούς για να λειτουργούν αποτελεσματικά στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η πρόσληψη των κειμένων με την βοήθεια άλλων παράλληλων κειμενικών ειδών, είτε σύγχρονων είτε από άλλη κοινωνικοπολιτισμική πηγή, που θα συνεξετάσει ή θα συναναγνώσει ο μαθητής, θα τον βοηθήσει να εφαρμόσει φιλερευνητικές μεθόδους μάθησης. Η δασκαλοκεντρική διδασκαλία του μαθήματος πρέπει να τίθεται στο περιθώριο μπροστά στην πρόκληση της βιωματικής, συμμετοχικής μαθησιακής διαδικασίας.

Τα τελευταία χρόνια γίνονται αξιόλογες προσπάθειες εκσυγχρονισμού του μαθήματος. Αξίζει εδώ να μνημονεύσουμε τα βιβλία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας, του Αντώνη Τσακμάκη, που εισήχθησαν στον γυμνασιακό κύκλο στα σχολεία της Κύπρου με τα Νέα Αναλυτικά Προγράμματα του 2011. Στα βιβλία αυτά, πέρα από την ωραία αισθητική εικόνα που δημιουργούσαν στον/στη μαθητή/τρια (χρώματα, σκίτσα, γελοιογραφίες κ.λπ.), στο εισαγωγικό σημείωμα του συγγραφέα προς τους/τις μαθητές/τριες της Α' Γυμνασίου, που θα έρχονταν για πρώτη φορά σε επαφή με το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών, αναγραφόταν η νέα φιλοσοφία προσέγγισης του μαθήματος στο Γυμνάσιο: *«η γλώσσα των προγόνων μας εξελίσσεται διαρκώς και εξελισσόμενη απέκτησε τη μορφή που έχει στις μέρες μας. Εξακολουθεί να εξελίσσεται και σήμερα. Πολλά στοιχεία, όπως θα διαπιστώσεις, έμειναν αμετάβλητα εδώ και δύομισι χιλιετίες ή και περισσότερο. Γι' αυτό, όποιος γνωρίζει Νέα Ελληνικά, μπορεί ευκολότερα να καταλάβει ή να μάθει τα Αρχαία. Αντιστρόφως, όποιος μάθει Αρχαία Ελληνικά, καταλαβαίνει καλύτερα την ιστορία και την εξέλιξη που οδήγησε στη δική μας ομιλία, αλλά και μπορεί ευκολότερα να αντιμετωπίσει ορισμένες ιδιαιτερότητες της Νέας Ελληνικής»* (Τσακμάκης 2011:7).

Αν και τα βιβλία αποσύρθηκαν από τα κυπριακά εκπαιδευτήρια, εντούτοις σε κάποιους από μας που αγαπάμε το μάθημα, μαθητές/τριες και καθηγητές/τριες, άφησε μια ωραία γεύση και μια αίσθηση αυτοπεποίθησης, πως όλοι μπορούμε να προσεγγίσουμε αυτό το ανιαρό και απροσπέλαστο μάθημα και να μάθουμε τη γλώσσα μας καλύτερα, να αναγνωρίσουμε, δηλαδή να συνειδητοποιήσουμε, τις δικές μας δυνατότητες ως ομιλητές της Νέας Ελληνικής, γνωρίζοντας τη συνέχεια της εδώ και χιλιάδες χρόνια.

Επειδή, μεγαλώνοντας, δυσκολευόμαστε στις αλλαγές και επαναπαυόμαστε, απορρίψαμε το καινούριο και επιστρέψαμε στα παραδοσιακά, υπερφορτωμένα με γραμματικοσυντακτικές πληροφορίες σχολικά βιβλία που δεν βρίσκεις μια εικόνα ή έστω κάτι που να σου προκαλέσει ένα μειδίαμα.

1.2.1 Αναλυτικό Πρόγραμμα και Περίγραμμα Μαθήματος

Στην παρούσα, μεταπτυχιακή εργασία, θα μας απασχολήσει, ειδικά, η διδασκαλία της σύνταξης των ρηματικών τύπων, του απαρεμφάτου και της μετοχής, ως βάση για την κατανόηση του υποτεταγμένου λόγου, στον ρητορικό λόγο του Λυσία, *Ἵπὲρ Μαντιθέου*, σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα των Αρχαίων Ελληνικών Προσανατολισμού της Β' Λυκείου. Ως προέκταση θα εξετάσουμε την οργάνωση του προσχεδιασμένου προφορικού λόγου, ως προς τη δομή και το περιεχόμενο. Η παραγωγή επιχειρημάτων στα πλαίσια μιας συλλογιστικής πορείας που θα έχει σκοπό να πείσει τον δέκτη του λόγου, γραπτού ή προφορικού, είναι απαραίτητος στόχος στην διδακτική πορεία του μαθήματος. Τόσο οι τρόποι και τα μέσα πειθούς, όσο και ο προφορικός και γραπτός επικοινωνιακός λόγος αποτελούν αντικείμενο διδασκαλίας στο μάθημα της Έκφρασης – Έκθεσης στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Παραθέτουμε απόσπασμα από το Περίγραμμα Περιεχομένου Α.Π. Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας Β' Λυκείου του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού:

«Η διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας ως μαθήματος Κατεύθυνσης στη Β' Λυκείου επιτυγχάνεται μέσα από τη διδασκαλία ρητορικών κειμένων. Ο/η φιλόλογος στοχεύει, μέσω της κειμενοκεντρικής προσέγγισης στην καλλιέργεια της κατανόησης των Αρχαίων Ελληνικών κειμένων, αφενός από πλευράς περιεχομένου (αρχαιογνωσία) και αφετέρου από πλευράς γλωσσικών δομών (αρχαιογλωσσία), σύμφωνα με τους Δείκτες Επάρκειας και τους Δείκτες Επιτυχίας.

Ο/η φιλόλογος αξιοποιεί τόσο τα διδακτικά εγχειρίδια (α) Ρητορικά κείμενα, Θεωρητική κατεύθυνση, Β΄ Τάξη Ενιαίου Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, (β) Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, Γυμνασίου – Λυκείου, Μιχ. Χ. Οικονόμου, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, (γ) Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής, Α΄ Β΄ Γ΄ Ενιαίου Λυκείου, Α. Β. Μουμτζάκη, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα και τα Προτεινόμενα κείμενα θεματογραφίας, Β΄ Λυκείου, Μάθημα Κατεύθυνσης, Υ.Α.Π. όσο και άλλο υποστηρικτικό υλικό που μπορεί να βρει σε έντυπη ή σε ηλεκτρονική μορφή.

Η διδασκαλία του λόγου του Λυσία Ύπερ Μαντιθέου εμπλουτίζεται με την επιλογή αποσπασμάτων άλλων ρητορικών λόγων από άλλους συγγραφείς καθώς και από άλλα είδη (συμβουλευτικοί, επιδεικτικοί). Για παράδειγμα, μετά από τη διδασκαλία του Προοιμίου του Ύπερ Μαντιθέου ο/η φιλόλογος είναι καλό να αξιοποιήσει το Προοίμιο του Ύπερ τοῦ ἀδυνάτου και Περί τῶν μυστηρίων που παρατίθενται στα Προτεινόμενα κείμενα θεματογραφίας ως παράλληλα κείμενα εξετάζοντας ομοιότητες και διαφορές στο περιεχόμενο και στην τεχνική των ρητορικών κειμένων. Επιπρόσθετα, τα κείμενα θεματογραφίας, που προτείνονται, θα μπορούσαν να αποτελέσουν αφορμή για τον/την φιλόλογο, για να εμβαθύνει σε θέματα γραμματικής και συντακτικού, λεξιλογίου και παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου στα Νέα Ελληνικά, εφόσον τα κείμενα θεματογραφίας, που προτείνονται εμβαθύνουν στα υπό έμφαση φαινόμενα της κάθε ενότητας, όπως φαίνεται στον Ενδεικτικό Προγραμματισμό 2016 – 2017».

Στην παρούσα, μεταπτυχιακή εργασία, δεν θα ακολουθήσουμε, πιστά, το περίγραμμα του μαθήματος αλλά θα επιλέξουμε ό,τι είναι χρήσιμο για την επίτευξη του στόχου μας. Είναι αποδεδειγμένο, τουλάχιστον για μας τους «πρακτικούς» (εκπαιδευτικούς της τάξης) (Ματσαγγούρας 2011:44), ότι τις πλείστες φορές τα αναλυτικά προγράμματα δημιουργούνται για να εξυπηρετήσουν πολιτικούς σκοπούς, ανάλογα με τα εθνοκεντρικά συμφέροντα ενός κράτους, χωρίς να έχουν πλήρη εποπτεία της πραγματικότητας της τάξης. Για παράδειγμα παραθέτουμε απόσπασμα από τον Γενικό σκοπό του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο:

Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΚΜΑΘΗΣΗΣ ΤΟΥΣ

«[...]Αν η διδασκαλία των Αρχαίων στη Μέση Εκπαίδευση θεωρείται εξαιρετικά χρήσιμη, είναι γιατί μας εξασφαλίζει τη βαθύτερη γνώση της συνολικής παράδοσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού, στον οποίο ανήκουμε. Ο πολιτισμός αυτός βασίστηκε στον αρχαίο ελληνικό, πάμπολλα στοιχεία του οποίου διατηρεί ακόμη ενεργά και παραγωγικά. Εξάλλου, ο κριτικός στοχασμός -κεντρική αξία στη σημερινή εκπαίδευση διεθνώς- δεν ενεργοποιείται παρά με την τριβή με το «άλλο»: η επαφή της Ευρώπης, που ξεκίνησε από τα ρωμαϊκά χρόνια, με έναν «άλλον», τον ιδιοφυή και καθαρά ανθρωποκεντρικό κόσμο που ήταν ο αρχαιοελληνικός, οδήγησε άτομα, λαούς και μαζικά κινήματα όχι μόνον στη στέρεη γνώση του φυσικού κόσμου, αλλά και στην αυτογνωσία και στην οικοδόμηση ταυτότητας. Πράγματι, δυνάμει της αρχής ότι τίποτε δεν ορίζεται σαφώς παρά εκ του αντιθέτου, ο Ελληνισμός αξιοποιήθηκε ανέκαθεν από τη Δύση ως η λυδία λίθος των

μεγάλων κινημάτων (της Αναγέννησης, της Μεταρρύθμισης, του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης), αλλά και της ευρωπαϊκής εκπαίδευσης διαχρονικά.

Όλα τα προηγούμενα ισχύουν και για τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, αλλά και για τους Έλληνες μαθητές, η ουσιαστική εξοικείωση των οποίων με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό (σε διαρκή παραβολή με τον νεοελληνικό, που είναι η εξελικτική συνέχειά του) λειτουργεί ως θεμέλιος λίθος της εθνικής συνείδησης και ταυτότητας.[...]

Είναι, πιστεύω, εύληπτος ο λόγος που υπογραμμίσαμε ευθύς εξαρχής ότι το μάθημα πρέπει να απεκδυθεί τους εθνοκεντρικούς του στόχους και να επικεντρωθεί στις πραγματικές του αξίες. Ο Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός πράγματι, ξεχώρισε για τον ανθρωποκεντρικό του χαρακτήρα. Αυτή, όμως, η εθνοκεντρική εξιδανίκευση του μαθήματος είναι καιρός πια να παραμεριστεί. Αν εμείς σκεφτόμαστε ότι οι αρχαίοι ημών πρόγονοι υπήρξαν αλάνθαστοι και πως ό,τι έκαναν ήταν σπουδαίο και επιβάλλουμε αυτή την αποψη στους/στις μαθητές/τριες, τότε πώς θα ενισχύσουμε την ικανότητα τους να ασκούν εποικοδομητική κριτική και να βελτιώνονται. Αντίθετα το εξιδανικευμένο ενοχλεί και είτε προκαλεί άγχος σ' αυτούς που το τοποθετούν ως πρότυπο είτε προκαλεί αποστροφή σε όσους δεν είναι διατεθειμένοι ή δεν έχουν τις δυνατότητες να το πετύχουν. Οφείλουμε να είμαστε ανθρωπίνι πρώτα με τους εαυτούς μας και μετά με τους/τις μαθητές/τριες μας, τους/τις οποίους/ες θέλουμε να πείσουμε ότι το εξιδανικευμένο δεν προκύπτει από το αλάνθαστο, αλλά από την συνεχή μας έγνοια και προσπάθεια για το καλύτερο δυνατό στα μέτρα τα ανθρώπινα.

Σίγουρα οι αρχαίοι κατόρθωσαν σπουδαία πράγματα, αλλά δεν ήταν ένας ιδανικός κόσμος, ήταν, απλά, ένα κόσμος διαφορετικός από το δικό μας (Δρουκόπουλος 2002:28). Μπορούμε να τους αναφέρουμε χαρακτηριστικά ως παράδειγμα τη δημοκρατική Αθήνα που άφηνε αμέτοχους στα αγαθά της δημοκρατίας τις γυναίκες και τους δούλους. Επομένως για τον/την σύγχρονο/η μαθητή/τρια, το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών, πρέπει να είναι στοιχείο γλωσσικής ευρυμάθειας και παράδειγμα πολιτικής και κοινωνικής ηθικής (αθηναϊκή δημοκρατία), πνευματικής καλλιέργειας και αναζήτησης του ανθρωπιστικού ιδανικού τοποθετημένο σε, όσο το δυνατόν, ρεαλιστικά πλαίσια.

Ξεκινήσαμε αυτή την εργασία με τη συνοδεία των στίχων του Ελύτη όχι μόνο για την ποιητικότητα, αλλά και για το νόημα τους. Όταν λέει ο ποιητής πως «*μᾶς χρειάζεται μια νομοθεσία πὸν νὰ διαμορφώνεται ὅπως τὸ δέρμα ἐπάνω μας τὸν καιρὸ πὸν μεγαλώνουμε*», εννοεί, προφανώς, πως αν κάτι πρέπει να χαρακτηρίζει τα ανθρώπινα

έργα, αυτό είναι η οικειότητα. Πρέπει να νιώσουμε οικειότητα με την αρχαία ελληνική γλώσσα και ο σημαντικότερος δρόμος είναι να ξεκινήσουμε από αυτό που είναι κτήμα μας, τη δική μας γλώσσα, που διαμορφώθηκε και μεγάλωσε με μας από τη μέρα που γεννηθήκαμε.

Κάθε προσπάθεια για να αναβιώσει η αρχαία ελληνική γλώσσα είναι μάταιη και ανιστόρητη (Βαρμάζης 2008:49). Η αρχαία γλώσσα δεν είναι ζωντανή γλώσσα και επομένως δεν είναι εφικτό να τη διδάξουμε όπως διδάσκουμε τη νέα ελληνική ή να εφαρμόζουμε επικοινωνιακές πρακτικές όπως στη διδασκαλία των ζωντανών γλωσσών (Δάλκος, Κατσέλης 1994: 9). Για να μην οδηγούμαστε κάθε φορά σε αδιέξοδο είναι σημαντικό να ξεκαθαρίσουμε πως χρησιμοποιούμε την ομιλουμένη για να αναγνωρίσουμε στοιχεία από την αρχαία γλώσσα, αλλά στην πραγματικότητα έχουμε να αντιμετωπίσουμε διαφορετικά πράγματα για τα οποία απαιτείται διαφορετική μεθοδολογική προσέγγιση. Ο λόγος κάθε εποχής αντανακλά την ομορφιά και την γοητεία της, γι' αυτό πρέπει να την απολαμβάνουμε και να την εκτιμούμε ως πνευματικόν πλούτο και ως εργαλείο ανίχνευσης των ιστορικοκοινωνικών μας πηγών, χωρίς απαραίτητα να την αναπαράγουμε έξω από τα κοινωνικοπολιτισμικά της πλαίσια.

Για τους πιο πάνω λόγους πρέπει να καταστήσουμε σαφές στους/στις μαθητές/τριες ότι δεν στοχεύουμε να τους/τις κάνουμε ικανούς/ες να αναπαράγουν τον αρχαιοελληνικό λόγο. Ένα τέτοιο εγχείρημα θα ήταν ανώφελο και αχρείαστο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά πολύ χρήσιμο σε επίπεδο έρευνας στην τριτοβάθμια. Η ελλιπής γνώση για την εκφορά και τον επιτονισμό στον αρχαίο λόγο δεν εξυπηρετούν την γλωσσική αγωγή των μαθητών/τριων. Εξάλλου στόχος είναι να εφαρμόσουμε εναλλακτικούς τρόπους γλωσσικής αγωγής (Δενδρινού 2000) και να συμβάλουμε με αυτό τον τρόπο στον γλωσσικό και κοινωνικό εγγραμματισμό τους.

Συνοψίζοντας, τονίζουμε ότι το ζητούμενο στην εποχή μας είναι η απελευθέρωση της διδακτικής του μαθήματος από τον γραμματικό φορμαλισμό (Χατζημαυρουδή 2007:30). Ο σχολαστικισμός και η στατικότητα είναι βασικά μειονεκτήματα του μαθήματος (Δρουκόπουλος 2002). Η γλωσσική διδασκαλία θα πρέπει να στηρίζεται στην παρατήρηση των κυριότερων διαφορών από τη σύγχρονη Εκπαιδευτική Γλωσσολογία, να έχει δηλαδή ως αφετηρία την ομιλουμένη για να είναι πιο εύληπτο και αποτελεσματικό το μάθημα (Χατζημαυρουδή 2007:22). Επιπλέον ο εκπαιδευτικός πρέπει να αντιμετωπίσει το αρνητικό κλίμα που επικρατεί κατά τη διδασκαλία του

αρχαίου κειμένου εμπλουτίζοντας το με ενδιαφέρουσες πληροφορίες ή συνδυάζοντας το με τα ενδιαφέροντα των μαθητών για να δημιουργήσει θετικό κλίμα. Πώς οπλίζει τον/την μαθητή/τρια ένα αρχαίο κείμενο για να αντιμετωπίσει τη ζωή του; Ποιους μηχανισμούς μπορεί να ενεργοποιήσει για τη ενίσχυση της αυτοπεποίθησης του; Πώς θα τον βοηθήσει να αναπτύξει τη λεκτική του επικοινωνία;

1.2.2 Μεθοδολογία

Η ανάγκη για μια οικεία αντιμετώπιση του μαθήματος μας οδηγεί στην εξεύρεση μιας αποτελεσματικής μεθοδολογικής προσέγγισης της αρχαίας ελληνικής γλώσσας από το πρωτότυπο και μας παραπέμπει σε μια αντίστροφη πορεία από το γνωστό στο άγνωστο, από τη νέα ελληνική γλώσσα στην αρχαία γλώσσα, επισημαίνοντας ομοιότητες και διαφορές. Πρέπει πρώτα ο/η μαθητής/τρια να είναι σε θέση να αναγνωρίζει τα κοινά στοιχεία για να μπορεί να εντοπίζει τα διαφορετικά. Μια μέθοδος που βοηθά τους/τις μαθητές/τριες, είναι να ανακαλύπτουν τα στοιχεία δομής και περιεχομένου, που χαρακτηρίζουν το κειμενικό είδος (Βαρμάζης 50-51). Οι μέθοδοι που προκρίνονται είναι ασφαλώς η κειμενοκεντρική και διαθεματική προσέγγιση, η μετάβαση στο μαθητοκεντρικό μοντέλο μάθησης, που προϋποθέτει την ενεργοποίηση του μαθητή και των ενδιαφερόντων του, τη διερευνητική μάθηση, την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και φυσικά την συμβολή των τεχνολογικών μέσων (Χατζημαυρουδή 2007:31).

Η μεθοδολογία, που προτείνει το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού στα πλαίσια του Αναλυτικού Προγράμματος 2016-17, περιλαμβάνει αξιόλογες προτάσεις όπως η μαθητοκεντρική και ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, προωθώντας την ανάληψη πρωτοβουλιών από τους/τις μαθητές/τριες και ενθαρρύνοντας την εξατομικευμένη εργασία στο πλαίσιο της ομάδας (ΥΠΠ, Α.Π. 2016 – 17).

Συμφωνούμε πως κατά τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών πρέπει να ακολουθούνται διαδικασίες «οικοδόμησης της γνώσης» και όχι αποστήθιση κανόνων και φαινομένων (ΥΠΠ, Α.Π. 2016 – 17). Η γνώση πρέπει να είναι εμπειρία και να στηρίζεται στην παρατήρηση και την έρευνα. Γι' αυτό η υιοθέτηση της επαγωγικής διαδικασίας, από τα παραδείγματα στην θεωρία, ενεργοποιεί τον/την μαθητή/τρια να κατακτήσει

μόνος του τη γνώση, προωθώντας τον διάλογο και την επιχειρηματολογία. Επομένως στόχος είναι η αυτονόμηση του/της μαθητή/τριας με την ανάπτυξη τεχνικών αξιοποίησης εποπτικών και τεχνολογικών μέσων και η παραγωγή δικών του πρωτότυπων κειμένων.

Η διδασκαλία του αρχαίου κειμένου από το πρωτότυπο βασίζεται στις αρχές της Επικοινωνιακής – Κειμενοκεντρικής προσέγγισης και η διδασκαλία μορφοσυντακτικών φαινομένων στη Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή, εφαρμόζοντας κυρίως την επαγωγική διαδικασία (ΥΠΠ, Α.Π. 2016 – 17). Η μεθοδολογία πρέπει να διαθέτει συστημικότητα αλλά και ελαστικότητα. Η ενσωμάτωση στη διδακτική πράξη ποικίλων μεθόδων και ο εμπλουτισμός της διδασκαλίας με διαφορετικές δραστηριότητες, είναι απαραίτητες μαθησιακές διαδικασίες, που προάγουν την εγγραμματοσύνη των μαθητών και ειδικότερα, τη γλωσσική συνειδητότητα (Halliday 2000).

Στόχος μας είναι να προσεγγίσουμε τον ρητορικό λόγο του Λυσία, *Ὑπὲρ Μαντιθέου*, διερευνώντας τη λειτουργική παρουσία των απαρεμφάτων και των μετοχών, ακολουθώντας αρχικά τη δομολειτουργική -επικοινωνιακή μέθοδο και κατ'επέκταση εμβαθύνοντας στην ερμηνεία του κειμένου προσεγγίζοντας το κείμενο με βάση τα ιδιαίτερα γνωρίσματα του ως κειμενικό είδος και ως πλαίσιο επικοινωνίας. Η διδασκαλία της γλώσσας θα είναι επικουρική της προσπάθειας ερμηνείας του κειμένου, ως προς τη δομή και το περιεχόμενο σε σχέση με το πολιτιστικό πλαίσιο παραγωγής του.

Κεφάλαιο 2

Η Διδασκαλία του Απαρεμφάτου και της Μετοχής

2.1 Η διδακτική της γραμματικής

Η διάκριση της γραμματικής από το συντακτικό, στη διδασκαλία, είναι εσφαλμένη και αντιβαίνει στη φυσική λειτουργία της γλώσσας (Βαρμάζης 2008:67). Η ταυτόχρονη μελέτη γραμματικών και συντακτικών φαινομένων εξασφαλίζει βαθύτερη γνώση της γλώσσας (Βαρμάζης 2008:72). Σ' αυτό το στάδιο διευκρινίζουμε ότι ο όρος γραμματική χρησιμοποιείται με στόχο να δηλώσει τη μορφοσυντακτική ανάλυση των φαινομένων προς διερεύνηση. Συνεπώς, τονίζουμε ότι η διδασκαλία της γραμματικής βοηθά τους/τις μαθητές/τριες να κατανοήσουν την εμπειρία τους, κατασκευάζοντας τον δικό τους κόσμο, ρυθμίζει τις σχέσεις, τις συμπεριφορές και τις επιθυμίες τους και οργανώνει τις εξαιρετικά πολύπλοκες πλευρές της ύπαρξής τους, την εμπειρική και τη διαπροσωπική (Halliday 2000). Ειδικότερα η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματικής βοηθά αφενός να ξεκλειδώσουμε τα αρχαία κείμενα και αφετέρου να γνωρίσουμε γλωσσικές πρακτικές ένος πυκνού και σύνθετου λόγου όπως ο αρχαίος ελληνικός.

Έχοντας κατά νου ότι «η σκέψη... ενσαρκώνεται στην λέξη», κατά τον Vygotsky και σύμφωνα με τον Πλάτωνα «διάνοια καὶ λόγος ταύτων» και νοουμένου ότι «η σύνταξη συνιστά την ψυχή της γλώσσας...» (Μπαχαράκης 2003:9) θα εξετάσουμε τη δυναμική, κατά τη γνώμη μου, παρουσία των ρηματικών τύπων, του απαρεμφάτου και της μετοχής, ως προς τη δομολειτουργική τους σημασία στο κείμενο, στοχεύοντας στη διαδικασία πύκνωσης του λόγου. Το απαρέμφατο και η μετοχή ως λέξεις με «συμπυκνωμένη δύναμη» (Ν. Καζαντζάκης) (Μπαχαράκης 2003:9), αφού η ανάλυση τους ή η αντικατάστασή τους στο λόγο συνιστά, κυρίως, εξαρτημένη πρόταση,

συμβάλλουν στην αναγνώριση της ρητορικής ως της έντεχνης μορφής λόγου με την οποία επιτυγχάνεται η πειθώ.

Η βασική διδακτική αρχή που πρέπει να κυριαρχεί στη διδασκαλία είναι ότι η μάθηση αρχίζει με την περιέργεια πάνω σε ένα ορισμένο πρόβλημα το οποίο προβάλλει ερωτήσεις προς απάντηση (Πηγιάκη 1997). Η προφορική διερεύνηση του προβλήματος οδηγεί στους απαραίτητους συσχετισμούς και συλλογισμούς, ανάλογα με το αντικείμενο μελέτης. Επαγωγικά, λοιπόν, συλλέγουμε κάθε φορά τα απαραίτητα στοιχεία και τα ομαδοποιούμε για να εξάγουμε ένα συμπέρασμα ή αποτέλεσμα ή να διατυπώσουμε μια θέση σε γραμματικό επίπεδο και σχετικά με τη λειτουργία που πιστεύουμε ότι επιτελεί στο κείμενο. Αφού κάθε κείμενο δομείται σύμφωνα με τον κοινωνικό και επικοινωνιακό του στόχο (Halliday 2000), τα στοιχεία που επιλέξαμε για να δώσουμε λύση στο πρόβλημα θα πρέπει να τα συσχετίσουμε, αξιοποιώντας γνώσεις και εμπειρίες. Για παράδειγμα, εξετάζοντας την πληθωρική χρήση των απαρεμφάτων και των μετοχών στον ρητορικό λόγο, *Υπέρ Μαντιθέου*, σε συνάρτηση με το είδος του κειμένου, το σκοπό του, το κοινωνικοπολιτισμικό του πλαίσιο προκύπτει ο πιο κάτω συλλογισμός, που πρέπει να τεκμηριωθεί με επιχειρήματα και αποδείξεις για να είναι έγκυρος και πειστικός:

1. Ο κατηγορούμενος ελέγχεται από την κλεψύδρα γι' αυτό πρέπει να απολογηθεί μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα με ένα λόγο συνοπτικό, πυκνό και πειστικό («δια βραχυτάτων») (Ρητορικά κείμενα 2015:94 §9).
2. Το απαρέμφατο και η μετοχή αποτελούν «συμπληρώματα του ρήματος, πράγμα που οδηγούσε σε συμπύκνωση του λόγου και παρείχε δυνατότητα για σύνθετη σύνταξη» (Μπαμπινιώτης 2011:169)

Άρα προκύπτει το συμπέρασμα ότι, ίσως, ο Λυσίας στηρίχθηκε στη χρήση των απαρεμφάτων και των μετοχών για να πετύχει ενάν σύντομο αλλά πυκνό και σύνθετο λόγο.

Τον πιο πάνω συλλογισμό θα επιχειρήσουμε να αποδείξουμε στο Κεφάλαιο 3. Οι μαθητές/τριες μέσω της επαγωγικής μεθόδου, σύμφωνα με τον Έρασμο (Ματσαγγούρας 2011: 56), θα αποδελτιώσουν τα απαρέμφατα και τις μετοχές και θα διατυπώσουν γραμματικούς κανόνες, επισφραγίζοντας τις μορφοσυντακτικές τους γνώσεις από την Α' Λυκείου και αποκτώντας βασικά εργαλεία για να απελευθερώσουν το νόημα του κειμένου με διαθεματική προσέγγιση, συνδυάζοντας γνώσεις και

πρακτικές από την πειθώ στον πολιτικό λόγο που διδάσκεται στο μάθημα των Νέων Ελληνικών στη Γ' Λυκείου. Οι μαθητές/τριες είναι σε θέση να αντιληφθούν βασικές συντακτικές δομές, όταν ακολουθείται η κατάλληλη συστημική και λειτουργική διαδικασία προσέγγισης του κειμένου, για να μπορέσουν, με τον τρόπο αυτό, να τιθασεύσουν το χάος των δεδομένων της γλωσσικής εμπειρίας και για να αποφύγουν τη μηχανική αποστήθιση (Δάλκος, Κατσέλης 1994:11).

Το γεγονός ότι οι μαθητές/τριες του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών Προσανατολισμού έχουν την ευκαιρία, στην Β' Λυκείου, να ασχοληθούν με μεγαλύτερης έκτασης κείμενο, σε αντίθεση με την Α' Λυκείου που διαπραγματεύονταν μικρά κείμενα από διαφορετικά είδη λόγου, είναι ένα πλεονέκτημα, αφού μπορούν να διερευνήσουν πώς λειτουργεί ένα γλωσσικό φαινόμενο σε συγκεκριμένο κειμενικό είδος ως προς τη δομή και το περιεχόμενο. Το ενδιαφέρον των παιδιών ενισχύεται και αναπτύσσουν θετικές αναγνωστικές τάσεις, αυξάνουν το λεξιλόγιο τους και τις γνώσεις τους σχετικά με τη δομή της γλώσσας (Χατζημαυρουδή 2007: 316).

Η ενασχόληση με τη μορφοποιηματική δομή του λόγου θέτει αυτόματα σε κίνηση τον λογισμό και αναπτύσσεται η αντιληπτική ικανότητα, η ευαισθησία και η φαντασία του ατόμου. Μελετώ τη δομή της γλώσσας, σημαίνει τέμνω τη σκέψη με την οποία βλέπω τον κόσμο, τον τρόπο, δηλαδή, με τον οποίο η σκέψη κατανοεί και εκφράζει όσα υπάρχουν ή συμβαίνουν γύρω μας και μέσα μας (Μπαχαράκης 2003: 14).

Στη συνειρμική και λειτουργική σύνταξη το *απαρέμφατο* και η *μετοχή* ανήκουν στα ριζώματα. Ριζωματικές λέξεις ή ριζώματα είναι τα ουσιώδη μέρη του λόγου, οι εννοηματωμένες αυτόνομες λέξεις, που παρέχουν το εννοιολογικό υλικό της έκφρασης. Ριζώματα θεωρούνται τα ουσιαστικά, τα επίθετα, τα ρήματα και τα επιρρήματα αλλά και οι αντωνυμίες, οι *μετοχές* και τα *απαρέμφατα* που μέσα στο λόγο λειτουργούν ως ισοδύναμα τους (Μπαχαράκης 2003:11).

Σύνταξη, επομένως, είναι το θεωρητικό πλαίσιο που απαρτίζεται από κανόνες, οι οποίοι καθορίζουν τον συνδυασμό των λέξεων/φράσεων/προτάσεων. Η σύνταξη της Αρχαίας Ελληνικής θεωρείται ελεύθερη, όμως, παρά τη δυνατότητα πολλών συνδυασμών, η επιλογή της σειράς των λέξεων δεν φαίνεται να είναι τυχαία, αλλά να εξαρτάται από την επικοινωνιακή διάσταση του μηνύματος τη πρότασης (Χατζηκυριακίδης 2012:1). Σύμφωνα με την Dick, οι γραμματικοί κανόνες δεν είναι ανεξάρτητοι με το εξωκειμενικό

περιβάλλον, αλλά πρέπει να διαθέτουν λειτουργική εξήγηση ανάλογα με τη γλωσσική χρήση (Χατζηκυριακίδης 2012: 2).

Το μοντέλο της Δομολειτουργικής - Επικοινωνιακής Γραμματικής (Κλαίρης - Μπαμπινιώτης 2010), διευρύνοντας το με στοιχεία της Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής (Halliday), μπορούμε να το αξιοποιήσουμε για την προσέγγιση μιας γλώσσας μη ομιλούμενης, όπως είναι τα αρχαία ελληνικά, περιγράφοντας τις μορφολογικές και συντακτικές δομές στο πλαίσιο της φράσης. Προσεγγίζουμε δηλαδή τη μικροδομή της φράσης στο ευρύτερο νοηματικό πλαίσιο ανάλογα με τα γλωσσικά στοιχεία και τις ποικίλες σχέσεις που αναπτύσσονται στη φράση (Τσάφος 2004: 246).

Αρχίζουμε από την επισήμανση του φαινομένου και της χρήσης του στις φράσεις για να καταλήξουμε στη λειτουργική του θέση στο ευρύτερο κείμενο (Τσάφος 2004: 246). Παροτρύνουμε τους μαθητές, με τη βοήθεια των βιβλίων αναφοράς, να αναγνωρίζουν και να καταχωρούν, συστηματικά, σε πίνακες και διαγράμματα τη μορφοσυντακτική οργάνωση και λειτουργία του απαρεμφάτου και της μετοχής. Η αναγνωριστική αυτή διαδικασία και ο συνδυασμός της με την αναζήτηση του νοήματος του κειμένου και τη διερεύνηση του ύφους βοηθά τους/τις μαθητές/τριες να συνειδητοποιήσουν τη λειτουργική θέση των φαινομένων και τους ενθαρρύνει προς μια εναλλακτική προσέγγιση του κειμένου (Τσάφος 2004: 248-249).

2.2 Δείκτες Επιτυχίας – Δείκτες Επάρκειας

Οι δείκτες επιτυχίας και οι δείκτες επάρκειας εφαρμόζονται στο αναλυτικό πρόγραμμα από τη τρέχουσα σχολική χρονιά 2016-17 και αφορούν τους στόχους και τους τρόπους επίτευξής τους, που θέτει ο/η εκπαιδευτικός κατά την προετοιμασία της διδασκαλίας του, βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα. Οι δείκτες επιτυχίας συνδέονται με τα μαθησιακά αποτελέσματα που δεν στηρίζονται όπως παλαιότερα στην πολυμάθεια ή πολυγνωσία, αλλά στη νοητική διεργασία που καταβάλλει ο μαθητής για να κατακτήσει τη γνώση. Οι δείκτες επάρκειας αφορούν τις στρατηγικές, τις στάσεις, τις αξίες που θα πρέπει να καλλιεργηθούν κατά τη μαθησιακή διαδικασία. Τη θέση της πληροφόρησης και της απομνημόνευσης παίρνουν η σκέψη, η επίλυση προβλήματος, οι λογικοί συλλογισμοί, η κατανόηση και μεταφορά της γνώσης (Ματσαγγούρας 2011 Β':46).

Στις πιο πάνω νοητικές διεργασίες εμπλέκεται και η Γνωστική Ψυχολογία που ασχολείται με τη διαδικασία επεξεργασίας των πληροφοριών και εσωτερικής οικοδόμησης της γνώσης. Οι μαθητές/τριες αναμένεται να συμμετέχουν ενεργά, ως άτομα, στην επεξεργασία δεδομένων προκειμένου να οικοδομήσουν προσωπικά τη γνώση. Επειδή, σύμφωνα με την Κοινωνικο-γνωστική Ψυχολογία του Vygotsky, οι γνωστικές δομές της σκέψης εκλαμβάνονται ως ατομικές κατασκευές, αλλά στην πραγματικότητα επηρεάζονται και διαμορφώνονται από τις κοινωνικοπολιτιστικές συνθήκες, πολλοί παιδαγωγοί προτείνουν την κατά ομάδα διδασκαλία για την νοητική ανάπτυξη των μαθητών/τριων (Ματσαγγούρας 2011 Β':51). Συμπληρώνουμε στο σημείο αυτό, ότι και οι δύο διδακτικές πρακτικές είναι επωφελείς για τους μαθητές, εφόσον αυτές εφαρμόζονται στα πλαίσια των αναγκών και των δυνατοτήτων τους.

Αναφορικά με τους δείκτες επιτυχίας-επάρκειας, η κριτική σκέψη είναι η βασική επιδίωξη της διδακτικής πράξης, όπου ο/η μαθητής/τρια με λογικό και συστηματικό τρόπο ανάλυσης των δεδομένων, εξετάζει και ερμηνεύει τα στοιχεία, τις έννοιες, τα φαινόμενα, τις σχέσεις, τους συλλογισμούς από διαφορετική σκοπιά με πολλούς τρόπους (Ματσαγγούρας 2011 Β': 80). (πολυπρισματικότητα – πολυτροπικότητα). Επιπρόσθετα η διδασκαλία θα πρέπει να καθιστά τον μαθητή ικανό να μετασχηματίζει, να αναδιαρθρώνει, να συνθέτει καινοτόμα και πρωτότυπα γνωστικά προϊόντα, σύμφωνα με τη δημιουργική σκέψη, η οποία λειτουργεί συμπληρωματικά με την κριτική σκέψη (Ματσαγγούρας 2011 Β': 79).

2.2.1 Απαρέμφατο: Δείκτες επιτυχίας – Δείκτες επάρκειας

Το απαρέμφατο είναι αφηρημένο ρηματικό ουσιαστικό γένους ουδέτερου και βρίσκεται στο λόγο ή με άρθρο, οπότε καλείται έναρθρο (δηλώνει κάτι το μόνιμο) ή χωρίς άρθρο, οπότε καλείται άναρθρο (δηλώνει κάτι που παρέρχεται). Η ρηματική φύση του απαρεμφάτου φαίνεται από το ότι: α) έχει χρόνο και διάθεση, β) παίρνει υποκείμενο, αντικείμενο κατά τη φύση του ρήματος, επιρρηματικούς προσδιορισμούς (συντάσσεται δηλαδή όπως και το ρήμα). Η ουσιαστική/ονοματική φύση του απαρεμφάτου φαίνεται από το ότι: α) μπορεί να συνοδεύεται από το ουδέτερο άρθρο (οποιασδήποτε πτώσης) ενικού αριθμού, β) λειτουργεί συντακτικώς, όπως και ένα ουσιαστικό (δηλαδή ως υποκείμενο, αντικείμενο, επεξήγηση κ.τ.λ) και γ) μπορεί να συνδεθεί παρατακτικά με άλλα ουσιαστικά. (Λαζαράκος 1989: 225)

Στους υφιστάμενους δείκτες επιτυχίας και επάρκειας για τα Αρχαία Ελληνικά της Β' Λυκείου, μάθημα Προσανατολισμού (ΥΠΠ), δεν προβλέπεται η διδασκαλία του απαρεμφάτου και της μετοχής, αναλυτικά, αφού αυτή έχει πραγματοποιηθεί στην Α' Λυκείου. Προτείνεται, όμως, η επισήμανση και εμβάθυνση στη λειτουργία του απαρεμφάτου και της μετοχής πριν από την διδασκαλία των εξαρτημένων προτάσεων (Βλ. ΥΠΠ, Εκπαιδευτικό Υλικό, Αρχαία Ελληνικά, Δείκτες επιτυχίας –επάρκειας Α' και Β' Λυκείου, (moec.gov.cy))

Θεωρητικά, οι μαθητές/τριες έχουν διερευνήσει και κατανοήσει τη λειτουργία του απαρεμφάτου και ως προς το σχηματισμό και ως προς τη σύνταξη. Αναμένουμε λοιπόν, ότι στη Β' Λυκείου οι μαθητές είναι σε θέση: α) να διακρίνουν το τελικό και ειδικό απαρέμφο («να» για το τελικό και «ότι» για το ειδικό) μέσα από τον συσχετισμό του με τις αντίστοιχες δευτερεύουσες προτάσεις στη νεοελληνική γλώσσα (βουλευτικές και ειδικές), β) να μπορούν να προσεγγίζουν τη ρηματική και την ονοματική λειτουργία του απαρεμφάτου και γ) να αναγνωρίζουν το υποκείμενο του και να αιτιολογούν την πτώση του σε σχέση με την απαρεμφατική σύνταξη (ταυτοπροσωπία – ετεροπροσωπία) (Χατζημαυρουδή 2007: 88).

Ωστόσο το απαρέμφο, το άναρθρο απαρέμφο, που μας ενδιαφέρει εδώ ιδιαίτερα, είναι μια μορφή έγκλισης που δεν παρεμφαίνει (= δεν φανερώνει) πρόσωπο και αριθμό, έχει την ίδια σημασία και σύνταξη με το οικείο ρήμα και ισοδυναμεί ανάλογα αν είναι τελικό με πρόταση επιθυμίας (να + οριστ.), αν είναι ειδικό με ειδική πρόταση (Μπαχαράκης 2003:142). Στον ρητορικό λόγο, *Υπέρ Μαντιθέου*, όλα τα απαρέμφοτα είναι άναρθρα και στην πλειοψηφία τους τελικά. Ερμηνεύεται δηλαδή με το δείκτη να. Εξάλλου η Τροπικότητα (Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2010:466-492) εκφράζει την υποκειμενική στάση του ομιλητή απέναντι στο μήνυμα και στον ρητορικό λόγο του Λυσία, παρακολουθούμε την υποκειμενική οπτική γωνία του Μαντιθέου. Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα λειτουργίας του άναρθρου απαρεμφάτου και το κειμενικό είδος του πολιτικού – δικανικού λόγου, μπορούμε να μιλήσουμε εδώ για τροπικότητα σύμφωνα με την *Γραμματική της Νέας Ελληνικής*, των Κλαίρη – Μπαμπινιώτη (2010).

Πληροφορούμαστε, λοιπόν, από την Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή *Γραμματική της Νέας Ελληνικής* ότι η τροπικότητα εκφράζεται με γλωσσικά (λεξικά και γραμματικά) αλλά και παραγλωσσικά στοιχεία και πως ο δείκτης να σχηματίζει τύπους που εκφράζουν είτε επιστημική είτε δεοντική τροπικότητα. Χρησιμοποιείται, κυρίως, σε

εξαρτημένες προτάσεις και μάλιστα σε συμπληρώματα ρημάτων, τα περισσότερα από τα οποία έχουν τουλάχιστον μια χροιά τροπικότητας στη σημασία τους (Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2010: 477 και 628 §520). Αν συνδυάσουμε αυτά τα δεδομένα με τις κατηγορίες ρημάτων από τις οποίες εξαρτάται το τελικό απαρέμφατο στα αρχαία ελληνικά όπως: βουλευτικά, εφετικά, δυνητικά (Μπαχαράκης 2003:144), προκύπτει το συμπέρασμα ότι μπορούμε να μιλήσουμε για τροπικότητα στον ρητορικό λόγο, επιστημική ή δεοντική, που συνάδει με τη βούληση, την επιθυμία, του ρήτορα και του πελάτη του να πείσουν για την αθωότητα του Μαντιθέου.

Η μορφοσυντακτική λειτουργία του απαρεμφάτου στον συγκεκριμένο ρητορικό λόγο συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι υπάρχει τροπικότητα και μάλιστα δεοντική. Σύμφωνα με τη σύνταξη του τελικού απαρεμφάτου αυτό απαντάται συνήθως σε χρόνο ενεστώτα και αόριστο, σπάνια σε παρακείμενο και σε ειδικές περιπτώσεις σε μέλλοντα, ενώ όλοι οι χρόνοι αναφέρονται στην χρονική βαθμίδα του μέλλοντα, σχετικά πάντα με το ρήμα εξάρτησης και διατηρούν κανονικά το ποιόν τους (Μπαχαράκης 2003:142). Στον λόγο 'Υπέρ Μαντιθέου η συντριπτική πλειοψηφία των απαρεμφάτων (π.χ. ποιεῖν §1, μετέχειν §3, δοκιμάζειν §3, ἐπιθυμεῖν §5, ἰππεύειν §6) είναι σε χρόνο ενεστώτα. Σύμφωνα με τη *Γραμματική της Νέας Ελληνικής*, η δεοντική τροπικότητα αναφέρεται σε ενέργειες ή καταστάσεις που ο ομιλητής παρουσιάζει ως αναγκαίο να πραγματοποιηθούν, πράγμα που σημαίνει ότι δεν έχουν πραγματοποιηθεί ακόμη: μπορεί λοιπόν να πει κανείς ότι γενικά η δεοντική τροπικότητα είναι στραμμένη προς το μέλλον. Αντίθετα, η επιστημική τροπικότητα εκφράζει τον βαθμό βεβαιότητας του ομιλητή για κάτι που συνέβη στο παρελθόν, συμβαίνει στο παρόν ή θα συμβεί στο μέλλον: δεν είναι συνδεδεμένη με συγκεκριμένη χρονική στιγμή (Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2010:477).

2.2.2 Μετοχή: Δείκτες επιτυχίας – Δείκτες επάρκειας

Η μετοχή είναι ρηματικό επίθετο διαιρείται σε τρία είδη: α) επιθετική ή αναφορική, β) κατηγορηματική και γ) επιρρηματική. Η ονοματική φύση της μετοχής φαίνεται από το ότι έχει γένος, αριθμό και πτώση. Η ρηματική φύση της φαίνεται από το ότι έχει διάθεση και χρόνο, δέχεται υποκείμενο, αντικείμενο, επιρρηματικό προσδιορισμό και το δυνητικό μόριο ἄν (Λαζαράκος 1989:157).

Οι δείκτες επιτυχίας – επάρκειας αφορούν, κυρίως, την αναγνώριση των ειδών της μετοχής: α) επιθετική – αναφορική, β) κατηγορηματική και γ) επιρρηματική (χρονική, τροπική, αιτιολογική, τελική, εναντιωματική, υποθετική).

Επισημαίνεται στους μαθητές ότι σε σχέση με το απαρέμφατο, η χρήση της μετοχής στη νέα ελληνική γλώσσα είναι συνηθέστερη, αλλά, αναλογικά, με την αρχαία γλώσσα, είναι περιορισμένος ο αριθμός που διαθέτει. Ενώ, δηλαδή, στην αρχαία ελληνική γλώσσα σχεδόν κάθε χρόνος –εκτός από τον Παρατατικό και τον Υπερσυντέλικο – και στις δύο φωνές σχημάτιζε και αντίστοιχη μετοχή, στη σύγχρονη γλώσσα εντοπίζουμε τη χρήση συγκεκριμένων μορφών: α) της ενεργητικής επιρρηματικής μετοχής σε *-οντας/-ώντας*, β) της μετοχής μεσοπαθητικού παρακειμένου σε *-μένος, -η, -ο*, (ο οποίος χρησιμοποιείται κάποιες φορές με τον αναδιπλασιασμό π.χ. *δεδομένος, συγ - κε - κριμένος*), γ) μερικές φορές, κυρίως σε τυπικές μορφές γραπτής επικοινωνίας, τη χρήση των μετοχών του μεσοπαθητικού ενεστώτα σε *-όμενος, -η, -ο*, και δ) σπάνια των μετοχών μεσοπαθητικού αορίστου σε *-θεις, -θείσα, -θεν* (Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2010:542-545). Η χρήση των μετοχών εκφράζει την επιθυμία του ομιλητή να προσδώσει στο κείμενο του πιο συνεπτυγμένη και επίσημη μορφή, αποφεύγοντας αφενός τις επαναλήψεις και αφετέρου για υφολογικές διακρίσεις σε λογιότερο ή πιο τυπικό κείμενο (Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2010:543 -544).

Η ενημέρωση αυτή εξυπηρετεί τον/την μαθητή/τρια στην αναγνώριση του ρόλου των μετοχών στο αρχαίο κείμενο και της δυνατότητας που παρέχουν στον γράφοντα να πυκνώνει τον λόγο, έχοντας υπόψη ότι κατά τη διαδικασία της μετάφρασης – ερμηνείας του κειμένου οι μετοχές αποδίδονται με δευτερεύουσες/εξαρτημένες προτάσεις, με αναλυτικό, δηλαδή, λόγο. Γι' αυτό οι μαθητές/τριες πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν και τη λειτουργική θέση της μετοχής ανά είδος: α) όταν αυτή έχει θέση προσδιορισμού, είναι δηλαδή επιθετική, δίνοντας ποιότητα σ'ένα ουσιαστικό όπως για παράδειγμα στις ακόλουθες περιπτώσεις: *τοῖς καθεστηκόσι πράγμασι* (§3), *τοῦ ὠνειδικότος Στειριῶς* (§15), β) όταν λειτουργεί συμπληρωματικά, μπορεί δηλαδή να ενωθεί με το ρήμα για να συμπληρώσει τη σημασία του όπως για παράδειγμα οι κατηγορηματικές μετοχές *βουλομένοις* (§1) και *βεβιωκώς* (§3) στις προτάσεις: «εἰ *μη* *συνῆδη*, ὦ βουλή, τοῖς κατηγοροῖσι *βουλομένοις*,...» και «ἐὰν δὲ *φαίνωμαι* περὶ τὰ ἄλλα μετρίως *βεβιωκώς*,...» και γ) όταν ορίζει τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες γίνεται κάτι, δηλώνοντας *χρόνο, τρόπο, αἰτία, εναντίωση, υπόθεση* και *σκοπό*, όπως, ακριβώς, λειτουργεί σ'ένα αρχαίο κείμενο η επιρρηματική μετοχή ως συνεπτυγμένος τύπος μιας δευτερεύουσας πρότασης (Γιαγκόπουλος 1997:375).

Θα μπορούσαμε εδώ να παρουσιάσουμε ενδεικτικά κάποια παραδείγματα από τη χρήση της επιρρηματικής μετοχής στον ρητορικό λόγο, *Ἐπὲρ Μαντιθέου*, στα οποία

διαφαίνεται η σημασία της ως προς την πύκνωση του λόγου και τον τρόπο που προσδιορίζει, σημασιολογικά, τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες γίνεται κάτι: α) «*δύο μὲν ἀδελφὰς ἐξέδωκα ἐπιδούς* τριάκοντα μνᾶς ἑκατέρῃ» (§10), η μετοχή *ἐπιδούς* προσδιορίζει το ρήμα *ἐξέδωκα* και αναλύεται σε χρονική πρόταση «*ἐπεὶ ἐπέδωκα..*», β) «*οὐκ ἂν ἦ* ἕξαρονος ὡς δεινόν τι *πεποικῶς*» (§8), η μετοχή *πεποικῶς* προσδιορίζει το ρήμα *οὐκ ἂν ἦ* και αναλύεται σε δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση «*ἐπεὶ ἐπεποιήκειν*» και γ) «*ἐτέρων ἀναβάντων* ἐπὶ τοὺς ἵππους» (§13), η μετοχή *ἀναβάντων* προσδιορίζει το ρήμα *ἔφην* (*ἐξαλειψαί*) και αντιστοιχεί με εναντιωματική πρόταση «*εἰ καὶ ἀνέβησαν*». Με τη συστηματική χρήση των μετοχών ο λόγος γίνεται περισσότερο σύνθετος, σφιχτοδεμένος, ποικίλος και όμορφος.

2.3 Το Απαρέμφατο και η Μετοχή στον Ρητορικό Λόγο του Λυσία Ὑπὲρ Μαντιθέου

Η μεταπτυχιακή εργασία έχει ως βασικό σκοπό να ασχοληθεί με τη μεθοδολογία της διδασκαλίας του συγκεκριμένου αρχαίου ελληνικού ρητορικού λόγου, εστιάζοντας στην συντακτική λειτουργία του **απαρεμφάτου** και της **μετοχής**, ως απαραίτητα συστατικά του έντεχνου λόγου. Οι ρηματικοί τύποι συμβάλλουν σημαντικά στο «ξεκλείδωμα» του κειμένου και η διερεύνηση του συντακτικού τους ρόλου πρέπει να γίνεται με απώτερο στόχο ο/η μαθητής/τρια να συμμετέχει ενεργά τόσο στη διδακτική πράξη όσο και στο νόημα του ρητορικού λόγου. Είναι σημαντικό να αποδείξουμε στην παρούσα μεταπτυχιακή εργασία, ότι η σύνταξη είναι το μέσο για να οδηγηθούμε σε μια εις βάθος ανάλυση του περιεχομένου και σε ένα ουσιαστικό προβληματισμό για το σήμερα, μέσω μιας διαφοροποιημένης διδασκαλίας που θα λαμβάνει υπόψη το μαθησιακό προφίλ του/της κάθε μαθητή/τριας. Χωρίς να δίνεται έμφαση στην εκμάθηση της ορολογίας, ο μαθητής αρχίζει να πειραματίζεται με τον αρχαίο λόγο και αρχίζει να συνειδητοποιεί σταδιακά, τη λειτουργία των λέξεων στον συνταγματικό άξονα ενώ ο μετασχηματισμός ισοδύναμων συντακτικών λειτουργιών στον παραδειγματικό άξονα είναι μια ιδιαίτερα γόνιμη διαδικασία. (Χατζημαυρουδή 2007:73)

Ο στόχος είναι να εντοπίζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ρητορικού λόγου όσον αφορά τις μορφολογικές και συντακτικές δομές της έντεχνης ρητορικής: α) μορφολογική αναγνώριση **απαρεμφάτων** και **μετοχών** ανά παράγραφο, β) διερεύνηση των συντακτικών σχέσεων ανάμεσα στο **απαρέμφατο** ή τη **μετοχή** με το ρήμα ή το

ρηματικό τύπο εξάρτησης, γ) κατανόηση των αλληλεπιδράσεων και λειτουργιών των γλωσσικών στοιχείων, μεμονωμένα, αλλά και σε ευρύτερα γλωσσικά περιβάλλοντα (Χατζημαυρουδή 2007: 73-74) και δ) η αναγνώριση της τροπικότητας μέσω της οποίας αναπαρίσταται η ανθρώπινη εμπειρία, ώστε να αποτελέσουν πηγές για την κατανόηση, κατασκευή και παραγωγή νοήματος που εξελικτικά θα αποθηκεύεται ως γλωσσική γνώση.

Αναφορικά με την επεξεργασία των απαρεμφάτων και των μετοχών στον ρητορικό λόγο του Λυσία, *Ὑπὲρ Μαντιθέου*, αναμένεται από τον διδάσκοντα, αφού προετοιμάσει ψυχολογικά τους/τις μαθητές/τριες να προχωρήσει σε προβληματοποίηση του διδακτικού αντικειμένου (Ματσαγγούρας Β' 2011:437-438), δηλαδή της αισθητής αριθμητικής παρουσίας των ρηματικών τύπων στον συγκεκριμένο λόγο και ποιες γλωσσικές, δομικές και νοηματικές συνθήκες εξυπηρετεί η παρουσία τους. Η ψυχολογική προετοιμασία περιλαμβάνει όλες τις προαναγνωστικές δραστηριότητες που στοχεύουν να προετοιμάσουν όχι μόνο ψυχολογικά αλλά και γνωσιολογικά τους/τις μαθητές/τριες για την προσέγγιση του κειμένου (Ματσαγγούρας Β' 2011:437). Η αποδελτίωση των σημαντικών πληροφοριών από την εισαγωγή, η ερμηνεία του τίτλου, *Ὑπὲρ Μαντιθέου*, η αναφορά στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο και στα επικοινωνιακά χαρακτηριστικά του κειμενικού είδους, συμβάλλουν τόσο στην ψυχολογική προετοιμασία των μαθητών/τριών όσο και στην προβληματοποίηση του διδακτικού αντικειμένου.

Ο/Η διδάσκων/ουσα θα ζητήσει από τους μαθητές να διατηρήσουν έναν πίνακα αναφοράς ή ένα βηματολόγιο, το οποίο θα συμπληρώνουν προοδευτικά και συστηματικά κατά τη διάρκεια επεξεργασίας των παραγράφων που αποτελούν τον ρητορικό λόγο. Παράλληλα θα επεξεργάζονται, μορφοσυντακτικά, τα δεδομένα του βηματολογίου και στο τέλος θα εξάγουν τα σημαντικότερα αποτελέσματα – συμπεράσματα σε επίπεδο γλώσσας, δομής και περιεχομένου.

Στο βηματολόγιο αυτό θα αποδελτιώνονται, συστηματικά, συγκεκριμένες λειτουργικές πληροφορίες για τους ρηματικούς τύπους του κειμένου. Για κάθε απαρέμφοτο θα σημειώνεται: α) το είδος του (τελικό ή ειδικό), β) το υποκείμενό του, γ) η απαρεμφατική σύνταξη και δ) η συντακτική θέση του απαρεμφάτου στο κείμενο. Για κάθε μετοχή θα αναγράφονται χρήσιμα προς διερεύνηση στοιχεία όπως: α) το είδος της μετοχής: επιθετική, κατηγορηματική, επιρρηματική και οι υποκατηγορίες του είδους της επιρρηματικής μετοχής: τροπική, χρονική, αιτιολογική, τελική, υποθετική,

εναντιωματική, β) το υποκείμενο της μετοχής, γ) αν είναι απόλυτη ή συνημμένη και δ) η συντακτική της λειτουργία στο κείμενο.

Στο συγκεκριμένο ρητορικό λόγο του Λυσία, *Ἵπὲρ Μαντιθέου*, όπου παρατηρείται συχνή και συστηματική χρήση των ρηματικών τύπων του **απαρεμφάτου** και της **μετοχής**, αποδεικνύεται τη διάθεση του ρήτορα να πει «*δια βραχυτάτων*» όσα είναι απαραίτητα για να αναδείξει τις αρετές και την πολιτική φιλοδοξία του Μαντιθέου, επιτυγχάνοντας έτσι την αθώωση του. Είναι αξίωση της σημερινής, πολύπλοκης και ταχύτατης πραγματικότητας να κατέχει ο άνθρωπος την ικανότητα να μπορεί ως πομπός να επικοινωνεί με τον δέκτη μέσα από ένα σύντομο, βραχύ και πυκνό λόγο, επιδιώκοντας να προκαλέσει το ενδιαφέρον του, να κερδίσει την εύνοια του και να μπορέσει τελικά να πείσει για τις θέσεις του. Επομένως η συντακτική επεξεργασία του **απαρεμφάτου** και της **μετοχής** συνδέονται με την επίτευξη της πειθούς στον ρητορικό λόγο του Λυσία *Ἵπὲρ Μαντιθέου*. Η πειθώ αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας στο μάθημα των Νέων Ελληνικών της Γ' Λυκείου και το γεγονός αυτό θέτει τον/την μαθητή/τρια του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών Προσανατολισμού σε πλεονεκτική θέση εξαιτίας της διδασκαλίας του ρητορικού λόγου.

Μέσα σ'αυτά τα πλαίσια διαφαίνεται, ότι ο ρόλος του σχολείου σήμερα, δεν είναι να πληροφορήσει τον/την μαθητή/τρια, να τον/την μάθει, να του/της παρέχει γνώσεις και ιδέες. Ο ρόλος του είναι να τον/την εκπαιδεύσει να διαχειρίζεται τον πλουραλισμό των γνώσεων, πληροφοριών και ιδεών που κατακλύζουν σήμερα τον πολυπολιτισμικό του κόσμο και τον/την καθιστούν πολλές φορές ανίκανο/η να αντεπεξέλθει σ'αυτή την πληθωρική και απαιτητική πραγματικότητα. Στόχος του σχολείου είναι να τον/την μάθει να συστηματοποιεί και να διαχειρίζεται σωστά, για το ατομικό και συλλογικό συμφέρον, τον καταιγισμό πληροφοριών και ιδεών που δέχεται καθημερινά από πολλούς τομείς με κοινή αφετηρία το διαδίκτυο.

Στην αναλυτική παρουσίαση του βηματολογίου, δηλαδή της συστηματικής καταγραφής της συμπεριφοράς των ρηματικών τύπων, του **απαρεμφάτου** και της **μετοχής** στο κείμενο του ρητορικού λόγου, θα διατηρήσουμε τον υφιστάμενο διαχωρισμό σε ενότητες όπως είναι στο βιβλίο του/της μαθητή/τριας.

Κεφάλαιο 3

Η πειθώ στον ρητορικό λόγο

*Τὴν ἀλήθεια τὴ «φτιάχνει» κανεῖς
ἀκριβῶς ὅπως φτιάχνει καὶ τὸ ψέμα.*

Οδυσσέας Ελύτης, *Μαρία Νεφέλη*(Ελύτης 2002:398)

3.1 Η ρητορική τέχνη

Ρητορική! Η τέχνη της πειθούς! Πού; Οπουδήποτε. Στο δικαστήριο! Στην αγορά! Στην εκκλησία του δήμου! Στον δρόμο! Στην τάξη! Στην κοινωνία! Η αλήθεια και το ψέμα φτιάχνονται στα ίδια εργαστήρια. Με μοναδικό όπλο τον λόγο, ο εκάστοτε ομιλητής επιχειρεί να επηρεάσει, να συγκινήσει, να πείσει και ο κάθε ακροατής να υπολογίσει, να εστιάσει και να κρίνει. Χρειαζόμαστε δηλαδή, έναν ικανό ρήτορα και έναν καλό και έξυπνο ακροατή που να μην παρασύρεται από τη γλώσσα της προπαγάνδας και από κάθε πολιτική επιρροή. Στο σημείο εδώ, παρεμβαίνει η διδακτική πράξη και η μαθησιακή διαδικασία, για να προετοιμάσει πολίτες ικανούς να διαλέγονται, να διεκδικούν και να υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους, στα πλαίσια της δημοκρατίας και της ελευθερίας του λόγου, νοουμένου ότι ισχύουν τα εκπαιδευτικά πλαίσια που επιδιώκουν, στην πραγματικότητα, τέτοιους πολίτες και δεν παραμένουν παιδαγωγικές θεωρίες σε αναλυτικά προγράμματα.

Η ρητορική, αν και έχει ως αφετηρία τις Συρακούσες, από όπου κατάγονταν ο Κόρακας και ο Τεισίας, εντούτοις εδραιώθηκε στη δημοκρατική Αθήνα, μετά τους Περσικούς πολέμους και ιδιαίτερα, μετά τις μεταρρυθμίσεις του Εφιάλτη (462 μ.Χ.) (Easterling, Knox 1994: 657). *«Τὴν εὐνοοῦσαν ἡ δημοκρατία με τὶς λαϊκὲς συνελεύσεις καὶ τὰ δικαστήρια, οἱ πολὺλογοὶ καὶ φιλόλογοι Ἀθηναῖοι καὶ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, ὅπου ἀγαποῦσαν νὰ μένουν καὶ νὰ διδάσκουν οἱ σοφιστὲς, αὐτοὶ οἱ περιφερόμενοι δάσκαλοι ἀνώτερης παιδείας»* (Ρητορικά Κείμενα 2015:12). Η εξέλιξη της ρητορικής τέχνης τον πέμπτο αιώνα συμπίπτει με την πρόοδο της αθηναϊκής δημοκρατίας, στην οποία οι πολιτικές και δικαστικές αποφάσεις δεν ήταν αποκλειστικό προνόμιο μιας μικρής

ομάδας αλλά εμπλέκονταν όλοι οι πολίτες. Η ανάπτυξη λοιπόν της ικανότητας να απευθύνεται κανείς στην Εκκλησία του Δήμου και στα δικαστήρια της εποχής, με πειστικό τρόπο αποδεικνύεται αναγκαία και πολύτιμη (Edwards 2002:12). Η ρητορική ως η τέχνη του προφορικού λόγου, η πολιτική τέχνη της δημόσιας ομιλίας, αποτελούσε τότε, τον μόνο δρόμο για τη διεκδίκηση θέσεων εξουσίας στα δημοκρατικά καθεστώτα της αρχαιότητας και την πιο αποτελεσματική τακτική για να κερδίσουν τα αυταρχικά καθεστώτα την κοινή γνώμη, επομένως είναι εύκολο να συμπεράνουμε το μεγάλο αριθμό των πολιτών που την σπούδαζαν καθώς και των δασκάλων που τη δίδασκαν (Καλλία 2003:29).

Σύμφωνα με τον Κικέρωνα τα τρία καθήκοντα του ρήτορα είναι να διδάσκει, να ψυχαγωγεί και να συγκινεί. Επομένως ένας ρήτορας οφείλει να γνωρίζει σε βάθος: νομικούς κανόνες, ιστορία, λογοτεχνία, ποίηση, φιλοσοφία, ψυχολογία και το σημαντικότερο, για τον Κικέρωνα, να διαθέτει χιούμορ. (Καλλία 2003: 40)

Σήμερα η ρητορική, η ιστορία, η φιλοσοφία, η ποίηση και το θέατρο έχουν την δυνατότητα να δημιουργήσουν μαθητές/τριες – πολίτες αγωνιζόμενους και όχι εξεταζόμενους, σ' ένα σύστημα, που εμποδίζει την ανάπτυξη τους και υποβάλλει το άτομο σε μία συνεχή εξέταση, στερώντας του την ελεύθερη έκφραση και δράση, τη δημιουργικότητα του και εξαλείφοντας τη φαντασία του.

Ο κλασικός δικανικός λόγος χωρίζεται σε τέσσερα μέρη, ως προς τη δομή: α) *προοίμιον* ή εισαγωγή με το οποίο ο ρήτορας επιδίωκε την προσοχή, το ενδιαφέρον και την θετική αντιμετώπιση των ενόρκων ή των δικαστών, β) *διήγησις*, στο οποίο παρουσίαζε με σαφήνεια τα γεγονότα, γ) *πίστις* ή απόδειξη, το οποίο είναι το ουσιαστικότερο μέρος του ρητορικού λόγου αφού παρουσιάζονται οι *άτεχνες* και *έντεχνες αποδείξεις*, τα επιχειρήματα με τα οποία επιτυγχάνεται η πειθώ και δ) *επίλογος*, στο οποίο γίνεται ανακεφαλαίωση και προσπάθεια να επηρεαστούν συναισθηματικά οι ένορκοι ή οι δικαστές (Easterling, Knox 1994: 658).

Οι μαθητές/τριες μπορούν να ανακαλέσουν προηγούμενες γνώσεις και να θυμηθούν ότι ρητορικούς λόγους, με την έννοια της λογοτεχνικής ρητορικής, συνάντησαν στα πρώτα χρόνια του Γυμνασίου στη διδασκαλία των Ομηρικών Επών, αλλά και πιο πρόσφατα γ'αυτούς, στην Α'Λυκείου, όπου διδάχτηκαν τις Δημηγορίες στο ιστορικό έργο του Θουκυδίδη. Στην *Ιλιάδα*, οι Ομηρικοί ήρωες, εκτός από άφοβοι πολεμιστές, είναι και άρτιοι ρήτορες που διαθέτουν ευγλωττία και πειθώ και επομένως, παρέχουν μια

αμυδρή ένδειξη για την ύπαρξη δικανικής ρητορικής (Edwards 2002:11). Θα μπορούσαμε να τους προϊδεάσουμε με τους λόγους των τριών επικών ηρώων (ραψωδία Ι), του Φοίνικα, του Αίαντα και του Οδυσσέα, οι οποίοι επιλέχτηκαν από τον Νέστορα, τον γηραιότερο αρχηγό, για να πείσουν τον Αχιλλέα να επιστρέψει στη μάχη. Και οι τρεις λόγοι, ο καθένας για διαφορετικές αιτίες, είναι έξοχα δείγματα ρητορικής με πλούσια επιχειρηματολογία. Δείγματα ρητορικού λόγου βρίσκουμε και στο δράμα. Αρκεί να θυμηθούμε στην τραγωδία, *Αντιγόνη*, το μονόλογο της ηρωίδας εναντίον του Κρέοντα (Καλλία 2003:152).

Ποια είναι η σημασία της ρητορικής τέχνης σήμερα; Τι μπορεί να προσφέρει στον/στην σύγχρονο/σύγχρονη μαθητή/τρια; Πώς τους προετοιμάζει έτσι ώστε να μπορέσουν να αντισταθούν στο κοινωνικό κατεστημένο;

Με αφετηρία το δικό μας εννοιολογικό σύστημα πρέπει να δημιουργήσουμε «περάσματα» για την πρόσβαση μας στον αρχαίο κόσμο και να αποκτήσουμε τα μηνύματα που μας βοηθούν να αντιμετωπίσουμε τη δική μας πραγματικότητα. Ο ρητορικός λόγος αποβλέπει στην πειθώ, άρα μπορεί να γίνει δημιουργός πράξης, καθώς ασκεί επηρεασμό και πειθώ σε μια ανθρώπινη κοινότητα (Αναστασίου 1999:). Στη σύγχρονη πραγματικότητα τα ανθρώπινα δικαιώματα διακυβεύονται στο βωμό της τρομοκρατίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης, στα πλαίσια μιας παρεξηγημένης παγκοσμιοποίησης που στηρίζεται στην ύπαρξη ισχυρών και αδύνατων. Για τον λόγο αυτό είναι αδήριτη ανάγκη οι μαθητές/τριες να συνειδητοποιήσουν την αδιαφιλονίκητη αξία της ελευθερίας του λόγου και της έκφρασης που προστατεύεται και διασφαλίζεται στα πλαίσια της δημοκρατίας και μόνο. Ο ολοκληρωτισμός που φαίνεται να απειλεί σήμερα τον κόσμο δεν θα πρέπει να είναι επιλογή, αλλά αφορμή να περιφρουρήσουμε τα αναφαίρετα δημοκρατικά μας δικαιώματα.

Η ρητορεία είναι η επιστήμη που στο μυαλό εκείνου που την κατέχει δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες που μας επιτρέπουν να επικοινωνήσουμε, να συγκινήσουμε, να διεκδικήσουμε, να πείσουμε, να κατακτήσουμε. Είναι εφικτό για τον καθένα, αν το θελήσει, να μάθει να δημιουργεί έναν πειστικό και αισθητικά ωραίο λόγο. Στην μυθολογία, η μούσα Πολύμνια, προστάτιδα της διήγησης, προτρέπει τις αδερφές της να είναι αρωγοί στην εκπαίδευση των αγαπημένων της ώστε να αναπτύξουν όλο το επικοινωνιακό πλαίσιο, έτσι που η κίνηση, η φωνή, το βλέμμα, το παράστημα, η ψυχική ευφορία, να μεγιστοποιούν τη μεταδοτικότητα και την αποτελεσματικότητα του προφορικού τους λόγου (Καλλία 2003:16).

3.1.1 Λυσίας

Πηγή της χάρις, ονόμαζε ο Διονύσιος το ύφος του Λυσία, που αποτέλεσε αντικείμενο θαυμασμού για την αποτελεσματική του απλότητα. Ένα επιτηδευμένο ρητορικό ύφος που ενώ φαίνεται σαφές και άτεχνο, στην πραγματικότητα η λεκτική διατύπωση του λογογράφου αναπαριστά ένα συμπαθητικό και ρεαλιστικό πορτρέτο των διαδίκων. Ο Λυσίας σκιαγραφεί την κατάσταση και τους χαρακτήρες του με μεγάλη ζωντάνια και παρουσιάζει μια συνεπή εικόνα, πιστευτή στους συγχρόνους του. Έτσι αποτελεί για μας σήμερα παραστατική πηγή πληροφόρησης για τη ζωή του 4^{ου} αιώνα π.Χ. στην Αθήνα (Easterling, Knox 1994: 669). Οι λόγοι του είναι προσαρμοσμένοι στις ιδιαίτερες απαιτήσεις κάθε υπόθεσης και το εξαιρετικό ταλέντο του έγκειται στην αφήγηση σύμφωνα με τον Διονύσιο (Edwards 2002: 36). Αποδεικνύεται ότι έχει διευρυμένες γνώσεις για το αττικό δίκαιο, προβαίνει σε σωστές εκτιμήσεις για τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής και, το σημαντικότερο, είχε το χάρισμα της «ηθοποιίας» που αποδεικνύει ότι ήταν άριστος γνώστης της ανθρώπινης ψυχολογίας (Ράπτης 2002:287). Παρουσιάζει τα γεγονότα με οικονομία, καθαρότητα και ευφράδεια και η ιστορία χαρακτηρίζεται από ζωντάνια, συνέπεια και αληθοφάνεια. Με τα ποικίλα τεχνάσματα ύφους που χρησιμοποιεί καθώς και τη σκιαγράφιση του πελάτη του ή του αντιδίκου παρασύρει του δικαστές με το μέρος του (Edwards 2002: 36).

Ο Λυσίας δεν υπήρξε αθηναίος πολίτης αφού ο πατέρας του καταγόταν από τις Συρακούσες και έφτασε στην Αθήνα μετά από προτροπή του Περικλή. Ο Κέφαλος, πατέρας του Λυσία, απέκτησε φιλικές σχέσεις με τον Σωκράτη γι'αυτό και η Πολιτεία του Πλάτωνα διαδραματίζεται στο σπίτι του. Ο Λυσίας σε μικρή ηλικία, δεκαπέντε ετών, μετανάστευσε στην Κάτω Ιταλία όπου μαθήτευσε κοντά στον ρήτορα Τεισία. Όταν επέστρεψε στην Αθήνα συμμετείχε στην αποδοτική οικογενειακή επιχείρηση κατασκευής ασπίδων. Το 404 οι τριάκοντα τύραννοι δήμευσαν το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του και καταδίκασαν σε θάνατο τον αδερφό του Πολέμαρχο. Ο Λυσίας διέφυγε στα Μέγαρα όπου συνεργάστηκε με τους δημοκρατικούς για την εξόντωση των Τριάκοντα. Έτσι πήρε την αθηναϊκή υπηκοότητα, της οποίας η ισχύς ανακλήθηκε από τον Αρχίνοο και ο Λυσίας συνέχισε να ζει στην Αθήνα ως μέτοικος, δηλαδή ως αλλοδαπός μόνιμος κάτοικος, με ισοτέλεια. Φαίνεται πως εργάστηκε για μια σύντομη περίοδο ως δάσκαλος ρητορικής και στη συνέχεια άσκησε το επάγγελμα του λογογράφου, που ήταν προσοδοφόρο (Edwards 2002:33-34).

3.1.2 Ὑπὲρ Μαντιθέου

Αρχικά να προσδιορίσουμε χρονικά και ιστορικά τον ρητορικό λόγο «Ὑπὲρ Μαντιθέου». Αν και δεν είναι γνωστός ο χρόνος απαγγελίας του εικάζουμε ότι αυτός τοποθετείται χρονικά ανάμεσα στα έτη 392 – 389 π.Χ., αφού ο Λυσίας μνημονεύει στο λόγο του ιστορικά στοιχεία τα οποία επιβεβαιώνονται από το ιστορικό έργο του Ξενοφώντα, όπως η εκστρατεία στην Κόρινθο το 394 π.Χ. καθώς και η αναφορά που κάνει ο Μαντίθεος στον Θρασύβουλο.

Κάθε Αθηναίος πολίτης, για να ασκήσει οποιοδήποτε αξίωμα, έπρεπε μετά την εκλογή του να εξεταστεί αν πληρούσε τις νόμιμες προϋποθέσεις για να αναλάβει τα καθήκοντα του. Η δοκιμασία γινόταν ενώπιον της Βουλής των πεντακοσίων, σε πρώτο στάδιο και σε περίπτωση αποδοκιμασίας και εφόσον ασκείτο έφεση, εκδικαζόταν από το δικαστήριο της Ηλιαίας.

Ο Μαντίθεος από το Θορικό της Ακαμαντίδας φυλής, έχει κληρωθεί ως βουλευτής και υποχρεωτικά πρέπει να «δοκιμαστεί». Ένας Αθηναίος πολίτης εμφανίστηκε στη Βουλή και τον κατηγορήσε ότι υπηρέτησε ως ιππέας την περίοδο της δικτατορίας των Τριάκοντα τυράννων (404-403 π.Χ.), το καθεστώς που επιβλήθηκε στην Αθήνα μετά την ήττα τους στο Πελοποννησιακό πόλεμο. Ο κατηγορος ισχυρίζεται ότι το όνομα του Μαντιθέου ήταν γραμμένο στον κατάλογο, στον οποίο είχαν αναγραφεί τα ονόματα όσων υπηρέτησαν τους τυράννους και δεδομένου του μίσους των δημοκρατικών Αθηναίων για το καθεστώς των Τριάκοντα, ελπίζει στην καταδίκη του Μαντιθέου και στην ακύρωση της εκλογής του στο βουλευτικό αξίωμα. Ο Μαντίθεος, από την άλλη, δεν μπορεί να αρνηθεί την αναγραφή του ονόματος του στον κατάλογο και προσπαθεί να πείσει το δικαστήριο ότι αυτό δεν αποτελεί απόδειξη ενοχής, αφού το «σανίδιον» ήταν εκτεθειμένο και μπορούσε όποιος ήθελε να γράψει ένα όνομα και να σβήσει άλλο, αφήνοντας υπόνοιες για το ποιόν των κατηγορών του. Ως σημαντικό επιχείρημα προβάλλει το γεγονός ότι δεν υπάρχει απόδειξη ότι ο φύλαρχος εισέπραξε από αυτόν την «κατάσταση», την χρηματική προκαταβολή που έπαιρναν οι ιππείς από το δημόσιο ταμείο και την επέστρεφαν με τη λήξη της θητείας τους. Επιπλέον αυτός και ο αδελφός του απουσίαζαν την περίοδο που εξουσίαζαν οι Τριάκοντα τύραννοι. Ο Μαντίθεος εκμεταλλεύεται την ευκαιρία να μίλησει για την δημόσια και ιδιωτική ζωή του, για να αποδείξει τον άμεμπτο χαρακτήρα του, αφού εμφανίζεται ως τίμιος και προστατευτικός

αδελφός, ενάρτετος άνθρωπος, γενναίος στρατιώτης και χρηστός πολίτης (Ρητορικά κείμενα 2015:79, Ράπτης 2002: 264-267)

Το γεγονός ότι δεν γνωρίζουμε την έκβαση της δίκης, προσδίδει στο λόγο ένα μυστήριο και αναπόφευκτα αναρρωτιόμαστε για την τύχη του Μαντιθέου. Μελετώντας κανείς προσεκτικά το ρητορικό λόγο, γνωρίζοντας το βίο του ρήτορα και έχοντας παράλληλα υπόψη τον ολιγαρχικό Μαντίθεο, με τα μακριά μαλλιά και τις φιλοσπαρτιατικές απόψεις, αναπόφευκτα, διερωτάται αν ο Λυσίας, ο οποίος είναι λογικό να νιώθει μένος προς τους Τριάκοντα τυράννους για την κακομεταχείριση που δέχτηκε αυτός και η οικογένεια του, γράφοντας τον λόγο εκδηλώνει και τα προσωπικά του αισθήματα απέναντι τους. Ή μήπως ο Μαντίθεος όντας ολιγαρχικός, σκόπιμα πληρώνει τον Λυσία να του ετοιμάσει την απολογία, γνωρίζοντας αφενός την ρητορική του δεινότητα και αφετέρου έχοντας υπόψη του την προφανή απέχθεια του ρήτορα για τους Τριάκοντα;

Τα ερωτήματα τίθενται για προβληματισμό στα πλαίσια της τεχνικής της προβληματοποίησης του διδακτικού αντικειμένου και για να κινήσει την περιέργεια των μαθητών/τριών να εντοπίσουν στοιχεία και να αποδείξουν με επιχειρήματα την δική τους άποψη για τους πιο πάνω προβληματισμούς.

Ο ρητορικός λόγος «Υπερ Μαντιθέου» διακρίνεται σε τρία μέρη ως προς της δομή:

A. Προοίμιο (exordium) §§ 1-3

B. Διήγηση (narratio) –Πίστη ή Απόδειξη (probatio ή argumentatio) §§ 4-19

Γ. Επίλογος (peroratio) §§ 20-21

3.2 Ανάλυση ρητορικού λόγου

«Όποιος διαβάξει ένα κείμενο, αν θέλει να το νιώσει, ένα και μόνο έχει να κάνει: να συντρίβει τη φλούδα, σκληρή ή μαλακιά, της κάθε λέξης και ν' αφήνει το νόημά της να ξεσπάει μέσα στην καρδιά του» Νίκος Καζαντζάκης (Μπαχαράκης 2003:25)

Πρέπει να αντιληφθούν οι μαθητές/τριες ότι το τελικό κείμενο είναι η ορατή πλευρά της σκέψης, όπως ο Παρθενώνας είναι η υλοποιημένη μορφή της καλλιτεχνικής σύλληψης των δημιουργών του, έτσι και το κείμενο είναι η μεταμόρφωση της σκέψης σε λέξη, η ενσάρκωση και υλοποίησή της (Μπαχαράκης 2003: 9)

Οι μαθητές/τριες, σύμφωνα με την κειμενοκεντρική – ερμηνευτική προσέγγιση, αξιοποιούν όλες τις εισαγωγικές πληροφορίες που έχουν συγκεντρώσει: α) ο ρητορικός λόγος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, β) ο Λυσίας και η εποχή του, γ) ο δικανικός λόγος *Υπὲρ Μαντιθέου* (υπόθεση, δομή, διάρθρωση) και δ) γνώσεις για την εποχή των Τριάκοντα και τα γεγονότα που συνδέουν τον Λυσία με τους τυράννους. Μετά την ανάγνωση του προοιμίου και με καθοδήγηση του/της διδάσκοντα/ουσας αναμένεται να εντοπίσουν τα λειτουργικά μορφοσυντακτικά στοιχεία που θα τους οδηγήσουν στην ερμηνεία του κειμένου, στην επισήμανση των βασικών λειτουργικών στοιχείων όσον αφορά το ύφος του υπερασπιστικού δικανικού λόγου, ως κειμενικού είδους, και στον εντοπισμό των επιχειρημάτων και συλλογισμών που αφορούν την πειθώ στο ρητορικό λόγο. Η διαδικασία αυτή θα επαναλαμβάνεται σε κάθε ενότητα εμπλουτισμένη με δραστηριότητες που αφορούν την ερμηνευτική προσέγγιση όπως «περιγράψω – συσχετίζω – ερμηνεύω τα στοιχεία», για διευκόλυνση της νοηματικής εμβάθυνσης, της βαθύτερης κατανόησης του κειμένου πέρα από τα εμφανή και επιφανειακά στοιχεία (Ματσαγγούρας Β΄ 2011:451).

Αναμφίβολα η άμεση και ενεργή συμμετοχή/εμπλοκή των μαθητών στη διδακτική πράξη είναι ο άμεσος στόχος. Στη Β΄ λυκείου κατέχουν ήδη σημαντικά κλειδιά με τα οποία μπορούν να ξεκλειδώσουν βασικές δομές του κειμένου. Αναμένεται λοιπόν ο/η εκπαιδευτικός να δώσει ώθηση στους μαθητές να ασχοληθούν με το κείμενο συστηματικά και να διευρύνουν αφενός τις γνώσεις τους για την αρχαία ελληνική γλώσσα σε μορφοσυντακτικό επίπεδο και αφετέρου να κατανοήσουν τα βασικά χαρακτηριστικά του ρητορικού λόγου ως γραμματειακό είδος της αρχαίας ελληνικής γραμματείας (οργάνωση επιχειρημάτων, χρήση ρητορικών σχημάτων, συναισθηματική φόρτιση, έντεχνες πίστεις για την εύνοια του ακροατή/αναγνώστη και να αντιληφθούν τη σημασία της έντεχνης επιχειρηματολογίας και της ρητορικής ικανότητας στη σύγχρονη εποχή (π.χ. πολιτικός λόγος, διαφήμιση) (Σεράνης 2012:5).

Πρέπει λοιπόν να εντοπίσουμε τι είναι σημαντικό να διδαχθεί κάθε φορά και να επιστρατεύουμε τα κατάλληλα μέσα για να επιτύχουμε τον στόχο μας. Επιβάλλεται λοιπόν από την αρχή του μαθήματος ο εκπαιδευτικός να διενεργήσει προκαταρτική αξιολόγηση για να διαπιστώσει το επίπεδο των μαθητών, έτσι ώστε να εφαρμόσει τους κατάλληλους δείκτες επιτυχίας και επάρκειας, στους οποίους μπορούν να ανταποκριθούν οι μαθητές/τριες του. Στην αντίθετη περίπτωση που οι μαθητές/τριες αδυνατούν να ανταποκριθούν, επιβάλλεται να προβεί στις απαραίτητες

διαφοροποιήσεις και προσαρμογές του μαθήματος, για να επιτευχθεί η μαθησιακή διαδικασία, σε σύγχρονα πλαίσια.

Από την άλλη οι μαθητές/τριες που έρχονται σε επαφή με τον συγκεκριμένο ρητορικό δικανικό λόγο θα γνωρίσουν ένα νέο γραμματειακό είδος από το οποίο θα επωφεληθούν σε επίπεδο γλώσσας, έκφρασης, σύνθεσης λόγου, προφορικού και γραπτού. Η επεξεργασία του κειμένου θα συμβάλει στην κατανόηση των επιχειρημάτων και των λεκτικών τρόπων που χρησιμοποιούνται για την πειθώ, στην οργάνωση του λόγου και στη σημασία της ρητορικής για τον σύγχρονο άνθρωπο (Σεράνης 2012: 4).

Η ενασχόληση του μαθητή με την ρητορική εμπεριέχει σημαντικούς παιδαγωγικούς στόχους όπως η ομαδική και συνεργατική μάθηση μέσα από την ανταλλαγή απόψεων και ιδεών, όπως η πιθανή αναπαράσταση ενός ρητορικού λόγου μέσα στην τάξη, αξιοποιώντας τις δεξιότητες τους να πείσουν για τις απόψεις τους, κάτι το οποίο μελλοντικά θα πρέπει να εξασκήσουν ως ενήλικες και ενεργοί πολίτες (Σεράνης 2012: 5). Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουν ότι η επιχειρηματολογία και η επιδίωξη της πειθούς βρίσκεται σε όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ζωής συνειδητά ή ασυνείδητα για την επίτευξη των στόχων μας: στις καθημερινές μας συναλλαγές, στον κινηματογράφο, στη λογοτεχνία, στη διαφήμιση, γενικά στην Τέχνη, ακόμη και η έκφραση μας και η γλώσσα του σώματος αποτελούν μέσα πειθούς και τρόπους επικοινωνίας (Σεράνης 2012: 5).

Στόχος είναι να μην υπάρξει προσκόλληση στα μορφοσυντακτικά φαινόμενα, όπως γίνεται συνήθως στη σχολική πράξη, αλλά η γραμματική και το συντακτικό να είναι η αφορμή για την αναγνώριση της πειθούς στον ρητορικό λόγο. Επιπρόσθετα η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στο μάθημα για τον εντοπισμό φαινομένων και την επεξεργασία του κειμένου και άλλες δυνατότητες που παρέχει σήμερα η τεχνολογία, με τις οποίες ο/η μαθητής/τρια είναι εξοικειωμένος/η, αναμένεται το μάθημα των αρχαίων ελληνικών να απεγκλωβιστεί από το αρνητικό κλίμα που το συνοδεύει και να επαναπροσδιοριστεί η θέση του στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Στην ανάλυση του ρητορικού λόγου, όπως έχουμε ήδη περιγράψει στο κεφάλαιο 2, θα ακολουθήσουμε ένα βηματολόγιο που θα λειτουργεί ως πίνακας αναφοράς για τη λειτουργική θέση του απαρεμφάτου και της μετοχής σε κάθε παράγραφο. Εντοπίζουμε, συσχετίζουμε και ερμηνεύουμε τους ρηματικούς τύπους σε σχέση με τη δομή αλλά και

το περιεχόμενο, εξετάζοντας κάθε φορά κατά πόσο συμβάλλουν στην δημιουργία της πειθούς.

3.1.1 Προοίμιο §§ 1-3

Σύμφωνα με τον Αναξιμένη τον Λαμψακηνό η σημασία του προοιμίου έγκειται στο γεγονός ότι χρησιμεύει «*ἵνα γινώσκωσι, περὶ ὧν ὁ λόγος, παρακολουθοῦσι τε τῇ ὑποθέσει, καὶ ἐπὶ τὸ προσέχειν παρακαλέσαι καὶ καθ' ὅσον τῷ λόγῳ δυνατόν εὖνους ἡμῖν αὐτοὺς ποιῆσαι*» (Ρητορικά Κείμενα 2015: 82) Επομένως η αρχή του λόγου, ο πρόλογος, δηλαδή εκείνο, το τμήμα του λόγου, που θα ακούσει πρώτο ο ακροατής, είναι πολύ σημαντικό τόσο για την σχέση του εκφωνητή με το κοινό, όσο και για την έκβαση της δίκης. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η Βουλή των πεντακοσίων αποτελείται από απλούς Αθηναίους πολίτες και όχι από ένα εξειδικευμένο ακροατήριο δικαστών και γνωρίζοντας ότι οι Αθηναίοι έχουν ιδιαίτερη ευαισθησία στα θέματα που αφορούσαν στο δημοκρατικό πολίτευμα και τα δημοκρατικά ιδεώδη αναμένεται από τον ρήτορα με εντυπωσιακό τρόπο να προσπαθήσει να κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον του κοινού για να πείσει για τις δημοκρατικές αξίες του Μαντιθέου. Εύμάθεια, πρόσεξις και εὖνοια είναι οι βασικοί στόχοι κάθε προοιμίου (Σεράνης 2012:9).

Ο πρόλογος είναι η γέφυρα επικοινωνίας που ρίχνει ο ομιλητής προς το κοινό (Καλλία 2003: 62). Οι μαθητές διδάσκονται στο μάθημα της Έκφρασης – Έκθεσης στο Λύκειο το επικοινωνιακό πλαίσιο της ομιλίας, στο οποίο διδάσκεται, διεξοδικά, η σημασία του προλόγου και η αμεσότητα του προφορικού λόγου με το κοινό, καθώς και η προσπάθεια να κατακτήσουν το ακροατήριο με μια δυναμική εισαγωγή στο θέμα που θα έχει αφορμή, θέση/άποψη και στόχο για να κινήσει το ενδιαφέρον και να κερδίσει τη συμπάθεια του ακροατή. Να επιτευχθεί δηλαδή η πειθώ (Σεράνης 2012:9).

Στο προοίμιο ο Μαντίθεος εμφανίζεται με αυτοπεποίθηση ότι μετά την απολογία του οι Βουλευτές θα εγκρίνουν την βουλευτική του εκλογή. Επιπλέον εκθέτει την κατηγορία που του προσάπτουν ότι δηλαδή υπηρέτησε ως ιππέας των Τριάκοντα τυράννων.

§1. εἰ μὴ συνῆδη, ὦ βουλή, τοῖς κατηγοροῖς **βουλομένοις** ἐκ παντός τρόπου κακῶς ἐμὲ **ποιεῖν**, πολλὴν ἂν αὐτοῖς χάριν εἶχον ταύτης τῆς κατηγορίας· ἡγοῦμαι γὰρ **τοῖς** ἀδίκως **διαβεβλημένοις** τούτους **εἶναι** μεγίστων ἀγαθῶν

αιτίους, οἵτινες ἂν αὐτοὺς ἀναγκάζωσιν εἰς ἔλεγχον τῶν αὐτοῖς βεβιωμένων καταστῆναι.

Απαρέμφατο §1	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
ποιεῖν	τελικό	τοῖς κατηγοροῖς	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή βουλομένοι Ανεξάρτητος υποθετικός λόγος : Υπόθεση: <i>Εἰ μὴ συνῆδη... κακῶς ποιεῖν.</i> Απόδοση: πολλὴν ἂν αὐτοῖς χάριν εἶχον Είδος: μη πραγματικό
εἶναι	ειδικό	τούτους	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ρήμα ἠγοῦμαι Υποθετικός λόγος σε πλάγιο λόγο κρίσης: Υπόθεση: <i>οἵτινες ἂν αὐτοὺς ἀναγκάζωσιν εἰς ἔλεγχον τῶν αὐτοῖς βεβιωμένων καταστῆναι</i> (αναφορικοῦποθετική πρόταση) Απόδοση: αἰτίους εἶναι (ευθύς λόγος: αἵτιοι εἰσιν) Είδος: αόριστη επανάληψη στο παρόν και στο μέλλον
καταστῆναι	τελικό	αὐτοὺς	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. ἀναγκάζωσιν

Μετοχή §1	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
βουλομένοι	Κατηγορηματική	τοῖς κατηγοροῖς	Συνημμένη	Από το μὴ συνῆδη (γνωστικό)
τοῖς διαβεβλημένοις	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Δοτική χαριστική
τῶν βεβιωμένων	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Γενική αντικειμενική στο ἔλεγχον

Η επιλογή του ρήματος *συνοίδα (συνῆδη)* παραπέμπει τους/τις μαθητές/τριες στη λέξη *συνείδηση* που είναι παράγωγο του ρήματος στη νέα ελληνική <συνείδησις συν + ειδ (απαρέμφατο του οἶδα < εἶδέναι) (Μπαμπινιώτης 2011: 1370). Ο Μαντίθεος θέλει να ξέρουν οι δικαστές ότι έχει συναίσθηση της πραγματικότητας και γνωρίζει καλά τι επιδιώκουν οι κατήγοροι του. Ο Λυσίας αρχίζει τον λόγο του με μια υπόθεση: **εἰ μὴ συνῆδη** (υποκ.= ἐγώ), ρήμα το οποίο δέχεται αντικείμενο σε δοτική (*τοῖς κατηγοροῖς*) και συντάσσεται με κατηγορηματική μετοχή (Ρητορικά Κείμενα 2015: 82): **βουλομένοις** (υποκ. = τοῖς κατηγοροῖς) από το ρήμα *βούλομαι* και κατευθυνόμαστε στο αντικείμενο της μετοχής και τελικό απαρέμφατο *ποιεῖν* («κακῶς ἐμέ ποιεῖν»), το οποίο ακολουθεί η αναμενόμενη δυνητική οριστική, («χάριν») *εἶχον ἂν*, για να δηλώσει το μη πραγματικό στο παρόν (Μουμτζάκης 152). Το σχῆμα του *απροσδόκητου* συνδέει την κατηγορηματική μετοχή, **βουλομένοις**, με το απαρέμφατο (*κακῶς ἐμέ*) *ποιεῖν* και το ρήμα (*χάριν*) *εἶχον ἂν*. Το ρήμα *ποιέω* -ῶ, όσο και το ρήμα *ἔχω* θεωρούνται απλά και

εύχρηστα ρήματα, όμως, εδώ, χρησιμοποιούνται στα πλαίσια μιας περιφράσης. Αντί του ρήματος *κακόω-ῶ* (= κακοποιώ, κακομεταχειρίζομαι) (Λάππας 2013: 427), τοποθετείται η περιφράση *κακῶς ποιῶ τινά* (=κακοποιώ, βλάπτω κάποιον) (Λάππας 2013: 638-641). Η επιλογή περιφράσεων είναι θέμα ύφους και έμφασης, αφού εδώ πετυχαίνει την αντίθεση ανάμεσα στο επίρρημα *κακῶς* και το ουσιαστικό *χάριν*. Πιθανόν αυτή η επιλογή να εξυπηρετούσε τον επιτονισμό κατά την εκφώνηση του λόγου στο δικαστήριο, αφού ο Μαντίθεος ήταν υποχρεωμένος να αποστηθίσει και να απαγγείλει με ευχέρεια τον λόγο (Ρητορικά Κείμενα 2015:21).

Ο λόγος του αποπνέει μια σιγουριά που ενισχύεται και από τον παράδοξο τρόπο με τον οποίο εκφράζει την ευγνωμοσύνη του προς τους κατηγορούς: «*πολλήν ἂν αὐτοῖς χάριν εἶχον ταύτης τῆς κατηγορίας· ἠγοῦμαι ... τούτους εἶναι μεγίστων ἀγαθῶν αἰτίους*», γιατί του δίνουν την ευκαιρία να μιλήσει, ίσως να καυχηθεί, για τον βίο του, ιδιωτικό και δημόσιο. Η επιθετική μετοχή και ό,τι βρίσκεται ανάμεσα στο άρθρο και στη μετοχή, εξαρτάται από αυτή (Γιαγκόπουλος 1997: 378): *τοῖς ἀδίκως διαβεβλημένοις*. Η έναρθρη ουσιαστικοποιημένη αναφορική μετοχή, λειτουργεί ως δοτική προσωπική χαριστική στην περιφράση *αἰτίους εἶναι ἀγαθῶν* (Γραμμένος 2000:44).

Στη διδακτική πράξη είναι σημαντική η δημιουργία προβληματισμών που προκαλεί τους/τις μαθητές/τριες να διερευνήσουν ένα ζήτημα και να βρουν πιθανές λύσεις. Για παράδειγμα με ποια άλλα ρήματα θα μπορούσε να αντικαταστασθεῖ το αρχικό ρήμα *συνῆδη* και ποιες θα ήταν οι αναμενόμενες μορφοσυντακτικές και υφολογικές αλλαγές. Οι μαθητές/τριες πιθανόν να πρότειναν ως εναλλακτική λύση το ρήμα *γινώσκω* (=γνώση που προέρχεται από παρατήρηση, πείρα) (Λάππας 2013: 204) ή το *ἐπίσταμαι* (= ακριβή γνώση που αποκτήθηκε με επιμέλεια και σπουδή) (Λάππας 2013: 327). Το ρήμα *(σύν)οίδα* αναφέρεται σε ανώτερη γνώση που αποκτήθηκε μέσα από σκέψη ή συλλογισμό και μαζί με την πρόθεση *συν* δηλώνει ότι έχει συναίσθηση κάποιου πράγματος, ότι γνωρίζει από προσωπική αντίληψη (Λάππας 2013: 547).

Οι συντακτικές επιλογές των ρημάτων και των ρηματικών τύπων εξυπηρετούν τη λειτουργία της επιστημικής τροπικότητας, σύμφωνα με την οποία ο ομιλητής εκφράζει ρητά την βεβαιότητα του για την αλήθεια αυτού που λέει. «*εἰ μὴ συνῆδη, ᾧ βουλή, τοῖς κατηγοροῖς βουλομένοις ἐκ παντός τρόπου κακῶς ἐμὲ ποιεῖν πολλήν ἂν αὐτοῖς χάριν εἶχον ταύτης τῆς κατηγορίας*», που ερμηνεύεται ως ακολούθως: *γνωρίζω*

σίγουρα ότι θέλουν να με βλάψουν. Αυτή η υποκειμενική αντίληψη που δηλώνεται ως κάτι βέβαιο αναγνωρίζεται από τη δομολειτουργική – επικοινωνιακή γραμματική ως επιστημική τροπικότητα (Κλαίρης, Μπαμπινιώτης 2010:470).

§2. ἐγὼ γὰρ οὕτω σφόδρα ἑμαυτῶ πιστεύω, ὥστ' ἐλπίζω καὶ εἶ τις πρὸς με τυγχάνει ἀηδῶς [ἢ κακῶς] διακεείμενος, ἐπειδὴν ἐμοῦ λέγοντος ἀκούση περὶ τῶν πεπραγμένων, μεταμελήσειν αὐτῶ καὶ πολὺ βελτίω με εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον ἡγήσεσθαι.

Απαρέμφατο §2	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
μεταμελήσειν	ειδικό	αὐτὸν (ἀπὸ το αὐτῶ)	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ἐλπίζω Πλάγιος λόγος κρίσης
ἡγήσεσθαι	ειδικό	με	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ἐλπίζω Πλάγιος λόγος κρίσης

Μετοχή §2	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
διακεείμενος	Κατηγορηματική	τις	Συνημμένη	Από το ρ. τυγχάνει
λέγοντος	Κατηγορηματική	ἐμοῦ	Συνημμένη	Από το ρ. ἀκούση(αίσθηση)
τῶν πεπραγμένων	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Περὶ τῶν πεπραγμένων: εμπρόθετος προσδιορισμός που δηλώνει αναφορά

Στη δεύτερη παράγραφο έχουμε μια επίδειξη αυτοπεποίθησης από τον Μαντίθεο: «ἐγὼ γὰρ οὕτω σφόδρα ἑμαυτῶ πιστεύω». Εκφράζει την προσδοκία και πεποίθηση ότι μετά την απολογία του θα είναι δεδομένη η αποδοχή προς το πρόσωπο του ακόμη και από τους κατηγορούς του. Πιθανόν εκτός από τους κατηγορούς του κάποιοι να αντιπαθούσαν τον Μαντίθεο εξαιτίας της ιδεολογίας του, επειδή ήταν ολιγαρχικός, και επιπλέον είχε μακριά μαλλιά και ασπαζόταν τον σπαρτιατικό τρόπο ένδυσης. Σε αυτό θα αναφερθεί και ο ίδιος όταν θα μιλήσει για την προσωπική του εμφάνιση στις παραγράφους 18-19 (Γραμμένος 2000: 51).

Η όλη δυναμική του παρουσία αισθητοποιείται λεκτικά με τα δύο ρήματα σε πρώτο πρόσωπο και τους δύο αλληπάλληλους επιρρηματικούς προσδιορισμούς που προηγούνται του ρήματος «πιστεύω», «οὕτω σφόδρα», ώστε ελπίζει, «ὥστ' ἐλπίζω...», ότι όχι μόνο θα μετανοήσουν, «μεταμελήσειν», ακόμη και αυτοί που διάκεινται εχθρικά, «ἀηδῶς [ἢ κακῶς] διακεείμενος», απέναντι του και στο μέλλον θα τον θεωρούν, «ἡγήσεσθαι», πολύ καλύτερο, βελτίω. Αυτό βέβαια θα συμβεί μόλις τον ακούσουν να

μιλά, «έμοῦ λέγοντος» για ό,τι έχει κατορθώσει στη ζωή του, «περὶ τῶν πεπραγμένων». Επομένως η συμπερασματική πρόταση εκφράζει το αποτέλεσμα της μεγάλης αυτοπεποίθησης του και τα εξαρτώμενα από το ρήμα απαρέμφορα εκφράζουν το περιεχόμενο των προσδοκιών του, υπό κάποιες προϋποθέσεις. (Γραμμένος 2000:53). Ο Μαντίθεος προτίθεται να μιλήσει με αποδείξεις και τεκμήρια για να εδραιώσει το αξίωμα του βουλευτή και να ανατρέψει το αρνητικό κλίμα που επικρατεί εναντίον του.

§3. ἀξιῶ δέ, ᾧ βουλή, ἐὰν μὲν τοῦτο μόνον ὑμῖν ἐπιδείξω, ὡς εὔνους εἰμι τοῖς καθεστηκόσι πράγμασι καὶ ὡς ἠνάγκασμαι τῶν αὐτῶν κινδύνων μετέχειν ὑμῖν, μηδέν πῶ μοι πλέον εἶναι· ἐὰν δὲ φαίνωμαι περὶ τὰ ἄλλα μετρίως βεβιωκῶς καὶ πολὺ παρὰ τὴν δόξαν καὶ [παρὰ]τοὺς λόγους τοὺς τῶν ἐχθρῶν, δέομαι ὑμῶν ἐμὲ μὲν δοκιμάζειν, τούτους δὲ ἠγεῖσθαι χεῖρους εἶναι. πρῶτον δὲ ἀποδείξω ὡς οὐχ ἵππευον οὐδ' ἐπεδήμουν ἐπὶ τῶν τριάκοντα, οὐδὲ μετέσχον τῆς τότε πολιτείας.

Απαρέμφορο §3	Συντακτική αναγνώριση			
	Εἶδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
μετέχειν	τελικό	(ενν.) ἐγώ	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο του ρ. ἠνάγκασμαι
εἶναι	τελικό	μηδέν	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. ἀξιῶ Πλάγιος λόγος επιθυμίας.
δοκιμάζειν	τελικό	(ενν. ὑμᾶς)	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. δέομαι Πλάγιος λόγος επιθυμίας.
ἠγεῖσθαι	τελικό	(ενν. ὑμᾶς)	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. δέομαι Πλάγιος λόγος επιθυμίας.
εἶναι	ειδικό	τούτους	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο απαρέμφ. ἠγεῖσθαι (δοξαστικό)

Μετοχή §3	Συντακτική αναγνώριση			
	Εἶδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
τοῖς καθεστηκόσι	Επιθετική			Επιθετικός προσδιορισμός στο πράγμασι
βεβιωκῶς	Κατηγορηματική	(ενν.) ἐγώ	Συνημμένη	Από το ρ. φαίνωμαι

Ο Μαντίθεος επιδεικνύει υπέρμετρη αυτοπεποίθηση που στοχεύει στην «πρόσεξιν» των βουλευτών και προκύπτει από τα ρήματα πιστεύω, ἐλπίζω, ἀξιῶ, ἐπιδείξω, ἀποδείξω με τα οποία παράλληλα αντηχεί το ἐγώ - ἔμφαση στους τύπους της προσωπικής αντωνυμίας που εντοπίζονται στο προοίμιο: ἔμε, με, ἐγώ - ἴσως ἓνα υπέρμετρο ἐγώ που πετυχαίνει αυτό ακριβώς που επιδιώκει, να τον προσέξουν και κυρίως να τον ακούσουν. Όταν μάλιστα τους αποκαλύπτει ότι «εὔνους εἰμι τοῖς καθεστηκόσι πράγμασι», προσεγγίζει το βασικό του στόχο που είναι να πείσει τους βουλευτές-δικαστές ότι αν

και έχει αριστοκρατική καταγωγή (Ράπτης 2002: 288) εντούτοις είναι ένας ενάρετος και δημοκρατικός πολίτης (Σεράνης 2012:10).

Το προοίμιο ολοκληρώνεται με τα ρήματα «οὐχ ἰππευον», «οὐδ' ἐπεδήμουν», «οὐδὲ μετέσχον» που τοποθετούνται στο τέλος για να πληροφορηθεί ο ακροατής τον άξονα στον οποίο θα δομηθεί ο λόγος και να ενημερωθεί για το κατηγορητήριο.

Αν υπολογίσουμε ότι ο λόγος εκφωνήθηκε ανάμεσα στα χρόνια 392-389 π.Χ. (σχο. Β. 80) τότε τα χρόνια που μεσολάβησαν από την εποχή των αυθαιρεσιών των Τριάκοντα τυράννων (404 -403 π.Χ.) είναι ελάχιστα και οι μνήμες ακόμα πολύ νωπές. Οι ευαίσθητοι λοιπόν Αθηναίοι σε θέματα δημοκρατίας συγκινούνται ιδιαίτερα όταν κάποιος εκδηλώσει γνήσια δημοκρατικά αισθήματα, «ὡς εὖνους εἰμὶ τοῖς καθεστηκόσι πράγμασι» και συμμετοχή στους αγώνες για την πατρίδα, «ὡς ἠνάγκασμαι (= έχει αισθανθεί την ηθική υποχρέωση και όχι λόγω εξαναγκασμού) τῶν αὐτῶν κινδύνων μετέχειν ὑμῖν» (Ράπτης 2002: 287-288).

Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε, γνωρίζοντας ότι ο Μαντίθεος ήταν αριστοκρατικός με φιλοσπαρτιατικά ιδεώδη, να πούμε ότι ακούμε περισσότερο τη φωνή του Λυσία, ο οποίος συμμετείχε στην αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος, παρά του Μαντιθέου, ο οποίος, βέβαια, ενώπιον της βουλής παρουσίαζε τον εαυτό του δημοκρατικό.

Ο Λυσίας χρησιμοποιεί το πολυσύνδετο σχήμα, δίνοντας έμφαση με την συμπλεκτική παρατακτική σύνδεση (Μπαχαράκης 2014: 224) στην αμφισβήτηση της φήμης που υπάρχει για τον Μαντίθεο και με την αντίθεση: «ἐμὲ **δοκιμάζειν** –τούτους **ἠγεῖσθαι χεῖρους εἶναι**», επιχειρεί να στρέψει τα πυρά προς τους αντιπάλους του, κάτι που γίνεται επιτακτικά προς το τέλος με την επανάληψη του οὐδὲ. Μια αποφαιτική συμπλεκτική παρατακτική σύνδεση (Μπαχαράκης 2014:224) με την οποία ο Μαντίθεος κατηγορηματικά απορρίπτει το κατηγορητήριο και αντιπαραθέτει το ήθος του με το ήθος των κατηγορών.

Συνοψίζοντας, στο προοίμιο ο Μαντίθεος εκφράζει με πάθος την βεβαιότητα του για την δική του αθωότητα και την αυτοπεποίθηση ότι θα αποδείξει τον έντιμο και ενάρετο, δημόσιο και ιδιωτικό, βίο του, ανατρέποντας τις κατηγορίες που διατυπώθηκαν σε βάρος του. Από την άλλη υποσκάπτει τους κατηγορούς του, τους οποίους θεωρεί ανήθικους και κατά παράδοξο τρόπο, δηλώνει ευγνωμοσύνη προς

αυτούς που του παρέχουν τέτοια ευκαιρία, να μιλήσει για τον εαυτό του. Τη βεβαιότητα αυτή για την αθωότητα του Μαντίθεου εκφράζουν τα ρήματα σε α' πρόσωπο: *συνήδη, χάριν εἶχον ἄν, ἠγοῦμαι, πιστεύω, ἐλπίζω, ἀξιῶ, ἐπιδείξω, εἰμι, ἠνάγκασμαι, φαίνωμαι, δέομαι, ἀποδείξω, οὐχ ἵππευον, οὐδ' ἐπεδήμουν, οὐδὲ μετέσχον* ενώ τα απαρέμφοτα *ποιεῖν, εἶναι, καταστῆναι* και η κατηγορηματική μετοχή *βουλομένοις*, έχουν ως υποκείμενο τις συμπεριφορές των κατηγορών, δημιουργώντας μια αντίθεση ανάμεσα στο ἐγὼ και στο αὐτοῖς. Επιτελείται με αυτό τον τρόπο η επίθεση στο ἦθος του αντιπάλου, η οποία λειτουργεί ως «ηθική παρέκβαση» (Καλλία 2003:34) θα λέγαμε στον ρητορικό λόγο.

3.1.2 Απόδειξη (§§ 4-8): Αναίρεση της Κατηγορίας

Ο Μαντίθεος αντιμετωπίζει βαριά κατηγορία ότι υπηρέτησε ως ιππέας την εποχή των Τριάκοντα τυράννων, όταν το ιππικό αντί να αντισταθεί στους τυράννους, τους στηρίξε και στράφηκε εναντίον των δημοκρατικών (Γιαγκόπουλος:2001:62). Τα επιχειρήματα του οργανώνονται σε δύο κατηγορίες: α) τα πραγματικά (καταθέσεις μαρτύρων) και β) λογικά – πιθανά.

4. Ἡμᾶς γὰρ ὁ πατήρ πρὸ τῆς ἐν Ἑλλησπόντῳ συμφορᾶς ὡς Σάτυρον τὸν ἐν τῷ Πόντῳ **δαιτησομένους** ἐξέπεμψε, καὶ οὔτε τῶν τειχῶν **καθαιρουμένων** <ἐπεδημοῦμεν> οὔτε **μεθισταμένης** τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἤλθομεν πρὶν τοὺς ἀπὸ Φυλῆς εἰς Πειραιᾶ **κατελθεῖν** πρότερον πένθ' ἡμέραις.

Απαρέμφοτο §4	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
κατελθεῖν	τελικό	τοὺς ἀπὸ Φυλῆς		Χρονική πρόταση (υστερόχρονο)

Μετοχή §4	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
<i>δαιτησομένους</i>	Επιρρηματική Τελική	<i>ἡμᾶς</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικός προσδιορισμός του τελικού αιτίου Προσδιορίζει το ρ. <i>ἐξέπεμψε</i> (κίνηση) Τελική πρόταση: <i>ἵνα δαιτησώμεθα ἢ δαιτησάμεθα</i> (ευκτική του πλαγίου λόγου επειδή ρ. <i>ἐξέπεμψε</i> είναι ιστορικού χρόνου).
<i>καθαιρουμένων</i>	Επιρρηματική Χρονική	<i>τῶν τειχῶν</i>	Απόλυτη	Προσδιορίζει το ρ. <i>ἐπεδημοῦμεν</i> (σύγχρονο στο παρελθόν) Χρονική πρόταση: <i>οὔτε ὅτε τα τείχη καθηρεῖτο</i>
<i>μεθισταμένης</i>	Επιρρηματική Χρονική	<i>τῆς πολιτείας</i>	Απόλυτη	Προσδιορίζει το ρ. <i>ἐπεδημοῦμεν</i> (σύγχρονο στο παρελθόν) Χρονική πρόταση: <i>οὔτε ὅτε μεθίστατο ἢ πολιτεία</i>

Στην παράγραφο 4, αναπτύσσει πραγματικό επιχείρημα, παρουσιάζοντας το άλλοθι του και επεξηγώντας τους λόγους που βρισκόταν μακριά από την Αθήνα, μαζί με τον αδελφό του. Ο πατέρας τού, τους έστειλε στον Πόντο πριν από την εγκαθίδρυση του καθεστώτος και επέστρεψαν πέντε μέρες πριν από την πτώση των Τριάκοντα. Η αναφορά του στην ήττα στους Αιγός ποταμούς ξυπνά μνήμες στους Αθηναίους, αφού ουσιαστικά η ήττα τους συνέβαλε στην εγκαθίδρυση του φιλοσπαρτιατικού καθεστώτος των Τριάκοντα. Στο σημείο αυτό μπορεί να γίνει σύνδεση των μαθητών με το απόσπασμα από το έργο του Ξενοφώντα, *Ἑλληνικά* (Αρχαία Ελληνική Γλώσσα, Α' Λυκείου, μέρος Α', 2016-17:57) στο οποίο αφηγείται τα γεγονότα όταν η Πάραλος έφτασε στον Πειραιά και ο θρήνος απλώθηκε στην πόλη.

Τα δύο κύρια ρήματα της παραγράφου, *ἔξέπεμψε* και *ἦλθομεν* τίθενται σε χρόνο αόριστο στην οριστική έγκλιση δηλώνοντας έτσι το πραγματικό στο παρελθόν. Η επιρρηματική τελική μετοχή *δαιτησομένους* εκφράζει τον στόχο στο οποίο αποβλέπει η ενέργεια του υποκειμένου του προσδιοριζόμενου ρήματος. Το υποκείμενο της τελικής μετοχής συμπίπτει με το αντικείμενο του ρήματος (Μπαχαράκης 2003:154) και γι'αυτό τίθεται στην ίδια πτώση. Αναφέρεται στο παρελθόν, αν και είναι σε χρόνο μέλλοντα, γιατί εξαρτάται από ρήμα ιστορικού χρόνου (*ἔξέπεμψε*, αόριστος). Ως προς το νόημα συμπίπτει με τον στόχο του πατέρα να στείλει τους δύο του γιους στην Κριμαία (Ράπτης 2002: 290), στον φιλέλληνα βασιλιά Σάτυρο και φίλο του για να ασχοληθούν με το εμπόριο σίτου από τον Πόντο στην Αθήνα, όπως έκαναν και άλλοι επιφανείς Αθηναίοι, προκειμένου να τους απομακρύνει από την Αθήνα τον καιρό που είχαν την εξουσία οι Τριάκοντα. Εκείνη την περίοδο φαίνεται πως η Αθήνα αντιμετώπιζε πρόβλημα με την παραγωγή σιτηρών, προφανώς εξαιτίας του πολέμου και των φυσικών καταστροφών, γι' αυτό επιδίωκε να υπάρχουν αποθέματα σιτηρών για λόγους ασφαλείας. Ο Μαντίθεος παρουσιάζει εδώ το άλλοθι του και αποδεικνύει ότι δεν ήταν στην πόλη την εποχή των τυράννων.

Οι επιρρηματικές χρονικές απόλυτες μετοχές, *καθαιρουμένων* και *μεθισταμένης*, αναφέρονται σε δύο σημαντικά και επώδυνα γεγονότα για τους δημοκρατικούς Αθηναίους και δείχνουν το ήθος των Τριάκοντα. Το πρώτο αφορά ένα ατιμωτικό γεγονός για τους Αθηναίους. Πρόκειται για το γκρέμισμα των «μακρών τειχών» με διαταγή του Σπαρτιάτη Λυσάνδρου, που ήταν ένας από τους όρους που έθεσαν οι Σπαρτιάτες, προκειμένου να μην καταστρέψουν την πόλη και να βιαιοπραγήσουν εναντίον του πληθυσμού μετά τη νίκη τους στον Πελοποννησιακό πόλεμο (431 – 404

π.Χ.). (Ράπτης 2002: 290). Το δεύτερο αφορά την αλλαγή του πολιτεύματος από δημοκρατικό σε ολιγαρχικό και κράτησε από τον Αύγουστο ή τον Σεπτέμβριο του 404 π.Χ. μέχρι τον Απρίλιο – Μάιο του 403 π.Χ. Μια δύσκολη περίοδος, με πολλές αυθαιρεσίες, παράτυπες ενέργειες, άδικη επιβολή της θανατικής ποινής με συνοπτικές διαδικασίες, η οποία αποτέλεσε την πιο μελανή σελίδα στη δημοκρατική ζωή της Αθήνας και υπήρξε κομβικό σημείο για την μετέπειτα παρακμή και πτώση της πόλης (Ράπτης 2002: 291- 292). Η υπενθύμιση αυτών των δραματικών γεγονότων προκαλεί στις ψυχές των βουλευτών λύπη και αποτροπιασμό (ρητορικά πάθη) (Γραμμένος 20015: 38).

Λίγες μέρες πριν από την αποκατάσταση της δημοκρατίας, ο Μαντίθεος και ο αδελφός του επιστρέφουν στην Αθήνα. Ο Θρασύβουλος με χίλιους δημοκρατικούς, που είχαν καταφύγει στην Θήβα, κατά τους διωγμούς του καθεστώτος, εξόρμησαν από το φρούριο της Πάρνηθας και αντιμετώπισαν με επιτυχία τους Τριάκοντα, επαναφέροντας το δημοκρατικό πολίτευμα. (Ράπτης 2002: 292)

Τίθεται το ερώτημα γιατί ο Μαντίθεος δεν τηρεί τη σειρά του κατηγορητηρίου; Κανονικά θα έπρεπε ν' αρχίσει με την αντίκρουση της κατηγορίας ότι υπηρετούσε στο ιππικό την εποχή των Τριάκοντα. Αυτή ήταν η βασική κατηγορία, που οι κατήγοροι την στήριξαν στο γεγονός ότι το όνομα του ήταν γραμμένο στο λεγόμενο «σανίδιον» μαζί με τα ονόματα και άλλων ιππέων που είχαν υπηρετήσει στο ιππικό επί των Τριάκοντα (Γραμμένος 2015: 33).

πρότερον πένθ' ἡμέραις → ο Μαντίθεος, δηλώνοντας ότι επέστρεψε στην Αθήνα πέντε μέρες πριν από την κατάλυση της δικτατορίας, συνδέει την επιστροφή του με την επιστροφή των δημοκρατικών και έμμεσα υποβάλλει στους βουλευτές την ιδέα ότι έχει δημοκρατικές ιδέες, αφού είναι υπάκουος στον πατέρα του, έχει καλές σχέσεις με τον αδελφό του, δεν έχουν λησμονήσει την πατρίδα τους, αλλά επιστρέφουν ενώ είναι σε ισχύ το δικτατορικό καθεστώς (Γραμ 2015: 36-37). Προφανώς, επειδή επιθυμεί να αποδείξει ότι έχει όλες τις αρχές που πρέπει να καθορίζουν έναν δημοκρατικό πολίτη που σέβεται του θεσμούς της οικογένειας και της πατρίδας.

5. καίτοι οὔτε ἡμᾶς εἰκὸς ἦν εἰς τοιούτον καιρὸν ἀφιγμένους ἐπιθυμῆν μετέχειν τῶν ἀλλοτρίων κινδύνων, οὔτ' ἐκεῖνοι φαίνονται τοιαύτην γνώμην ἔχοντες ὥστε καὶ τοῖς ἀποδημοῦσι καὶ τοῖς μηδὲν ἔξαμαρτάνουσι

μεταδιδόναι τῆς πολιτείας, ἀλλὰ μᾶλλον ἠτίμαζον καὶ τοὺς συγκαταλύσαντας τὸν δῆμον.

Απαρέμφατο §5	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
ἐπιθυμεῖν	τελικό	ἡμᾶς	Ἑτεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. έκφρ. εἰκὸν ἦν
μετέχειν	τελικό	ἡμᾶς	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο απαρέμφ. ἐπιθυμεῖν
μεταδιδόναι		ἐκεῖνοι		Συμπερασματική πρόταση (υποκειμενικό συμπέρασμα)

Μετοχή §5	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμέν η/ Απόλυτη	Θέση
ἀφιγμένους	Επιρρηματική Αιτιολογική	ἡμᾶς	Συνημμένη	Αιτιολογεί τα απαρέμφατα ἐπιθυμεῖν και μετέχειν Αιτιολογική πρόταση: ἐπει ἀφίγμεθα (υπερσυντέλικος γιατί δηλώνει το συντελεσμένο στο παρελθόν)
ἔχοντες	Κατηγορηματική	ἐκεῖνοι	Συνημμένη	Από το ρ. φαίνονται
τοῖς ἀποδημοῦσι	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Αντικείμενο ἔμμεστο στο απαρέμφ. μεταδιδόναι
τοῖς ἑξαμαρτάνουσι	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Αντικείμενο ἔμμεστο στο απαρέμφ. μεταδιδόναι
τοὺς συγκαταλύσαντας	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Αντικείμενο στο ἠτίμαζον

Η επιστοφή τους συνέπεσε με μια δύσκολη περίοδο για τους τυράννους οι οποίοι ήταν αντιμέτωποι με τη λαϊκή οργή εξαιτίας των εγκλημάτων που είχαν διαπράξει, επιπλέον αντιμετώπιζαν εσωτερικές συγκρούσεις και είχαν να αντιμετωπίσουν την αντίδραση των δημοκρατικών με τον Θρασύβουλο. Παρόλο που ο Μαντίθεος έχει ξεκαθαρίσει ότι απουσίαζε την εποχή εκείνη από την Αθήνα, εντούτοις, υποθετικά μιλώντας, ακόμη και να ήταν στην Αθήνα θα αποτελούσε ανόητη και παράλογη πράξη η εμπλοκή τους στο καθεστώς την εποχή της παρακμής του (εἰς τοιτοῦτον καιρὸν ἀφιγμένους) και όχι την εποχή της ακμής του. (Ράπτης 2002: 292-293). Αν, λοιπόν, συμμετείχε στους ίδιους κινδύνους με εκείνους θα ἔθετε σε κίνδυνο τη ζωή του και θα χαρακτηριζόταν συνεργάτης εγκληματιών, που δολοφόνησαν και εξόρισαν χιλιάδες Αθηναίους πολίτες, δήμευσαν περιουσίες –ανάμεσα σ’αυτούς και του Λυσία και επιπλέον δολοφόνησαν τον αδελφό του - πρόδωσαν την πατρίδα τους στους Σπαρτιάτες και εξόντωσαν ακόμη και δικούς τους οπαδούς, ενώ πολλοί συνεργάτες τους, για να επιβιώσουν, τους εγκατέλειψαν (Γραμμένος 2015: 31). Εξάλλου οι Τριάκοντα απέκλειαν από τα αξιώματα όσους είχαν φύγει από την Αθήνα (τοῖς ἀποδημοῦσι) και όσους δεν μετείχαν σε ολιγαρχικές ενέργειες. Ακόμη ένα ισχυρό επιχείρημα εκ μέρους του Μαντίθεου για τη μη

ανάμειξη του στο καθεστώς (Ράπτης 2002: 293). Θα λέγαμε εδώ ότι για κάποιον που απουσίαζε από την πατρίδα έχει πολύ καλές γνώσεις για το τι συνέβαινε. Ή μήπως αυτές οι γνώσεις ανήκουν στον Λυσία ο οποίος πήρε μέρος στα γεγονότα, όπως έχουμε αναφέρει και ο Μαντίθεος επωφελείται από την εμπειρία και την εμπάθεια του Λυσία σχετικά με τους Τριάκοντα τυράννους;

Στην παράγραφο πέντε εστιάζουμε στη φράση «*ἀλλὰ μᾶλλον ἡτίμαζον καὶ τοὺς συγκαταλύσαντας τὸν δῆμον*» με την οποία ο Μαντίθεος υπαινίσσεται ότι οι Τριάκοντα ήταν σκληροί και αδίστακτοι εγκληματίες (Γραμμένος 2015: 33) που δεν δίστασαν να εξοντώσουν ακόμη και ομοϊδεάτες τους όπως έκανε ο Κριτίας, εξαναγκάζοντας τον Θηραμένη να πιεί το κώνειο και κατηγορώντας τον ως προδότη για να τον οδηγήσει τελικά στο θάνατο (Ράπτης 2002: 293). Ο Κριτίας και ο Θηραμένης εκπροσωπούσαν δύο αντίθετες παρατάξεις ανάμεσα στους τυράννους οι οποίοι ενώ αρχικά συνεργάστηκαν για να εγκαθιδρύνουν τη δικτατορία, αργότερα, επιδίωκαν την αλληλοεξόντωση (Ράπτης 2002: 293). Αντιλαμβανόμαστε το ποιόν και το ήθος των τυράννων από αυτές τις ατιμωτικές πράξεις, «*ἡτίμαζον*», εναντίον των ίδιων των συνεργατών τους, «*τοὺς συγκαταλύσαντας*», αυτών που κατέλυσαν μαζί την δημοκρατία.

6. ἔπειτα δὲ ἐκ μὲν τοῦ σανιδίου **τοὺς ἰππεύσαντας σκοπεῖν** εὐηθὲς ἔστιν· ἐν τούτῳ γὰρ πολλοὶ μὲν **τῶν ὁμολογούντων ἰππεύειν** οὐκ ἔννευσιν, ἔνιοι δὲ **τῶν ἀποδημούντων ἐγγεγραμμένοι** εἰσίν. ἐκεῖνος δ' ἔστιν ἔλεγχος μέγιστος· ἐπειδὴ γὰρ κατήλθετε, ἐψηφίσασθε τοὺς φυλάρχους **ἀπενεγκεῖν τοὺς ἰππεύσαντας**, ἵνα τὰς καταστάσεις ἀναπράξητε παρ' αὐτῶν.

Απαρέμφατο §6	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
σκοπεῖν	τελικό	τινά (ενν.)	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. έκφρ. <i>εὐηθὲς ἔστιν</i>
ἰππεύειν	ειδικό	τῶν	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή <i>τῶν ὁμολογούντων</i>
ἀπενεγκεῖν	τελικό	τοὺς φυλάρχους	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο <i>ἐψηφίσασθε</i>

Μετοχή §6	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
τοὺς ἰππεύσαντας	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Αντικείμενο στο απαρέμφ. <i>σκοπεῖν</i>
τῶν ὁμολογούντων	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Γενική διαιρετική στο <i>πολλοί</i>
τῶν ἀποδημούντων	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Γενική διαιρετική στο <i>ἐνιοι</i>
ἐγγεγραμμένοι	Κατηγορηματική	ἐνιοι	Συνημμένη	Περιφραστικό παρακείμενος: <i>ἐγγεγραμμένοι εἰσίν</i>

τοὺς ἰππεύσαντας	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Αντικείμενο στο απαρέμφ. ἄπενεγκεῖν
---------------------	---------------------------------	--	--	-------------------------------------

Ο Μαντίθεος, στην παράγραφο 6, επιχειρηματολογεί για να ανασκευάσει τη βασική κατηγορία εναντίον του. Η αναγραφή του ονόματος του στο «σανίδιον» αποτελούσε μοναδική απόδειξη για τους κατηγορούς ότι υπηρέτησε ως ιππέας στην εποχή των Τριάκοντα (Ράπτης 2002: 294), επομένως θεωρείτο εχθρός της δημοκρατίας και δεν είχε δικαίωμα να είναι μέλος στη Βουλή. Για τον Μαντίθεο, λοιπόν, αυτή η μικρή ξύλινη σανίδα, η επικαλυμμένη με γύψο (Ράπτης 2002: 294), είναι κάτι, «**εὔηθες**», που δεν αξίζει της προσοχής του δικαστηρίου αφού σ' αυτήν δεν αναγράφονται πολλά ονόματα από αυτούς, που, ομολογουμένως, ανήκαν στους ιππείς «**τῶν ὁμολογούντων ἰππεύειν**», ενώ αναγράφονται πολλοί από αυτούς που είχαν φύγει από την πατρίδα. Ισχυρό το επιχείρημα εδώ του Μαντίθεου που αμφισβητεί τον κύριο ισχυρισμό των αντιπάλων του.

Σημειώνουμε εδώ ότι έχει ήδη προετοιμάσει και προϋδεάσει τους βουλευτές – δικαστές με ψυχολογικά και ηθικά κυρίως επιχειρήματα, ώστε να είναι ευνοϊκά διακείμενοι απέναντι του και καχύποπτοι απέναντι στους κατηγορούς του. Αμφισβητεί, λοιπόν, το «**σανίδιον**», και μεταθέτει την προσοχή των δικαστών *ἐκ τοῦ σανιδίου εἰς τοὺς φυλάρχους*, οι οποίοι με σχολαστικότητα συγκέντρωναν τις «**καταστάσεις**» για να τις παραδώσουν στο δημόσιο ταμείο, διαφορετικά έπρεπε να επωμιστούν οι ίδιοι τη ζημιά. Η «**κατάστασις**» ήταν το χρηματικό ποσό που έπαιρναν ως προκαταβολή από το δημόσιο οι ιππείς, οι οποίοι τελούσαν υπό δοκιμασία και το οποίο έπρεπε να επιστρέψουν στο δημόσιο ταμείο αν τελικά αποδοκιμάζονταν ή αν στη θέση τους εκλέγονταν άλλοι ιππείς (Ράπτης 2002:295). Όταν αποκαταστάθηκε η δημοκρατία, οι ιππείς που υπηρέτησαν τους τυράννους, επειδή θεωρούνταν εχθροί του δημοκρατικού πολιτεύματος, έπρεπε να επιστρέψουν το χρηματικό ποσό στο δημόσιο ταμείο μέσω των φυλάρχων τους, που, όπως είπαμε, εκτελούσαν το καθήκον αυτό με τη μέγιστη υπευθυνότητα.

Έτσι ο Μαντίθεος παραπέμπει τους βουλευτές να εξετάσουν τον κατάλογο των φυλάρχων αντί το «σανίδιον» στο οποίο ήταν εύκολο να προσθέσει κάποιος ή να αφαιρέσει ένα όνομα, όπως θα αναφέρει στην παράγραφο επτά: «**ἐκ μὲν γὰρ τούτων ῥάδιον ἦν ἐξαλειφθῆναι τῷ βουλομένῳ**». Αναιρεί το σημαντικότερο τεκμήριο, βάσει του οποίου διατυπώθηκαν οι κατηγορίες εναντίον του, ως μη έγκυρο και αυτό ίσως το στοιχείο ήταν που έδωσε στον Μαντίθεο την αυτοπεποίθηση στο προοίμιο, καθώς το

εκμεταλλεύεται για να δημιουργήσει θετικό κλίμα και να μπορέσει να πείσει για τις δημοκρατικές του αξίες.

7. ἐμὲ τοῖνον οὐδεὶς ἂν ἀποδείξειεν οὐτ' ἀπενεχθέντα ὑπὸ τῶν φυλάρχων οὔτε παραδοθέντα τοῖς συνδίκοις οὔτε κατάστασιν καταβαλόντα. Καίτοι πᾶσι ῥάδιον τοῦτο γνῶναι, ὅτι ἀναγκαῖον ἦν τοῖς φυλάρχοις, εἰ μὴ ἀποδείξειαν τοὺς ἔχοντας τὰς καταστάσεις, αὐτοῖς ζημιοῦσθαι. ὥστε πολὺ ἂν δικαιότερον ἐκείνοις τοῖς γράμμασιν ἢ τούτοις πιστεύοιτε· ἐκ μὲν γὰρ τούτων ῥάδιον ἦν ἐξαλειφθῆναι τῷ βουλομένῳ, ἐν ἐκείνοις δὲ τοὺς ἰππεύσαντας ἀναγκαῖον ἦν ὑπὸ τῶν φυλάρχων ἀπενεχθῆναι.

Απαρέμφατο §7	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
γνῶναι	τελικό	(ενν.) πάντας	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρό. έκφρ. ῥάδιον (έστι)
ζημιοῦσθαι	τελικό	(ενν.) τοὺς φυλάρχους	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρό. έκφρ. ἀναγκαῖον ἦν
ἐξαλειφθῆναι	τελικό	(ενν.) τὰ γράμματα	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρό. έκφρ. ῥάδιον ἦν
ἀπενεχθῆναι	τελικό	τοὺς ἰππεύσαντας	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρό. έκφρ. ἀναγκαῖον ἦν

Μετοχή §7	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
ἀπενεχθέντα	Κατηγορηματική	ἐμὲ	Συνημμένη	Από το ρ. ἂν ἀποδείξειεν
παραδοθέντα	Κατηγορηματική	ἐμὲ	Συνημμένη	Από το ρ. ἂν ἀποδείξειεν
καταβαλόντα	Κατηγορηματική	ἐμὲ	Συνημμένη	Από το ρ. ἂν ἀποδείξειεν
τοὺς ἔχοντας	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Αντικείμενο στο ρ. μὴ ἀποδείξειαν
τῷ βουλομένῳ	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Δοτική προσωπική στην απρόσ. έκφρ. ῥάδιον ἦν
τοὺς ἰππεύσαντας	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Υποκείμενο στο απαρέμφ. ἀπενεχθῆναι

Ο Μαντίθεος εδώ καταθέτει το πιο δυνατό επιχείρημα, τεκμήριο της αθωότητας του και προκαλεί τους βουλευτές να προβούν σε έρευνα για το συγκεκριμένο θέμα και να διαπιστώσουν εάν οι «σύνδικοι» του, που είχαν καθήκον την προάσπιση των συμφερόντων της πόλης και την είσπραξη προστίμων από όσους τιμωρούνταν, έλαβαν οποιοδήποτε χρηματικό ποσό από αυτόν. Κανείς δεν μπορεί να αποδείξει, ότι έγινε αναφορά στο όνομα του από τους φυλάρχους, ούτε ότι επέστρεψε την «κατάσταση». Η επιχειρηματολογία του αποπνέει μια σιγουριά που ενισχύει την αυτοπεποίθηση ενός ανθρώπου που έχει το δίκαιο με το μέρος του, ενώ έντεχνα αφήνει, συνεχώς, υπονοούμενα για το ανήθικο ποιόν των κατηγορών του. (Ράπτης 2002: 296)

Οι κατάλογοι των φυλάρχων αποτελούν πιο αξιόπιστη πηγή από την ξύλινη πινακίδα, αφού θεωρούνται επίσημα έγγραφα του κράτους και επιπλέον παραδίδονται και φυλάσσονται στη Βουλή γεγονός που αποκλείει οποιαδήποτε αλλοίωση τους. Αντίθετα ισχυρίζεται πως στο «σανίδιον» είναι δυνατόν και εύκολο για όποιον θέλει «βουλομένω», να σβήσει, «έξαλειφθῆναι», κάποιο όνομα και να προσθέσει κάποιο άλλο (Ράπτης 2002: 296), αφήνοντας με αυτή την φράση υπονοούμενα για τα κίνητρα και την πιθανή εμπλοκή των κατηγορών του σε σκευωρία εναντίον του.

8. ἔτι δέ, ὦ βουλή, εἶπερ ἵππευσα, οὐκ ἂν ἦ ἔξαρκος ὡς δεινόν τι πεποικώς, ἀλλ' ἠξίουν, ἀποδείξας ὡς οὐδείς ὑπ' ἐμοῦ τῶν πολιτῶν κακῶς πέπονθε, δοκιμάζεσθαι. ὁρῶ δὲ καὶ ὑμᾶς ταύτη τῇ γνώμῃ χρωμένους, καὶ πολλοὺς μὲν τῶν τότε ἵππευσάντων βουλευόντας, πολλοὺς δ' αὐτῶν στρατηγούς καὶ ἱπάρχους κεχειροτονημένους, ὥστε μηδὲν δι' ἄλλο με ἠγεῖσθε ταύτην ποιῆσθαι τὴν ἀπολογίαν, ἢ ὅτι περιφανῶς ἐτόλμησαν μου καταψεύσασθαι. Ἀνάβηθι δέ μοι καὶ μαρτύρησον.

Απαρέμφατο §8	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
δοκιμάζεσθαι	Τελικό	(ενν.) ἐγώ	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο ἠξίουν Υποθετικός λόγος σε πλάγιο λόγο επιθυμίας: Υπόθεση: ἐάν ἀποδείξω Απόδοση: δοκιμάζεσθαι (ευθύς λόγος: δοκιμάζωμαι)
ποιῆσθαι	Ειδικό	με	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. ἠγεῖσθε (δοξαστικό)
καταψεύσασθαι	Τελικό	(ενν.) οἱ κατήγοροι	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. ἐτόλμησαν

Μετοχή §8	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
πεποικώς	Επιρρηματική Αιτιολογική	(ενν.) ἐγώ	Συνημμένη	Υποκειμενική αιτία Επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. οὐκ ἂν ἦ Αιτιολογική πρόταση: ἐπεὶ ἐπεποιήκειν
ἀποδείξας	Επιρρηματική Υποθετική		Συνημμένη	Υποθετικός λόγος σε πλάγιο λόγο επιθυμίας: Υπόθεση: ἐάν ἀποδείξω Απόδοση: δοκιμάζεσθαι (ευθύς λόγος: δοκιμάζωμαι)
χρωμένους	Κατηγορηματική	(ενν.) ὑμᾶς	Συνημμένη	Από το ρ. ὁρῶ
τῶν ἵππευσάντων	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Γενική διαιρετική στο πολλούς
βουλευόντας	Κατηγορηματική	(ενν.) ὑμᾶς	Συνημμένη	Από το ρ. ὁρῶ
κεχειροτονημένους	Κατηγορηματική	(ενν.) ὑμᾶς	Συνημμένη	Από το ρ. ὁρῶ

Ο Μαντίθεος επιδοκιμάζει του ίδιους του βουλευτές και την εκλογή τους στο αξίωμα, επιδιώκοντας να κερδίσει την εύνοια τους (Ράπτης 2002: 297). Επισημαίνει ότι πολλοί από αυτούς που τώρα εκλέχτηκαν βουλευτές ή στρατηγοί ή ιππαρχοί ανήκαν στην τάξη των ιππέων και υπηρέτησαν την περίοδο των Τριάκοντα. Επομένως η ιδιότητα του ιππέα δεν παρουσιάζεται επιλήψιμη, αφού αρκετοί από τους υφιστάμενους βουλευτές υπηρέτησαν τότε στο ιππικό (Ράπτης 2002: 297). Ως επικίνδυνους συκοφάντες παρουσιάζει αυτούς που προσπαθούν να τον εμποδίσουν, με αισχρό τρόπο, να προσφέρει τις υπηρεσίες του στην πατρίδα από τη θέση του βουλευτή. Είχαν το θράσος να που ψέματα «ἐτόλμησαν μου **καταψεύσασθαι**» και να στηρίξουν την κατηγορία τους σε ένα αναξιόπιστο «σανίδιον» (Γραμμένος 2015: 45). Έτσι, με έντεχνο τρόπο, οδηγεί τους κατήγορους του στο εδώλιο του κατηγορουμένου.

«ἔτι δέ, ὦ βουλή, εἶπερ ἵππευσα, οὐκ ἂν ἦ ἔξαρνος ὡς δεινόν τι **πεποιηκώς**, ἀλλ' ἠξίου, **ἀποδείξας** ὡς οὐδείς ὑπ' ἐμοῦ τῶν πολιτῶν κακῶς πέπονθε, **δοκιμάζεσθαι**»: παραθέτοντας τον συγκεκριμένο υποθετικό συλλογισμό επιδιώκει να πείσει τους βουλευτές πως αν τους αποδείξει ότι είναι ένας ενάρετος πολίτης που δεν έχει βλάψει ποτέ κανένα τότε απαιτεί να εγκριθεί η εκλογή του στο βουλευτικό αξίωμα, ακόμη και αν υπηρέτησε ως ιππέας την εποχή των Τριάκοντα (Γραμμένος 2015:45).

Σχήμα πολυσύνδετο με μετοχές: «οὐτ' **ἀπενεχθέντα**», «οὔτε **παραδοθέντα**», «οὔτε **καταβαλόντα**». Η κατάληξη -ντα, των κατηγορηματικών μετοχών, ήχει έντονα μαζί με την επανάληψη του οὔτε, δίνοντας έμφαση και ζωντάνια στον λόγο, ώστε να γίνει αισθητή και αντιληπτή η αθωότητα του.

3.2.1 Διήγηση Α' μέρος (§§ 9-13)

9. Περί μὲν τοίνυν αὐτῆς τῆς αἰτίας οὐκ οἶδ' ὅ τι δεῖ πλείω λέγειν· δοκεῖ δέ μοι, ὦ βουλή, ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις ἀγῶσι περὶ αὐτῶν μόνων τῶν **κατηγορημένων προσήκειν ἀπολογεῖσθαι**, ἐν δὲ ταῖς δοκιμασίαις δίκαιον εἶναι παντός τοῦ βίου λόγον **διδόναι**. δέομαι οὖν ὑμῶν μετ' εὐνοίας **ἀκροάσασθαι** μου. ποιήσομαι δὲ τὴν ἀπολογίαὶν ὡς ἂν δύνωμαι διὰ βραχυτάτων.

Απαρέμφατο §9	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
λέγειν	τελικό	(ενν.) ἐμέ	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. δεῖ Πλάγια ερώτηση που δηλώνει απορία ή σκέψη περί του πρακτέου.
προσήκειν	ειδικό	ἀπολογεῖσθαι	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. δοκεῖ
ἀπολογεῖσθαι	τελικό	(ενν) τινά	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. προσήκειν

		=τον κατηγορούμενο		
<i>δίκαιον εἶναι</i>	ειδικό	<i>διδόναι</i>	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. <i>δοκεῖ</i>
<i>διδόναι</i>	τελικό	(ενν.) τὸν <i>δοκιμαζόμενον</i>	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. εκφρ. <i>δίκαιον εἶναι</i>
<i>ἀκοράσασθαι</i>	τελικό	(ενν.) <i>ὑμᾶς</i>	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο άμεσο στο ρ. <i>δέομαι</i>

Μετοχή §9	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
(περί) τῶν κατηγορημένων	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Εμπρόθετος προσδιορισμός της αναφοράς.

Έχει αναιρέσει την κατηγορία και δεν έχει κάτι άλλο να πει «οὐκ οἶδ' ὃ τι δεῖ πλείω λέγειν», γι' αυτό θα προχωρήσει στο μέρος της διήγησης κατά το οποίο είναι υποχρεωμένος να αποδείξει ότι διάγει έντιμο και ηθικό βίο στα πλαίσια του δημοκρατικού πολιτεύματος σύμφωνα με τους θεσμούς. Σε άλλους δικαστικούς αγώνες ο κατηγορούμενος απολογείται μόνο για τις κατηγορίες που του αποδίδονται, «ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις ἀγῶσι περὶ αὐτῶν μόνων τῶν κατηγορημένων προσήκειν ἀπολογεῖσθαι», ενώ στη δοκιμασία απολογούνται γενικά και για την δημόσια και για την ιδιωτική τους ζωή, «ἐν δὲ ταῖς δοκιμασίαις δίκαιον εἶναι παντός τοῦ βίου λόγον δίδοναι».

Επομένως πρόκειται για μια χρονοβόρα, αναλυτική αλλά και σημαντική διαδικασία που αφορούσε το αξίωμα του βουλευτή. Αποτελεί ένδειξη και για τον τρόπο λειτουργίας του αθηναϊκού δημοκρατικού πολιτεύματος. Αρχικά υποβάλλονταν ερωτήσεις στον «δοκιμαζόμενο» για να διαπιστωθεί η γνησιότητα της ταυτότητας του ως Αθηναίου πολίτη και στη συνέχεια οι ερωτήσεις αφορούσαν το σεβασμό προς τους γονεῖς του και αν τους απέδιδε τις πρέπουσες τιμές, αν έχει υπηρετήσει στο στρατό και έχει εκπληρώσει τις φορολογικές, λατρευτικές και άλλες υποχρεώσεις προς την πολιτεία. Όλες οι απαντήσεις του ἐν δοκιμασία βουλευτή έπρεπε να επιβεβαιώνονται από μάρτυρες (Ράπτης 2002: 300).

Σε αυτή την μεταβατική παράγραφο από την απόδειξη στη διήγηση ζητά την εύνοια των δικαστών, «δέομαι οὖν ὑμῶν μετ' εὐνοίας ἀκοράσασθαι μου», επικαλούμενος το συναίσθημα τους, «μετ' εὐνοίας», και τονίζοντας ότι δεν έχει πρόθεση να τους κουράσει ή θέλει να τους προλάβει σε περίπτωση που μακρηγορήσει να τον αντιμετωπίσουν

ευνοϊκά. Έτσι δηλώνει ότι θα μιλήσει πάρα πολύ σύντομα «*διὰ βραχυτάτων*». Σύμφωνα με το σχήμα της προδιόρθωσης, πριν ανακοινωθεί κάτι δυσάρεστο, λέγεται κάποια φράση για ψυχική προετοιμασία του ακροατή ή δικαιολογία του ομιλητή (Μπαχαράκης 2014: 287). Η χρήση του υπερθετικού βαθμού αποδεικνύει ότι ο χρόνος της απολογίας δεν πρέπει να ήταν απεριόριστος, αλλά αντίθετα, ο χρόνος μετριόταν αυστηρά από την κλειψύδρα και η μακρηγορία μπορούσε να σημαίνει ακόμη και αφαίρεση του λόγου από τον κατηγορούμενο, έχοντας ως συνέπεια, βέβαια, την απώλεια της δίκης (Ράπτης 2002: 300-301). Άρα ο Μαντίθεος έπρεπε να ήταν προσεκτικός, να μην χρονοτριβεί κατά την εκφώνηση του λόγου και ο Λυσίας να συνθέσει ένα ιδιαίτερα σύνθετο και πυκνό λόγο με τη χρήση μονολεκτικών εξαρτημένων ρηματικών τύπων, όπως είναι το απαρέμφατο και η μετοχή, αντί την χρήση δευτερευουσών ή εξαρτημένων προτάσεων.

10. Ἐγὼ γὰρ πρῶτον μὲν, οὐσίας μοι οὐ πολλῆς **καταλειφθείσης** διὰ τὰς συμφορὰς καὶ τὰς τοῦ πατρὸς καὶ τὰς τῆς πόλεως, δύο μὲν ἀδελφὰς ἐξέδωκα **ἐπιδοῦς** τριάκοντα μνᾶς ἑκατέρω, πρὸς τὸν ἀδελφὸν δ'οὕτως ἐνειμάμην ὥστ' ἐκεῖνον πλέον **ὁμολογεῖν ἔχειν** ἐμοῦ τῶν πατρῶων, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἅπαντας οὕτως **βεβίωκα** ὥστε μηδεπώποτε μοι μηδὲ πρὸς ἕνα μηδὲν ἔγκλημα γενέσθαι.

Απαρέμφατο §10	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
ὁμολογεῖν	τελικό	ἐκεῖνον	Ταυτοπροσωπία	σε θέση ρήματος στη συμπερασματική πρόταση (υποκειμενικό συμπέρασμα)
ἔχειν	ειδικό	ἐκεῖνον	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο απαρέμφατο ὁμολογεῖν
γενέσθαι	τελικό	ἔγκλημα		σε θέση ρήματος στη συμπερασματική πρόταση (υποκειμενικό αποτέλεσμα)

Μετοχή §10	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη / Απόλυτη	Θέση
καταλειφθείσης	Επιρρηματική Εναντιωματική	οὐσίας	Απόλυτη	Επιρρηματικός προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. ἐξέδωκα Εναντιωματική πρόταση: εἰ καὶ κατελείφθη
ἐπιδοῦς	Επιρρηματική χρονική	(ενν.) ἐγὼ	Συνημμένη	Επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. ἐξέδωκα Χρονική πρόταση: ἐπεὶ ἐπέδωκα

Η αναφορά και στις συμφορές της πόλης, «*διὰ τὰς συμφορὰς καὶ τὰς τοῦ πατρὸς καὶ τὰς τῆς πόλεως*», μας αφήνει περιθώρια να σκεφτούμε ότι η οικογένεια πιθανόν να έτυχε κάποιων πολιτικών ενοχλήσεων για τις πολιτικές τους πεποιθήσεις με αφορμή

την αριστοκρατική τους καταγωγή (Ράπτης 2002: 301). Αναφέρεται, βέβαια, στα δεινά του 27ετή Πελοποννησιακού πολέμου εξαιτίας του οποίου περιορίστηκαν οι εμπορικές δραστηριότητες του πατέρα του και ίσως, όπως ανέφερε προηγουμένως (§4), γι' αυτό το λόγο τους έστειλε ο πατέρας του στον Σάτυρο, πιθανόν εξαιτίας της οικονομικής του δυσπραγίας (Ράπτης 2002: 301).

Ο Μαντίθεος δηλώνει, ότι, αν και δεν του απέμεινε μεγάλη περιουσία, *«οὐ πολλῆς καταλειφθείσης... ἐπιδοῦς»*, παρ' ὅλ' αυτά έχει εκπληρώσει όλες τις υποχρεώσεις τους απέναντι στην οικογένεια ως αδελφός – προστάτης (Ράπτης 2002: 302). Ο πατέρας του εν τω μεταξύ είχε πεθάνει. Πάντρεψε και προίκισε τις δύο του αδελφές και μοίρασε την υπόλοιπη περιουσία με τον αδελφό του, αφήνοντας να νοηθεί ότι λειτούργησε προστατευτικά, δίνοντάς του πολύ περισσότερα από αυτά που του αναλογούσαν, *«πλέον ὁμολογεῖν ἔχειν ἐμοῦ τῶν πατρῶων»*, ως μια επίδειξη αφιλοκέρδειας και αδελφικής αγάπης (Ράπτης 2002:302) και προστασίας. Εδώ προεκτείνει την σκέψη του και συνδέει τον ιδιωτικό βίο με τον δημόσιο, *«οὕτως βεβίωκα ὥστε μηδεπώποτε μοι μηδὲ πρὸς ἓνα μηδὲν ἔγκλημα γενέσθαι»*, ακριβώς για να αποδείξει ότι είναι αυθεντικός και αληθινός ως προς το ήθος του και την ποιότητα του χαρακτήρα του, με συνέπεια και νομιμότητα όπως αρμόζει σε ένα δημοκρατικό πολίτη. Στο σημείο αυτό αναγνωρίζουμε το ταλέντο του Λυσία ως προσηγηθοποιία.

11. καὶ τὰ μὲν ἴδια οὕτως διώκηκα· περὶ δὲ τῶν κοινῶν μοι μέγιστον ἠγοῦμαι τεκμήριον εἶναι τῆς ἐμῆς ἐπιεικειᾶς, ὅτι τῶν νεωτέρων ὅσοι περὶ κύβους ἢ πότους ἢ [περὶ] τὰς τοιαύτας ἀκολασίας τυγχάνουσι τὰς διατριβὰς ποιούμενοι, πάντας αὐτοὺς ὄψεσθε μοι διαφόρους ὄντας, καὶ πλεῖστα τούτους περὶ ἐμοῦ λογοποιοῦντας καὶ ψευδομένους. καίτοι δῆλον ὅτι, εἰ τῶν αὐτῶν ἐπεθυμοῦμεν, οὐκ ἂν τοιαύτην γνώμην εἶχον περὶ ἐμοῦ.

Απαρέμφατο §11	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
(τεκμήριον) εἶναι	ειδικό	(ενν) τοῦτο (σχολ. βιβλ.96)	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ρήμα ἠγοῦμαι (δοξαστικό)

Μετοχή §11	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
<i>ποιούμενοι</i>	Κατηγορηματική	<i>όσοι</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>τυγχάνουσι</i>
<i>όντας</i>	Κατηγορηματική	<i>αυτούς</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>ᾔψεσθε</i> (αίσθηση)
<i>λογοποιούντας</i>	Κατηγορηματική	<i>τούτους</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>ᾔψεσθε</i> (αίσθηση)
<i>ψευδομένους</i>	Κατηγορηματική	<i>τούτους</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>ᾔψεσθε</i> (αίσθηση)

Η λέξη «τεκμήριον» που εντοπίζεται στην απαρεμφατική φράση «τεκμήριον εἶναι» μας δίνει την ευκαιρία να θίξουμε τη σημασία των τεκμηρίων στην επίκληση στη λογική. Τα τεκμήρια είναι αποδείξεις που στηρίζονται στη λογική. Το «τεκμήριον» στο ρητορικό λόγο διαχωρίζεται από το «μαρτύριον» που προκύπτει από την κατάθεση μαρτύρων και το «σημείον» που αφορά τις αισθήσεις μας και ό,τι αντιλαμβανόμαστε με αυτές (Ράπτης 2002: 302-303).

Ο Μαντίθεος στην παράγραφο αυτή είναι αυστηρός και κατηγορηματικός. Η χρήση των κατηγορηματικών μετοχών αναδεικνύει το ύφος του Μαντίθεου που εικάζουμε ότι είχε κατά την εκφώνηση του συγκεκριμένου εύστοχου, ψυχολογικού επιχειρήματος (Ράπτης 2002: 303). Διαχωρίζει τον εαυτό του από τους κατηγορούς του, τους οποίους κατατάσσει ανάμεσα στους νέους που επιδίδονται σε διάφορες ανήθικες δραστηριότητες, όπως η χαρτοπαιξία ή ο τζόγος, το ποτό και άλλες ανήθικες και ανάρμοστες συναναστροφές (Ζήτρος 303). Η συμπεριφορά τους βρίσκεται στον αντίποδα της δικής του ηθικής και αξιοπρέπειας, τρανή απόδειξη ότι δεν συναναστρέφεται μαζί τους, δεν είναι όμοιος τους, γι' αυτόν τον λόγο τον φθονούν και επιδιώκουν να τον καταστρέψουν. Με την προβολή της ακεραιότητας του χαρακτήρα του επιδιώκει να αποδείξει στη Βουλή ότι, αντίθετα με αυτούς, τους «*λογοποιούντας*» και «*ψευδομένους*», η δική του συμπεριφορά είναι η αρμόζουσα για ένα βουλευτή που έχει καθήκον να διαχειρίζεται δημόσιες υποθέσεις.

12. ἔτι δ', ὦ βουλή, οὐδεις ἂν ἀποδείξαι περὶ ἐμοῦ δύναιτο οὔτε δίκην αἰσχροῦν οὔτε γραφὴν οὔτε εἰσαγγελίαν γεγεννημένην· καίτοι ἐτέρους ὄρατε πολλάκις εἰς τοιούτους ἀγῶνας **καθεστηκότας**. πρὸς τοίνυν τὰς στρατείας καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς πρὸς τοὺς πολεμίους σκέψασθε οἷον ἐμαυτὸν παρέχω τῇ πόλει.

Απαρέμφατο §12	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
<i>ἀποδείξαι</i>	τελικό	<i>οὐδεις</i>	ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο του ρ. <i>δύναιτο ἂν</i>

Μετοχή §12	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
γεγεννημένην	Κατηγορηματική	δίκην, γραφήν, εισαγγελίαν	Συνημμένη	Από το απαρέμφ. αποδείξει
καθεστηκότας (ρ. καθίσταμαι)	Κατηγορηματική	έτέρους	Συνημμένη	Από το ρ. ὁρᾶτε (αίσθηση)

Ένα πολύ ισχυρό ηθικό επιχείρημα έρχεται να επισφραγίσει το ήθος του Μαντίθεου ως συνέχεια των παραγράφων 10 και 11. Ισχυρίζεται ότι δεν συμμετείχε ποτέ σε δικαστικούς αγώνες ούτε ως κατηγορος ούτε ως κατηγορούμενος, που για τους Αθηναίους αυτό ήταν ένδειξη ενάρετης ζωής. Οι Αθηναίοι είναι γνωστό πως κατέφευγαν συχνά στα δικαστήρια, γι' αυτό αναπτύχθηκε το είδος της ρητορικής την περίοδο της δημοκρατίας, αφού δεν έχαναν ευκαιρία να κατηγορούν και να καταγγέλλουν (Ράπτης 2002: 304). «οὐδείς ἂν ἀποδείξει περὶ ἐμοῦ δύναιτο οὔτε δίκην αἰσχροῦν οὔτε γραφήν οὔτε εἰσαγγελίαν γεγεννημένην». Κανείς, λοιπόν, δεν θα μπορούσε να αποδείξει ότι υπήρξε ποτέ ιδιωτική («δίκην») ή δημόσια («γραφήν») ή δίκη για προδοσία ή συνωμοσία ενάντιον της πατρίδας («εισαγγελίαν») (Ράπτης 2002: 304) που να αναφέρεται το όνομά του.

13. πρῶτον μὲν γὰρ, ὅτε τὴν συμμαχίαν ἐποιήσασθε πρὸς [τούς] Βοιωτούς καὶ εἰς Ἀλίαρτον ἔδει βοηθεῖν, ὑπὸ Ὀρθοβούλου κατειλεγμένος ἰππεύειν ἐπειδὴ πάντας ἑώρων τοῖς μὲν ἰππεύουσιν ἀσφάλειαν εἶναι δεῖν νομίζοντας, τοῖς δ' ὀπλίταις κίνδυνον ἡγούμενους, ἐτέρων ἀναβάντων ἐπὶ τοὺς ἵππους ἀδοκιμάστων παρὰ τὸν νόμον ἐγὼ προσελθὼν ἔφην τῷ Ὀρθοβούλῳ ἐξαλειψαί με ἐκ τοῦ καταλόγου, ἡγούμενος αἰσχροῦν εἶναι τοῦ πλήθους μέλλοντος κινδυνεύειν ἄδειαν ἐμαυτῷ παρασκευάσαντα στρατεύεσθαι. Καί μοι ἀνάβηθι, Ὀρθόβουλε.

Απαρέμφατο §13	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
βοηθεῖν	τελικό	(ενν.) ὑμᾶς	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. ἔδει
ἰππεύειν	(τελικό)	ἐγώ	Ταυτοπροσωπία	Απαρέμφατο του σκοπού = ἵνα ἰππεύω (τελική πρότ.)
εἶναι	τελικό	ἀσφάλειαν	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. δεῖν (απαρεμφ.)
δεῖν	ειδικό	εἶναι	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή νομίζοντας
ἐξαλειψαί	τελικό	(ενν.) τὸν Ὀρθόβουλον	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. ἔφην Πλάγιος λόγος επιθυμίας.
αἰσχροῦν εἶναι	ειδικό	στρατεύεσθαι	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή ἡγούμενος
κινδυνεύειν	τελικό	τοῦ πλήθους	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή μέλλοντος
στρατεύεσθαι	τελικό	(ενν.) ἐμέ	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. εκφρ. αἰσχροῦν εἶναι

Μετοχή §13	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμέν η/ Απόλυτη	Θέση
<i>κατειλεγμένος</i>	Επιρρηματική Εναντιωματική	(ενν.) <i>έγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. <i>έφην έξαλειψαι</i> Εναντιωματική πρόταση: <i>εί και</i> <i>κατειλέγγην</i>
<i>τοῖς ἰππεύουσιν</i>	Επιθ. Ουσιαστικ			Δοτική προσωπική κτητική στο <i>εἶναι</i>
<i>νομίζοντας</i>	Κατηγορηματική	<i>πάντας</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>έώρων</i>
<i>ἡγουμένους</i>	Κατηγορηματική		Συνημμένη	Από το ρ. <i>έώρων</i>
<i>ἀναβάντων</i>	Επιρρηματική Εναντιωματική	<i>έτέρων</i>	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. <i>έφην έξαλειψαι</i> Εναντιωματική πρόταση: <i>εί και</i> <i>ἀνέβησαν</i>
<i>προσελθών</i>	Επιρρηματική Χρονική	<i>έγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. <i>έφην</i> Χρονική πρόταση: <i>έπει προσήλθον</i>
<i>ἡγούμενος</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	<i>έγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. <i>έφην έξαλειψαι</i> Αιτιολογική πρόταση: <i>ότι ἡγούμεν</i>
<i>μέλλοντος</i>	Επιρρηματική Εναντιωματική	<i>τοῦ πλήθους</i>	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. <i>στρατεῦσαι ...</i> Εναντιωματική πρόταση: <i>εί και έμελλε</i>
<i>παρασκευάσαντα</i>	Επιρρηματική Χρονικο – υποθετική	(ενν.) <i>έμέ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός

Οι ιππείς ήταν υποχρεωμένοι να διατηρούν σε καλή κατάσταση τον οπλισμό τους και κυρίως, τον ίππο τους, γι' αυτό στην αρχή κάθε χρόνου η Βουλή δοκίμαζε τους ιππείς και τους ίππους και σύμφωνα με το νόμο επέβαλλαν τιμωρίες σε όσους δεν διατηρούσαν σε καλή κατάσταση το άλογο τους. Οι αδοκίμαστοι δεν είχαν το δικαίωμα να στρατεύονται κι αν συνέβαινε αυτό είχε κυρώσεις όπως η στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων και η δήμευση της περιουσίας του (Ράπτης 2002:306).

Το επιχείρημα που προβάλλεται τόσο περίτεχνα σ' αυτή την παράγραφο έχει στόχο αφενός να τονώσει το ηθικό του Μαντιθέου και αφετέρου να επιδείξει την άψογη συμπεριφορά του προς την πολιτεία (πόλη – πολίτευμα), επιδεικνύοντας τα ειλικρινή και ανιδιοτελή αισθήματα του με την πρόθεση του να διαγραφεί από το ιππικό και να καταταγεί στο πεζικό που είχε περισσότερους κινδύνους (Ράπτης 2002: 306).

Η έντεχνη μαρτυρία που αναπτύσσει ο Μαντίθεος ενώπιον των βουλευτών, αποδεικνύει την ευρυμάθεια και την οξύνοια του Λυσία, ο οποίος φροντίζει να αναδείξει το ήθος του μέσα από αντιθέσεις που κορυφώνονται στο ισχυρότερο επιχείρημα που αφορά στις στρατιωτικές του υποχρεώσεις και στην πρωτοβουλία του να ενταχθεί στο πεζικό, που

είχε περισσότερη ανάγκη και πιο δύσκολο έργο, αφού θα αντιμετώπιζε το ιππικό των Σπαρτιατών (Ράπτης 2002: 308).

3.2.2 Διήγηση Β'μέρος (§§ 14-18)

14. *Συλλεγέντων* τοίνυν τῶν δημοτῶν πρὸ τῆς ἐξόδου, εἰδῶς αὐτῶν ἐνίους πολίτας μὲν χρηστοὺς **ὄντας** καὶ προθύμους, ἐφοδίων δὲ **ἀποροῦντας**, εἶπον ὅτι **χρή τοὺς ἔχοντας παρέχειν** τὰ ἐπιτήδεια τοῖς ἀπόρως **διακειμένοις**. καὶ οὐ μόνον τοῦτο συνεβούλευον τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἔδωκα δυοῖν ἀνδροῖν τριάκοντα δραχμὰς ἑκατέρω, οὐχ ὡς πολλὰ **κεκτημένος**, ἀλλ' ἵνα παράδειγμα τοῦτο τοῖς ἄλλοις γένηται. Καί μοι ἀνάβητε.

Απαρέμφατο §14	Συντακτική αναγνώριση			
	Εἶδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
<i>παρέχειν</i>	Τελικό	<i>τοὺς ἔχοντας</i>	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. <i>χρή</i>

Μετοχή §14	Συντακτική αναγνώριση			
	Εἶδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
<i>Συλλεγέντων</i>	Επιρρηματική Χρονική	<i>τῶν δημοτῶν</i>	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. <i>εἶπον</i> Χρονική πρόταση: <i>ἐπεὶ ἢ ὅτε συνελέγησαν οἱ δημόται</i>
<i>εἰδῶς</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	<i>(ενν.) ἐγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. <i>εἶπον</i> Αιτιολογική πρόταση: <i>ἐπεὶ ἤδη ἢ ἦδεν</i>
<i>ὄντας</i>	Κατηγορηματική	<i>πολίτας</i>	Συνημμένη	Από το <i>εἰδῶς</i> (γνωστικό)
<i>ἀποροῦντας</i>	Κατηγορηματική	<i>πολίτας</i>	Συνημμένη	Από το <i>εἰδῶς</i> (γνωστικό)
<i>τοὺς ἔχοντας</i>	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Υποκείμενο στο απαρέμφ. <i>παρέχειν</i>
<i>τοῖς διακειμένοις</i>	Ουσιαστικοποιημένη Αναφορική			Αντικείμενο ἔμμεσο στο <i>παρέχειν</i>
<i>κεκτημένος</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	<i>(ενν.) ἐγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Υποκειμενική αιτιολογία Προσδιορίζει το ρ. <i>ἔδωκα</i> Αιτιολογική πρόταση: <i>οὐχ ὡς ἐκεκτῆμην</i>

Η χρήση του απρόσωπου «χρή», σε αντίθεση με το «δεῖ» που συναντήσαμε προηγουμένως (§13), δηλώνει την ανάγκη που απορρέει από ηθικά κυρίως αίτια. (Ράπτης 2002: 310). Ο Μαντίθεος χρησιμοποιεί ένα πραγματικό παράδειγμα για να τονίσει το αψεγάδιαστο ήθος του πελάτη του και φυσικά να επηρεάσει τη συνείδηση των δικαστών. Ο πατριωτισμός του αναδεικνύεται μέσα από τη γενναιοδωρία του να προσφέρει χρήματα σε άπορους συναδέλφους του, αν και ο ίδιος δεν είναι από τους πιο πλούσιους «οὐχ ὡς πολλὰ **κεκτημένος**» (Γιαγκόπουλος 2001:143).

Η εισφορά αυτή ήταν προαιρετική και προέβλεπε την οικονομική ενίσχυση των άπορων στρατιωτών που δεν μπορούσαν να συντηρήσουν τον οπλισμό τους. Οι εύποροι

Αθηναίοι ήταν υποχρεωμένοι να εκληρώνουν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις στην πόλη, που ονομάζονταν «λειτουργίες». Προφανώς ο Λυσίας έχει φέρει ως Μάρτυρες δύο άνδρες τους οποίους ενίσχυσε οικονομικά για να επιβεβαιώσουν το γεγονός (Ράπτης 2002:309-310).

15. Μετὰ ταῦτα τοίνυν, ὦ βουλή, εἰς Κόρινθον ἐξόδου γενομένης καὶ πάντων προειδόντων ὅτι δεήσει κινδυνεύειν, ἐτέρων ἀναδυομένων ἐγὼ διεπραξάμην ὥστε τῆς πρώτης τεταγμένος μάχεσθαι τοῖς πολεμίοις· καὶ μάλιστα τῆς ἡμετέρας φυλῆς δυστυχησάσης, καὶ πλείστων ἐναποθανόντων, ὕστερος ἀνεχώρησα τοῦ σεμνοῦ Στειριῶς τοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις δειλιᾶν ὠνειδικότος.

Απαρέμφατο §15	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
κινδυνεύειν	τελικό	(ενν.) ἡμᾶς	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσωπο ρ. δεήσει
μάχεσθαι	τελικό	(ενν.) ἐγώ	Ταυτοπροσωπία	σε θέση ρήματος στη συμπερασματική πρόταση

Μετοχή §15	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
γενομένης	Επιρρηματική Χρονική	ἐξόδου	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. διεπραξάμην Χρονική πρόταση: ὅτε ἡ ἔξοδος ἐγένετο
προειδόντων	Επιρρηματική Χρονική	πάντων	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. διεπραξάμην Χρονική πρόταση: ἐπεὶ πάντε προήδεσαν ἢ προῆσαν
ἀναδυομένων	Επιρρηματική Εναντιωματική	ἐτέρων	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. διεπραξάμην Εναντιωματική πρόταση: εἰ καὶ ἕτεροι ἀνεδύοντο
τεταγμένος	Επιρρηματική Τροπική	(ενν.) ἐγώ	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του τρόπου. Από το ρ. μάχεσθαι
δυστυχησάσης	Επιρρηματική Εναντιωματική	τῆς φυλῆς	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. ἀνεχώρησα Εναντιωματική πρόταση: εἰ καὶ ἡ ἡμετέρα φυλὴ ἐδυστύχησε καὶ πλείστοι ἐναπέθανον
ἐναποθανόντων	Επιρρηματική Εναντιωματική	πλείστων	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. ἀνεχώρησα Εναντιωματική πρόταση: εἰ καὶ ἡ ἡμετέρα φυλὴ ἐδυστύχησε καὶ πλείστοι ἐναπέθανον
τοῦ ὠνειδικότος	Επιθετική	Στειριῶς		Επιθετικός προσδιορισμός στο Στειριῶς

Με τις γενικές απόλυτες εξάιρεται το ἐγὼ του Μαντίθεου καθώς και η ξεχωριστή του στάση απέναντι στα γεγονότα (Γιαγκόπουλος 2001:143). Ο Λυσίας μέσα από ένα γλωσσικό παιχνίδι αντιθέσεων και εναντιώσεων προσπαθεί να αναδείξει, με παραστατικό τρόπο, τη γενναιότητα και τη μεγαλοψυχία του Μαντιθέου ακόμη και

συγκριτικά με τον ίδιο τον Θρασύβουλο που ήταν υπεύθυνος για την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Η «ηθοποιία» του Λυσία είναι ευδιάκριτη και εντυπωσιακή.

16. καὶ οὐ πολλαῖς ἡμέραις ὕστερον μετὰ ταῦτα ἐν Κορίνθῳ χωρίων ἰσχυρῶν **κατειλημμένων**, ὥστε τοὺς πολεμίους μὴ **δύνασθαι παριέναι**, Ἀγησιλάου δ' εἰς τὴν Βοιωτίαν **ἐμβαλόντος ψηφισασμένων** τῶν ἀρχόντων **ἀποχωρίσαι** τάξεις αἰτινες βοηθήσουσι, **φοβουμένων** ἀπάντων (εἰκότως, ὦ βουλή· δεινὸν γὰρ ἦν ἀγαπητῶς ὀλίγῳ πρότερον **σεσωσμένους** ἐφ' ἕτερον κίνδυνον **ιέναι**) **προσελθῶν** ἐγὼ τὸν ταξίαρχον ἐκέλευον ἀκληρωτὶ τὴν ἡμετέραν τάξιν **πέμπειν**.

Απαρέμφατο §16	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
<i>δύνασθαι</i>	Τελικό	<i>τοὺς πολεμίους</i>	Ταυτοπροσωπία	σε θέση ρήματος στη συμπερασματική πρόταση
<i>παριέναι</i>	τελικό	<i>τοὺς πολεμίους</i>	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο μὴ δύνασθαι
<i>ἀποχωρίσαι</i>	τελικό	<i>τῶν ἀρχόντων</i>	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή ψηφισασμένων
<i>ιέναι</i>	τελικό	<i>(ενν.) ἡμᾶς</i>	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. έκφρ. δεινὸν ἦν
<i>πέμπειν</i>	τελικό	<i>τὸν ταξίαρχον</i>	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο ἔμμεσο στο ἐκέλευον

Μετοχή §16	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
<i>κατειλημμένων</i>	Επιρρηματική Χρονική	χωρίων	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. ἐκέλευον Χρονική πρόταση: ἐπει ἢ ὅτε χωρία ἰσχυρὰ κατείληπτο
<i>ἐμβαλόντος</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	Ἀγησιλάου	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. ψηφισασμένων Αιτιολογική πρόταση: ἐπειδὴ Ἀγησιλάου ἐπέβαλε
<i>ψηφισασμένων</i>	Επιρρηματική Χρονική		Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. ἐκέλευον Χρονική πρόταση: ἐπει ἐψηφίσαντο
<i>φοβουμένων</i>	Επιρρηματική Εναντιωματική	ἀπάντων	Απόλυτη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. ἐκέλευον Εναντιωματική πρόταση: Εἰ καὶ ἅπαντες ἐφοβοῦντο
<i>σεσωσμένους</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	(ενν.) ἡμᾶς	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. δεινὸν ἦν ιέναι Αιτιολογική πρόταση: ἐπει ἐσεσώμεθα
<i>προσελθῶν</i>	Επιρρηματική Χρονική	ἐγὼ	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. ἐκέλευον Χρονική πρόταση: ἐπει προσήλθον

Ακόμη ένα παράδειγμα αντιθέσεων κυριαρχεί στην παράγραφο 16. Η αντιπαράθεση της μετοχής «φοβουμένων ἀπάντων» με την πράξη του Μαντίθεου, «προσελθῶν ἐγὼ τὸν ταξίαρχον ἐκέλευον ἀκληρωτὶ τὴν ἡμετέραν τάξιν πέμπειν», δείχνει την τόλμη

και το θάρρος του σε σχέση με τους συναδέλφους του, τους οποίους δικαιολογεί, για να μετριάσει ίσως το υπέρμετρο εγώ του και να μην φανεί ότι μειώνει τους συντρόφους του (Γιαγκόπουλος 2001:144).

Και σε αυτή την παράγραφο αναδεικνύεται η σύνδεση των μορφοσυντακτικών στοιχείων με την δομή, το περιεχόμενο και την πρόθεση του ρήτορα να αναδείξει το ήθος του πελάτη του.

17. ὥστ' εἴ τινες ὑμῶν ὀργίζονται τοῖς τὰ μὲν τῆς πόλεως ἀξιοῦσι πράττειν, ἐκ δὲ τῶν κινδύνων ἀποδιδράσκουσιν, οὐκ ἂν δικαίως περὶ ἐμοῦ τὴν γνώμην ταύτην ἔχοιεν· οὐ γὰρ μόνον τὰ προσταττόμενα ἐποιοῦν προθύμως, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύειν ἐτόλμων. καὶ ταῦτ' ἐποιοῦν οὐχ ὡς οὐ δεινὸν ἡγούμενος εἶναι Λακεδαιμονίοις μάχεσθαι, ἀλλ' ἵνα, εἴ ποτε ἀδίκως εἰς κίνδυνον καθισταίμην, διὰ ταῦτα βελτίων ὑφ' ὑμῶν νομιζόμενος ἀπάντων τῶν δικαίων τυγχάνοιμι. Καὶ μοι ἀνάβητε τούτων μάρτυρες.

Απαρέμφατο §17	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
<i>πράττειν</i>	τελικό	<i>τοῖς ἀξιοῦσι</i>	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή <i>τοῖς ἀξιοῦσι</i>
<i>κινδυνεύειν</i>	τελικό	(ενν.) <i>ἐγώ</i>	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. <i>ἐτόλμων</i>
<i>Οὐ δεινὸν εἶναι</i>	ειδικό	<i>μάχεσθαι</i>	Ετεροπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή <i>ἡγούμενος</i>
<i>μάχεσθαι</i>	τελικό	(ενν.) <i>ἐμέ</i>	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. έκφρ. <i>οὐ δεινὸν εἶναι</i>

Μετοχή §17	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
<i>τοῖς ἀξιοῦσι</i>	Ουσιαστικοποιημένη αναφορική			Αντικείμενο στο ρ. <i>ὀργίζονται</i>
<i>τοῖς ἀποδιδράσκουσιν</i>	Ουσιαστικοποιημένη αναφορική			Αντικείμενο στο ρ. <i>ὀργίζονται</i>
<i>τὰ προσταττόμενα</i>	Ουσιαστικοποιημένη αναφορική			Αντικείμενο σύστοιχο στο ἐποιοῦν
<i>ἡγούμενος</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	(ενν.) <i>ἐγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. <i>ἐποιοῦν</i> ὡς υποκειμενική αιτιολογία
<i>νομιζόμενος</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	(ενν.) <i>ἐγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. <i>τυγχάνοιμι</i>

Ο Μαντίθεος όχι μόνο εκτελούσε τα καθήκοντα του αλλά, έχοντας επίγνωση της επικινδυνότητας ετολμούσε με θαυμαστή γενναιότητα και υπέρμετρο ζήλο. Και όλα αυτά τα έκανε για να μπορεί να τα επικαλεστεί όταν θα βρισκόταν στη θέση του κατηγορουμένου, όπως αυτή τη στιγμή. Η στάση του Μαντίθεου σ'αυτή την παράγραφο δείχνει συμφέρον και ιδιοτέλεια και έρχεται σε αντίθεση με την επίδειξη πατριωτισμού που παρακολουθήσαμε προηγουμένως. Ο χαρακτήρας του εμφανίζεται ανακόλουθος σε σχέση με τις προηγούμενες παραγράφους. Μήπως τελικά ο Μαντίθεος αποκαλύπτει τον πραγματικό του χαρακτήρα; Αφού και άλλοι που υπηρέτησαν τους Τριάκοντα τώρα έχουν θέσεις και αξιώματα, γιατί όχι κι αυτός. Τελικά το «σανίδιον»

ήταν ένα τεκμήριο εναντίον του που έντεχνα ο Λυσίας αναίρει για να επικεντρωθεί στην επίδειξη του ήθους του πελάτη του έτσι ώστε να λειτουργήσει ως αντίβαρο για μεμπτή πράξη του;

3.2.3 Διήγηση - Μέρος Γ' (§§ 18-19)

18. Τῶν τοίνυν ἄλλων στρατειῶν καὶ φρουρῶν οὐδεμιᾶς ἀπελείφθην πώποτε, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον διατετέλεκα μετὰ τῶν πρώτων μὲν τὰς ἐξόδους **ποιούμενος**, μετὰ τῶν τελευταίων δὲ **ἀναχωρῶν**. καίτοι χρῆ **τοὺς** φιλοτίμως καὶ κοσμίως **πολιτευομένους** ἐκ τῶν τοιούτων **σκοπεῖν**, ἀλλ' οὐκ εἶ τις κομᾶ, διὰ τοῦτο **μισεῖν**. τὰ μὲν γὰρ τοιαῦτα ἐπιτηδεύματα οὔτε τοὺς ἰδιώτας οὔτε τὸ κοινὸν τῆς πόλεως βλάπτει, ἐκ δὲ **τῶν κινδυνεύειν ἐθελόντων** πρὸς τοὺς πολεμίους ἅπαντες ὑμεῖς ὠφελείσθε.

Απαρέμφατο §18	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
σκοπεῖν	τελικό	(ενν.) ὑμᾶς	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. χρή
μισεῖν	τελικό	(ενν.) ὑμᾶς	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. χρή
κινδυνεύειν	τελικό	τῶν ἐθελόντων	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στη μετοχή τῶν ἐθελόντων

Μετοχή §18	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
ποιούμενος	Κατηγορηματική	(ενν.) ἐγώ	Συνημμένη	Από το ρ. διατετέλεκα
ἀναχωρῶν	Κατηγορηματική	(ενν.) ἐγώ	Συνημμένη	Από το ρ. διατετέλεκα
τοὺς πολιτευομένους	Ουσιαστικοποιημένη αναφορική			Αντικείμενο στο απαρέμφ. σκοπεῖν
τῶν ἐθελόντων	Ουσιαστικοποιημένη αναφορική			Υποκείμενο στο απαρέμφ. κινδυνεύειν

Πολλοί νεαροί ιππείς είχαν μακριά μαλλιά, όπως συνήθιζαν οι Σπαρτιάτες, με αποτέλεσμα να προκαλούν αντιπάθειες στους δημοκρατικούς (Ράπτης 2002:315), αφού η εμφάνιση αυτή υποδήλωνε ολιγαρχικές τάσεις.

19. ὥστε οὐκ ἄξιον ἀπ' ὄψεως, ᾧ βουλή, οὔτε **φιλεῖν**, οὔτε **μισεῖν** οὐδένα, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων **σκοπεῖν**. πολλοὶ μὲν γὰρ μικρὸν **διαλεγόμενοι** καὶ κοσμίως **ἀμπεχόμενοι** μεγάλων κακῶν αἴτιοι γεγονάσιν, ἕτεροι δὲ τῶν τοιούτων **ἀμελοῦντες** πολλὰ κάγαθα ὑμᾶς εἰσιν **εἰργασμένοι**.

Απαρέμφατο §19	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
φιλεῖν	τελικό	(ενν.) ὑμᾶς ἢ τινά	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. έκφρ. ἄξιον (έστι)
μισεῖν	τελικό	(ενν.) ὑμᾶς ἢ τινά	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. έκφρ. ἄξιον (έστι)
σκοπεῖν	τελικό	(ενν.) ὑμᾶς ἢ τινά	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στην απρόσ. έκφρ. ἄξιον (έστι)

Μετοχή §19	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
διαλεγόμενοι	Επιρρηματική Εναντιωματική	πολλοί	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση.
άμπεχόμενοι	Επιρρηματική Εναντιωματική	πολλοί	Συνημμένη	Προσδιορίζουν το ρ. <i>γεγόνασιν</i> Εναντιωματική πρόταση: <i>Εί και διαλέγονται και άμπεχονται</i>
άμελουῦντες	Επιρρηματική Εναντιωματική	ἕτεροι	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός που δηλώνει εναντίωση. Προσδιορίζει το ρ. <i>εἰσὶν εἰργασμένοι</i> Εναντιωματική πρόταση: <i>Εί και άμελοῦσι</i>

Ο Μαντίθεος προτρέπει του βουλευτές να μην εστιάσουν στην εξωτερική του εμφάνιση αλλά στην υψηλή ποιότητα του χαρακτήρα του όπως προκύπτει από τις πράξεις του. Η δομιασία, εξάλλου, δεν αφορά την εξωτερική του όψη, αλλά τον χαρακτήρα του, τις ενέργειες του. Γιατί πολλοί φαίνονται κόσμιοι στην εμφάνιση, «*διαλεγόμενοι και κοσμίως άμπεχόμενοι*», αλλά αποδείχτηκαν πολύ κακοί, ενώ άλλοι που έχουν άσχημη εξωτερική εμφάνιση είναι ικανοί για τις πιο μεγάλες αρετές «*άμελουῦντες πολλά κάγαθα ὑμᾶς εἰσιν εἰργασμένοι*».

3.2.4 Επίλογος -Λύση

20-21. Ἦδη δέ τινων ἡσθόμην, ὧ βουλή, καὶ διὰ ταῦτα **ἀχθομένων** μοι, ὅτι νεώτερος ὢν ἐπεχείρησα **λέγειν** ἐν τῷ δήμῳ. ἐγὼ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἠναγκάσθην ὑπὲρ τῶν ἑμαυτοῦ πραγμάτων **δημηγορῆσαι**, ἔπειτα μέντοι καὶ ἑμαυτῷ δοκῶ φιλοτιμότερον **διατεθῆναι τοῦ δέοντος**, ἅμα μὲν τῶν προγόνων **ἐνθυμούμενος**, ὅτι οὐδὲν πέπαυνται τὰ τῆς πόλεως **πράττοντες**, ἅμα δὲ ὑμᾶς **ὄρων** (τὰ γὰρ ἀληθῆ χρῆ **λέγειν**) τοὺς τοιοῦτους μόνους <τινός> ἀξίους **νομίζοντας εἶναι**, ὥστε **ὄρων** ὑμᾶς ταύτην τὴν γνώμην **ἔχοντας** τίς οὐκ ἂν ἐπαρθεῖη **πράττειν** καὶ **λέγειν** ὑπὲρ τῆς πόλεως; ἔτι δὲ τί ἂν τοῖς τοιοῦτοις ἀχθοισθε; οὐ γὰρ ἕτεροι περὶ αὐτῶν κριταὶ εἰσιν, ἀλλ' ὑμεῖς.

Απαρέμφατο §20-21	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Σύνταξη	Συντακτική θέση
<i>λέγειν</i>	τελικό	(ενν.) ἐγώ	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. <i>ἐπεχείρησα</i>
<i>δημηγορῆσαι</i>	τελικό	(ενν.) ἐγώ	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. <i>ἠναγκάσθην</i>
<i>διατεθῆναι</i>	ειδικό	(ενν.) ἐγώ	Ταυτοπροσωπία	Αντικείμενο στο ρ. <i>δοκῶ</i>
<i>λέγειν</i>	τελικό	(ενν.) ἐμέ	Ετεροπροσωπία	Υποκείμενο στο απρόσ. ρ. <i>χρῆ</i>
<i>εἶναι</i>	ειδικό	τοὺς τοιοῦτους		Αντικείμενο στη μετοχή <i>νομίζοντας</i>

<i>πράττειν</i>	Απαρέμφατο του σκοπού ή του αποτελέσματος	<i>τίς</i>	Ταυτοπροσωπία	Απαρέμφατα του σκοπού που προσδιορίζουν το <i>οὐκ ἂν ἐπαρθείη</i>
<i>λέγειν</i>	Απαρέμφατο του σκοπού ή του αποτελέσματος	<i>τίς</i>	Ταυτοπροσωπία	

Μετοχή §20-21	Συντακτική αναγνώριση			
	Είδος	Υποκείμενο	Συνημμένη/ Απόλυτη	Θέση
<i>ἀχθομένων</i>	Κατηγορηματική	<i>τινῶν</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>ἤσθόμην</i> (αίσθηση)
<i>ῶν</i>	Επιρρηματική Χρονική	(<i>ενν.</i>) <i>ἐγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός του χρόνου. Προσδιορίζει το ρ. <i>ἐπεχείρησα λέγειν</i> Χρονική πρόταση: <i>ὅτε ἦν</i>
<i>τοῦ δέοντος</i>	Ουσιαστικοποιημένη αναφορική			Γενική συγκριτική, εξαρτάται από το συγκριτικό φιλοτιμότερον
<i>ἐνθυμούμενος</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	(<i>ενν.</i>) <i>ἐγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. <i>διατεθῆναι...</i>
<i>πράττοντες</i>	Κατηγορηματική	(<i>ενν.</i>) <i>οἱ πρόγονοι</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>πέπαινανται</i>
<i>ὀρῶν</i>	Επιρρηματική Αιτιολογική	(<i>ενν.</i>) <i>ἐγώ</i>	Συνημμένη	Επιρρηματικό προσδιορισμός της αιτίας. Προσδιορίζει το ρ. <i>διατεθῆναι...</i>
<i>νομίζοντας</i>	Κατηγορηματική	<i>ἡμᾶς</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>ὀρῶν</i>
<i>ὀρῶν</i>	Επιρρηματική Υποθετική	<i>τίς</i>	Συνημμένη	Προσδιορίζει το ρ. <i>οὐκ ἂν ἐπαρθείη</i> Εἰ ὀρώη
<i>ἔχοντας</i>	Κατηγορηματική	<i>ἡμᾶς</i>	Συνημμένη	Από το ρ. <i>ὀρῶν</i>

Στον συγκεκριμένο ρητορικό λόγο δεν έχουμε έναν τυπικό επίλογο στον οποίο να επιδιώκεται μια σύντομη ανακεφαλαίωση των βασικών θέσεων και προτροπή για αθώωση. Μια εξήγηση είναι η συντομία του λόγου, που σ'αυτή την περίπτωση δεν είναι απαραίτητος ο επίλογος. Στον «*Ὑπὲρ Μαντιθέου*» λόγο στην παράγραφο 21 υπάρχει μια αναφορά στο ήθος του Μαντιθέου και των δικαστῶν που δεν είναι άμεση προτροπή για την αθώωση του.

Στο τέλος επαναλαμβάνει μια βασική αρχή που φαίνεται να επικρατούσε στην αρχαία Αθήνα, ότι τον πολίτη που δεν συμμετέχει ενεργά στις υποθέσεις της πόλης τον θεωρούν άχρηστο και αυτός είναι ένας ακόμη λόγος για τον οποίο ο Μαντίθεος έχει τόσες αντιπάθειες γιατί εφαρμόζει τις εντολές των προγόνων του και από νεαρή ηλικία συμμετέχει στα κοινά.

Εγκωμιάζει τους βουλευτές ως εκφραστές του πνεύματος της πολιτείας και προστάτες του κοινού συμφέροντος που με την συμπεριφορά τους αποτελούν πρότυπα για του τους πολίτες να ασχοληθούν με τα κοινά. Επομένως δεν υπάρχει λόγος να

δυσανασχετείτε μαζί τους, αφού εσείς τους παρακινήσατε να ασχοληθούν με τα θέματα της πόλης (Ράπτης 2002: 318).

3.3 Συμπέρασμα

Στον συγκεκριμένο ρητορικό λόγο διαφαίνεται η ακεραιότητα του αθηναϊκού δημοκρατικού πολιτεύματος αφού προβάλλεται η διαδικασία της δοκιμασίας κατά την οποία όλοι οι άρχοντες, αιρετοί και κληρωτοί, έπρεπε να παρουσιάσουν τα απαραίτητα εχέγγυα / επιχειρήματα για να πείσουν για τον τίμιο και άμεμπτο δημόσιο αλλά και ιδιωτικό βίο τους. Ο θεσμός, λοιπόν, της δοκιμασίας λειτουργούσε υπέρ της θεμελίωσης και διασφάλισης της δημοκρατίας (Ρητορικά Κείμενα 2015: 29). Όταν βέβαια οι μαθητές στην εισαγωγή του μαθήματος κληθούν να συγκρίνουν τα δεδομένα από τον αρχαίο κόσμο με τον σύγχρονο θα προβούν σε ανάλογα συμπεράσματα για την διαχείριση της εξουσίας και των δημόσιων θεμάτων από τους σύγχρονους πολιτικούς. Αυτή βέβαια η διαδικασία εκτός του γεγονότος ότι αναπτύσσει την κριτική τους σκέψη και τον προβληματισμό τους για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, τους οδηγεί άμεσα στην εκτίμηση ότι πέρα από τα μορφοσυντακτικά στοιχεία ο αρχαίος λόγος κρύβει πολύτιμους θησαυρούς μνήμης και σκέψης, που σύμφωνα με τη γνωστική ψυχολογία είναι οι δύο βασικοί πυλώνες για την γνωστική ανάπτυξη των παιδιών (Ματσαγγούρας 2011).

Η ανθρωποκεντρική τέχνη, πολιτική, θρησκεία και η δημοκρατία που συναντάμε στην αρχαιότητα παρέχουν στους αναζητητές της ελεύθερης σκέψης και άποψης ένα σημαντικό οδηγό ιδεών και επιχειρημάτων για την υπεράσπιση της θέσης τους. Ο Ευριπίδης είπε πως *«δούλος είναι εκείνος που δεν μπορεί να εκφράσει τη σκέψη του»* ενώ ο Droit επισημαίνει πως *«η Αθήνα ήταν μια πολιτεία λόγων, όπου οι λέξεις μετρούσαν περισσότερο από τα τείχη»*(Ράπτης 2002:29). Πόση αλήθεια κρύβουν για μας σήμερα στον 21^{ον} αιώνα αυτά τα λόγια. Σε μια εποχή που ο νεοεκλεγεΐς πλανητάρχης εξαγγέλλει το κτίσιμο τειχών, τη λήψη μέτρων και απαγορεύσεις που μας παραπέμπουν στην τυραννία της ολιγαρχίας και στο φασισμό.

Ολοκληρώνοντας τη διδασκαλία του λόγου τα αποτελέσματα στην μαθησιακή πράξη είναι ευδιάκριτα. Οι μαθητές/τριες είναι σε θέση: α) να οργανώσουν τα βασικά μέρη του γραπτού επικοινωνιακού λόγου (προοίμιο/πρόλογος – απόδειξη/διήγηση – επίλογος/λύση), β) να δημιουργήσουν συλλογισμούς και να επιστρατεύσουν τα

κατάλληλα επιχειρήματα για να εξακριβώσουν αν είναι ορθός ή ψευδής, γ) να γνωρίζουν για τη λειτουργική θέση του απαρεμφάτου και της μετοχής στο αρχαίο κείμενο, δ) να ετυμολογούν τις λέξεις ως αυτόνομες μονάδες και ανάλογα με τη θέση τους στο κείμενο, ε) να αναγνωρίζουν τους τρόπους πειθούς και στ) να ξεκλειδώσουν ένα αρχαίο κείμενο εντοπίζοντας στοιχεία δομής και νοήματος.

Στον ρητορικό λόγο του Λυσία *Ἵπὲρ Μαντιθέου* βρίσκουμε 68 απαρέμματα και 92 μετοχές σε ένα κείμενο 21 παραγράφων. Ο αριθμός αυτός είναι ενδεικτικός της σύνθετης σύνταξης και της συμπύκνωσης του λόγου. Η συντομία στο ρητορικό λόγο είναι μέρος της τεχνικής του, αφού η διάρκεια του χρονομετρείτο με αυστηρότητα. Ήταν αρετή δηλαδή να μπορέσει ο ρήτορας να πείσει σε συγκεκριμένο πλαίσιο χρόνου. «*Δια βραχυτάτων*» είναι μια έκφραση που χρησιμοποιείται τόσο στον λόγο *Ἵπὲρ Ἀδυνάτου* (Ράπτης 2002:66) όσο και στον λόγο *Ἵπὲρ Μαντιθέου* (Ράπτης 2002:274) για να δηλώσει την πρόθεση του αγορητή να μιλήσει σύντομα και επί της ουσίας και να πείσει το δικαστήριο για το δίκιο του.

Το απαρέμματο και η μετοχή, μπορούν να αντικατασταθούν στις πλείστες περιπτώσεις από δευτερεύουσες προτάσεις. Το ερώτημα λοιπόν που προκύπτει και το οποίο καλούνται να απαντήσουν οι μαθητές είναι γιατί ο ρήτορας κάνει αυτή την επιλογή. Η φλυαρία δεν αποτελούσε πλεονέκτημα για έναν ρήτορα, γιατί υποδήλωνε την αδυνάμια του να οργανώσει κατάλληλα τα επιχειρήματα του και να πείσει. Επιπλέον οδηγούσε πολύ εύκολα στην υποψία ότι φλυαρεί άσκοπα και αυτό ίσως να εκλαμβάνοταν ως πιθανή ένδειξη της ενοχής του. Ένα πετυχημένος και ξακουστός ρήτορας όπως ο Λυσίας έχοντας σκιαγραφήσει τον χαρακτήρα του Μαντίθεου προβαίνει στις ανάλογες γλωσσικές επιλογές που θα αναδείξουν τη αθωότητα του πελάτη του κάτι που φαίνεται έντονα στη Δίηγηση.

Στο μέρος της διήγησης έχουμε την αίσθηση ότι υπάρχει συνεχώς μια εναντίωση και αντιπαράθεση ανάμεσα στο **ἐγώ** και στο **ἕτεροι**: *ἐγώ* έκανα αυτό... *ἐνώ* άλλοι όχι..., *έδωσα* χρήματα... *αν* και δεν είχα. Βρίσκεται διαρκώς σε μια διαδικασία σύγκρισης του εαυτού του εναντίον των άλλων, προφανώς των κατηγορών του. Η επίκληση στην λογική είναι ο βασικός τρόπος πειθούς. Επιχειρήματα οργανωμένα, πραγματικά και λογικά/πιθανά, επιστρατεύονται για να εξασφαλίσουν την αθωότητα του Μαντιθέου. Από το προοίμιο παρακολουθούμε μια επιτηδευμένη επίθεση στο ήθος του αντιπάλου μέσα από σχήματα λόγου, τη συντακτική θέση των λέξεων και τον εξαρτημένο λόγο που

πραγματώνεται λιγότερο με τις δευτερεύουσες προτάσεις και περισσότερο με τα απαρέμφατα και τις μετοχές. Εικάζουμε πως αυτό γίνεται για να προβληθεί το ήθος του πομπού, του Μαντίθεου, για τον οποίον γράφτηκε ο λόγος, σε αντιδιαστολή με όσους τον κατηγορούν.

Η Τροπικότητα που εκφράζεται, κυρίως, με το τελικό, άναρθρο απαρέμφατο, την κατηγορηματική και επιρρηματική μετοχή, αποδεικνύει ότι ο λόγος στηρίζεται στην υποκειμενική άποψη του ομιλητή, ο οποίος πιθανολογεί, εκφράζει βεβαιότητα και σιγουριά, προτρέπει, εύχεται και επιθυμεί σύμφωνα πάντα με την δική του άποψη και τις δικές του επικοινωνιακές προοπτικές.

Ο υπερασπιστικός λόγος του Λυσία, *Ἐπὲρ Μαντιθέου*, είναι αναμφισβήτητα ένα διαχρονικό πολιτικό κείμενο που αναδεικνύει την σημασία της σωστής λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος όπου ο λαός ως κυρίαρχη δύναμη ελέγχει την εξουσία και ελέγχεται από αυτή μέσω της νομοθεσίας και των εκπροσώπων που επιλέγει δια της ψήφου. Πολλές φορές στον πολιτικό στίβο οι ισορροπίες διακυβεύονται εξαιτίας πολλών παραγόντων αλλά κυρίως εξαιτίας των κομματικών συμφερόντων, των φιλοδοξιών και βέβαια εξαιτίας της δύναμης της εξουσίας που καθιστά κάποιον ισχυρό και επομένως τον τοποθετεί σε πλεονεκτικότερη θέση σε βάρος του λαού. Σε μια εποχή πολιτικής κρίσης, όπως η εποχή μας, το πρότυπο του καλού, ενάρετου και ενεργού πολίτη αποτελεί ζητούμενο. Ήταν άραγε ο Μαντίθεος πρότυπο ενάρετου πολίτη;

Ήταν αθώος... ή ένοχος...

«Που είν' η αλήθεια;» (Σεφέρης 1994: 240)

Βιβλιογραφία

- Αναστασίου, Γ.** (1999) «Για μια σύγχρονη προσέγγιση του αρχαίου ρητορικού λόγου». Ρητορικά Κείμενα, βιβλίο του Καθηγητή, σσ. 51-69. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Βαρμάζης, Ν.Δ.** (2008) Διδακτική των Αρχαίων Ελληνικών. Αθήνα: Πατάκης
- Γιαγκόπουλος, Α. Ι.** (1997) Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. Ο Αττικός Πεζός Λόγος. Θεσσαλονίκη: Ζήτη
- Γιαγκόπουλος, Α. Ι.** (2001) Λυσίου Ὑπὲρ Μαντιθέου. Θεσσαλονίκη: Ζήτη
- Γραμμένος, Π.** (2000) Λυσία Ὑπὲρ Μαντιθέου. Αθήνα: Πατάκης
- Γραμμένος, Π.** (2015) Λυσία Ὑπὲρ Μαντιθέου. Αθήνα: Πατάκης
- Δάλκος, Χ. Κατσέλης Ν.** (1994) Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής σε Κωμικογραφήματα, Αθήνα: Δίαυλος
- Δάλκος, Ι.Κ. Δάλκος, Ι.Χ. Μανουσόπουλος, Π. Γ. Μπονόβας, Ι.Ν. Παργινός, Α.Σ.,** (2015) Ρητορικά Κείμενα, Β' Γενικού Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης. Αθήνα: Διόφαντος, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων
- Δενδρινού, Β.** (2000) «"Εισαγωγικός Υπολογισμός"» στη Σχολική Εκπαίδευση. Γλωσσικός Υπολογιστής 1. Γλωσσικός Υπολογιστής 2. 1-2, <http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/default.htm>;
- Δρουκόπουλος, Α.** (2002) Η Διδακτική του Αρχαίου Ελληνικού Κειμένου στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο. Αθήνα:Μεταίχμιο
- Easterling, P.E. Knox B.M.W.** (1994) Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, Αθήνα: Δημ. Ν. Παπαδήμα
- Edwards, M.** (2002) Οι Αττικοί Ρήτορες. Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα
- Ελύτης, Ο.** (1979) *Ο λόγος του Οδυσσέα Ελύτη κατά την τελετή απονομής του Νόμπελ Λογοτεχνίας*. <https://www.sansimera.gr/biographies/557/205>
- Ελύτης, Ο.** (2002) Ποίηση. Αθήνα: Ίκαρος
- Καβάφης, Κ. Π.** (1993) (επιμ. Γ. Π. Σαββίδης) Τα ποιήματα, Αθήνα: Ίκαρος
- Καζάζης, Ι.** (2015) «Η αξία των Αρχαίων Ελληνικών και η διδασκαλία τους στη σχολική εκπαίδευση». Σεμινάριο για τη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο. Λεμεσός
- Καλλία, Ε.** (2003) Η Ρητορική Τέχνη στην Καθημερινή Ζωή. Αθήνα: Παπαζήση
- Καρτσάκης, Α.** (2012) «Η γλώσσα του Παπαδιαμάντη: και εγένετο εν τω στόματι αυτού ως μέλι γλυκάζον...», Ηράκλειο

http://theologoikritis.sch.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=503:2012-03-29-12-03-22&catid=65:2008-12-29-20-40-10&Itemid=54

Λαζαράκος, Π. (1989) Αναλυτικό Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής. Ο Υποτεταγμένος Λόγος. Αθήνα

Λάμπας, Δ. (2013) Λεξικό Ρημάτων της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. Χατζόπουλος Ν. Ξεφτέρη Μ. (επιμ.). Αθήνα: Ελληνοεκδοτική

Mackridge, P. (2013) Γλώσσα και Εθνική Ταυτότητα στην Ελλάδα 1766-1976. Αθήνα: Πατάκης

Macken- Horarik, M. (2000) «Γλωσσική Αγωγή στη Β΄θμια Εκπαίδευση στην Αυστραλία: μια συστημική λειτουργική οπτική». Γλωσσικός Υπολογιστής 2. 1-2
<http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/default.htm>;

Ματσαγγούρας, Η. Γ. (2011) Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας. Αθήνα: GUTENBERG

Μπαμπινιώτης, Γ.Δ. (2011) Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.

Μπαχαράκης, Ι.Μ. (2003) Συνειρμικό και Λειτουργικό Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής. 1. Θεσσαλονίκη: Μπαχαράκη

Μπαχαράκης, Ι.Μ. (2014) Συνειρμικό και Λειτουργικό Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής. 2. Θεσσαλονίκη: Μπαχαράκη

Μουμτζάκης, Α. Β. Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής. Αθήνα: Διόφαντος, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων και Αθλητισμού

Πηγιάκη, Π. 1997. «Διδακτική των αρχαίων ελληνικών στο Γυμνάσιο: Μια μυθολογία και μια πρόταση», Νέα Παιδεία 84:49-71.

Ράπτης, Γ. Αθ. (2002) Λυσίας Ι, Υπερασπιστικοί Λόγοι. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος

Σεράνης, Π. (2012) «Μια Εγγύς Ανάγνωση του προοιμίου (1-3) στο λόγο του Λυσία 'Υπὲρ Μαντιθέου». Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.

Σεφέρης, Γ. (1994) Ποιήματα. Αθήνα: Ίκαρος

Τσακμάκης, Α. (2013) Ού φέρω τύχην ἐμήν θεῶν, ἀνθρώπων, ἡρώων πάθη, Αρχαία Ελληνική Γλώσσα για την Α΄τάξη Γυμνασίου. 1. Κύπρος: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Τσάφος, Β. (2004) Η Διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας και Γλώσσας. Αθήνα: Μεταίχιμο

- Φιλιππάκη – Warburton**, Ει. (2000), «Γραμματική και Σχολική Παιδεία». Γλωσσικός Υπολογιστής 2. 1-2, <http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/default.htm>
- Halliday**, Μ. Α. Κ. (2000) « Ανοικτή επιστολή: η Γραμματική στη Σχολική Εκπαίδευση». Γλωσσικός Υπολογιστής 2. 1-2, <http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/default.htm>
- Χατζηκυριακίδης**, Στ. (2012) *Υποενότητα 4:Σημασιολογία της Αρχαίας Ελληνικής: χρόνος, ποιόν ενέργειας, δείξη, αναφορικότητα, τροπικότητα*. Διδακτικό Υλικό ΕΓΛ 50. Λευκωσία: ΑΠΚ
- Χατζημαυρουδή**, Ε. (2007) *Η Διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών από το Πρωτότυπο στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο*. Θεσσαλονίκη: UNIVERSITY STUDIO PRESS